

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКА ДЕРЖАВНА АГРОТЕХНІЧНА АКАДЕМІЯ

На правах рукопису

Бабенко Вікторія Геннадіївна

УДК 336:658.51.014:330

**СТРАХУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ
ЯК МЕХАНІЗМ НАДАННЯ ГАРАНТІЙ СУБ'ЄКТАМ
ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

08.00.08 – Гроші, фінанси та кредит

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Науковий керівник

Плаксієнко Валерій Якович

доктор економічних наук,

професор

Мелітополь – 2007

ЗМІСТ

ВСТУП	4	Стор.
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРАХУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ	13	
1.1 Фінансово-економічний механізм надання гарантій розвитку підприємницькій діяльності	13	
1.2 Категоріальний апарат страхування фінансових ризиків	29	
1.3 Форми страхового захисту підприємницької діяльності від фінансового ризику	46	
1.4 Методичне забезпечення страхування фінансового ризику	61	
Висновки за 1 розділом	71	
РОЗДІЛ 2. РІВЕНЬ РОЗВИТКУ СТРАХУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ В УКРАЇНІ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА РЕЗУЛЬТАТИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	74	
2.1 Кількісні параметри страхування фінансового ризику на макроекономічному рівні	75	
2.1.1 Оцінка впливу страхування на економічне зростання в Україні .	75	
2.1.2 Страхування фінансових ризиків як фактор становлення страхового ринку України	81	
2.2 Імовірнісний аналіз рівня фінансового ризику за видами економічної діяльності	92	
2.3 Кількісні параметри страхування фінансового ризику на мікроекономічному рівні	100	
2.3.1 Вплив страхування фінансових ризиків на результати діяльності страхової компанії	100	
2.3.2 Актуарна оцінка рівня фінансового ризику	109	
Висновки за 2 розділом	114	
		117

РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ СТРАХУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ .....

3.1 Обґрунтування теоретичного забезпечення нормативно-правового регулювання здійснення страхування фінансових ризиків	117
3.2 Інтеграція страхування фінансових ризиків в страховий захист сільськогосподарської діяльності	125
3.3 Актуарна диференціація страхових тарифів	141
Висновки за 3 розділом	155
ВИСНОВКИ	157
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	162
ДОДАТКИ	175

State Higher Educational Institution
"UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE"

Державний вищий навчальний заклад
"УКРАЇНЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ"

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Розвиток національної економіки – багатогранний процес, підтримання динамічної рівноваги якого є передумовою досягнення довгострокових тенденцій такого розвитку. Трансформація галузевої структури господарства, пов'язана із реформаційними процесами економіки України, збільшує невизначеність результатів діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, що призводить до загального підвищення рівня фінансового ризику. Оскільки трансформаційні процеси стосуються не тільки сфери реального виробництва, а й фінансово-кредитного та інституційного забезпечення умов діяльності, то рівень фінансового ризику зростає багатократно. Одночасно реалізація апробованого ринкового інструментарію захисту від фінансового ризику є практично неможливою, оскільки інфраструктура ринку фінансових послуг, на якому в умовах ринкової економіки хеджують фінансові ризики, розвинута недостатньо. При цьому використання страхування для зменшення рівня фінансового ризику є одним із інструментів ризик-менеджменту у світовій практиці. Проте в Україні суб'єкти підприємницької діяльності практично не використовують страхування для зменшення рівня фінансового ризику. Причиною цього є невідповідність існуючого механізму надання відповідних страхових послуг змісту хеджування фінансових ризиків в цілому та окремі проблемні аспекти його функціонування. Тому актуальним напрямом дослідження є розробка теоретичного та методичного обґрунтування страхування фінансових ризиків.

У наукових колах дослідженню теоретико-методологічного підґрунтя страхування фінансових ризиків присвячені праці А.П. Архипова, Т. Бартона, В.Д. Базилевича, У. Шенкіра, П. Уокера, В.В. Вітлінського, Б. Гардинера, О.В. Гребенко, О.В. Дорофєєвої, М.М. Євсевлеєвої, О.Б. Єрмасової, С.М. Ілляшенко, І.М. Кожевнікової, О.С. Кузнецова, Б.М. Мізюка, Т.В. Нікітіної, Е. Ольсона, С.С. Осадія, В.В. Осецького, Р.В. Піскуса, Г.І. Фаліна та ін. Методичні і прикладні аспекти надання послуг страхування розроблені у працях В.М. Березовика, А.М. Єрмошенка, Ю. Губені, Е. Війцехівської-Ліпки, Л.М. Гутко, М.С. Клапківа,

В.М. Фурмана, О.К. Шихова та ін. Специфіка кількісного та якісного оцінювання фінансових ризиків досліджується в роботах А.О. Азарової, О.П. Альгіна, Е.І. Альтмана, М.І. Баканова, Л.П. Баришнікова, Л.А. Бондаренко, І.Р. Бузько, О.М. Грабчук, Б. Дюрана, Г.Б. Клейнера, М.Т. Корнійчука, І.Б. Олексіва, Н.Ю. Подольчака, С.В. Юхимчука, Ж.Б. Яворської.

Актуальність теми дисертації обумовлена необхідністю удосконалення теоретичного забезпечення страхування фінансових ризиків, оскільки на сьогодні не існує узгодженого підходу до змісту поняття фінансового ризику, класифікації форм фінансового ризику, їхнього аналізу з позиції страхувальності, а отже, не існує підґрунтя, яке б забезпечило відповідність нормативно-правового регулювання страхування фінансових ризиків їхньому змісту. Недостатньо розвинута актуарна оцінка фінансових ризиків, що помітно позначається на величині страхових тарифів. Невідповідність страхових тарифів дійсному рівню фінансових ризиків є основним чинником фіктивності існуючої послуги страхування фінансових ризиків. Також потребує уваги необхідність розширення переліку видів страхування фінансових ризиків із адаптацією їхніх форм до потреб окремих видів економічної діяльності.

Загалом страхування фінансових ризиків як механізм надання гарантій підприємницькій діяльності має велику кількість неопрацьованих чи недостатньо опрацьованих питань. В умовах економічної ситуації, що швидко змінюється, суб'єкти підприємницької діяльності повинні мати змогу застосувати такий високоефективний інструмент хеджування фінансових ризиків, як їхнє страхування, що й зумовлює високу актуальність обраної теми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукові результати, теоретичні положення та висновки дисертаційного дослідження були застосовані при використанні науково-дослідних тем: “Фінансове та інформаційне забезпечення АПК в ринкових умовах Таврійської державної агротехнічної академії (номер державної реєстрації 0104U006836), а також “Формування ефективного розвитку соціальної сфери села і мотивація працівників сільськогосподарських підприємств АПК” (номер державної реєстрації 0104U006838). До звітів за цими темами включені пропозиції автора щодо розробки шляхів інтеграції страхування

ризиків втрати прибутку в систему страхового захисту суб'єктів підприємницької діяльності шляхом формування механізму реалізації пропонованого виду страхування та первинної актуарної оцінки рівня страхового ризику.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є науково-теоретичне обґрунтування та розробка методичних підходів і практичних рекомендацій щодо удосконалення страхового захисту суб'єктів підприємницької діяльності від фінансових ризиків на прикладі АПК.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- визначити місце страхування фінансових ризиків у складі фінансово-економічного механізму регулювання розвитку підприємницької діяльності; проаналізувати теоретико-методологічне забезпечення страхування фінансових ризиків, визначити рівень його достатності і обґрунтованості, охарактеризувати узгодженість теоретичного розуміння фінансового ризику та нормативно-правового забезпечення його страхування;

- розрахувати кількісні параметри впливу страхування фінансових ризиків на результати економічної діяльності на макроекономічному рівні, а саме оцінку впливу страхування загалом на темпи економічного зростання в Україні та визначити вплив страхування фінансових ризиків на розвиток страхового ринку України;

- визначити кількісні параметри рівня фінансового ризику за окремими видами економічної діяльності, диференціювати види економічної діяльності за ступенем невизначеності їх фінансових результатів та з'ясувати необхідність та доцільність впровадження страхування прибутку за окремими видами економічної діяльності;

- обчислити кількісні параметри впливу страхування фінансових ризиків на результати економічної діяльності страхових компаній, зокрема оцінку такого впливу на фінансову ефективність діяльності компаній, та узгодити отримані результати з результатами аналізу достатності актуарної оцінки рівня фінансового ризику;

- розробити типологію фінансових ризиків, проаналізувати типи фінансових ризиків з позиції їхньої страхувальності, і на основі отриманих результатів розробити пропозиції щодо удосконалення нормативно-правового забезпечення страхування фінансових ризиків;

- запропонувати методіку актуарної диференціації страхових тарифів за видами економічної діяльності відповідно до рівня фінансового ризику, сформувати систему тарифних класів зі страхування ризику втрати прибутку, визначити фінансову доцільність впровадження диференційованих страхових тарифів у механізм страхового захисту суб'єктів підприємницької діяльності;

- обґрунтувати можливості розширення страхового захисту від ризику втрати прибутку для виду економічної діяльності з найвищим рівнем фінансового ризику за рахунок страхування прибутку від виробництва і реалізації окремих видів продукції, сформувати механізм здійснення такого страхування та розрахувати страхові тарифи для пропонованого виду страхування.

Об'єктом дослідження є процеси забезпечення страхового захисту відповідно до специфіки функціонування суб'єктів підприємницької діяльності.

Предметом дослідження є страхування фінансових ризиків як механізм надання гарантій суб'єктам підприємницької діяльності.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну основу дослідження складають сукупність методів, прийомів і принципів наукового дослідження. У процесі роботи застосовувалися такі методи: ототожнення як форма абстрагування (формування пропозицій щодо нормативно-правового забезпечення страхування фінансових ризиків на основі аналізу страхувальності їх типів); формалізація (визначення впливу страхування фінансових ризиків на економічний розвиток в країні, визначення впливу структури страхового портфеля на фінансову ефективність діяльності страхових компаній); аналіз (аналіз динаміки і структури страхового ринку України, кореляційний аналіз взаємного впливу окремих сегментів страхового ринку України, аналіз теоретико-методичного забезпечення страхування фінансових ризиків та ін.); синтез (формування категоризованого визначення фінансового ризику, формування методіки побудови системи

диференційованих тарифів, формування тарифних класів із страхування прибутку); економіко-статистичні (імовірнісний аналіз рівня ризику втрати прибутку за різними видами економічної діяльності, аналіз сценаріїв отримання фінансового результату при розширенні системи страхового захисту сільськогосподарських товаровиробників, оцінка актуарної обґрунтованості існуючих тарифів зі страхування фінансових ризиків, попередні етапи реалізації методики диференціації страхових тарифів зі страхування втрати прибутку за видами економічної діяльності); економіко-математичні (реалізація основної частини пропонованої методики диференціації страхових тарифів).

Інформаційну базу дослідження складають законодавчі та нормативні акти Верховної Ради України і Національного банку України, офіційні матеріали Державного комітету статистики України, монографії та науково-аналітичні статті вітчизняних та зарубіжних авторів, матеріали міжнародних і всеукраїнських наукових та науково-практичних конференцій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у теоретичному обґрунтуванні та практичному вирішенні комплексу завдань, пов'язаних з удосконаленням страхового захисту суб'єктів підприємницької діяльності від фінансових ризиків.

Новизна наукових результатів конкретизується в таких положеннях:

вперше:

- доведено домінування страхування фінансових ризиків у формуванні позитивного впливу страхування на зростання валового внутрішнього продукту в Україні та побудована функціональна залежність між питомою вагою зібраних страхових премій у ВВП і обсягом ВВП із врахуванням лагу дії і підтвердженням причинно-наслідкового характеру функціонального зв'язку. Відмінність від раніше виконаних досліджень полягає в математичному підтвердженні взаємозв'язку між валовим внутрішнім продуктом і питомою вагою страхових премій у ВВП. Результати дослідження можуть бути використані при визначенні макроекономічних наслідків реалізації державної політики управління страховим ринком;

• розроблено шляхи інтеграції страхування ризику втрати прибутку в систему страхового захисту сільськогосподарських виробників та запропоновано основні параметри страхових угод із страхування ризику втрати прибутку для сільськогосподарських виробників, а саме описи об'єкта страхування, страхового ризику, порядку визначення страхової суми, терміну і місця дії страхової угоди, документарного підтвердження страхової події. За допомогою методу аналізу сценаріїв підтверджено фінансову доцільність впровадження запропонованої страхової послуги. Основна відмінність від раніше виконаних досліджень полягає в обґрунтуванні процедури обслуговування страхової угоди і розрахунковому підтвердженні страхового тарифу.

удосконалено:

• актуарні розрахунки зі страхування ризику втрати прибутку шляхом розробки методики диференціації страхових тарифів, яка ґрунтується на паралельному використанні результатів кластерного аналізу двох непов'язаних статистичних характеристик розподілу показника питомої ваги збиткових підприємств за видами економічної діяльності. Сформовано тарифні класи зі страхування ризику втрати прибутку, у визначено страхові тарифи за даними тарифними класами;

• процедуру оцінювання рівня ризику втрати прибутку, яка відрізняється від загальноприйнятої тим, що інтегральна оцінка рівня ризику втрати прибутку, побудована на результатах імовірнісного аналізу, обробляється як бальна за методом Дельфі, що дає змогу враховувати кілька імовірнісних і дисперсійних характеристик даного виду ризику;

• порядок обчислення величини фактичних збитків при здійсненні сільськогосподарського страхування та запропоновано алгоритм обчислення втрат прибутку при виробництві продукції рослинництва, що дає змогу визначати величину страхового збитку на основі даних тільки бухгалтерської і фінансової звітності.

набули подальшого розвитку:

• теоретичне забезпечення страхування фінансових ризиків шляхом виконання семантичного аналізу існуючих визначень фінансового ризику. Методом абстрагування на основі системного підходу сформовано визначення фінансового ризику як економічної категорії, що відображає об'єктивно існуючі невизначеність та конфліктність, які виникають у відносинах щодо створення, розподілу, перерозподілу та споживання доданої вартості та частини національного багатства між суб'єктами економічної діяльності. Існуючі системи класифікації фінансових ризиків доповнено, виходячи із елементів пропонованої категорії, та сформовано їх типологію, що ґрунтується на пропозованих системах класифікації;

• нормативно-правове забезпечення страхування фінансових ризиків на основі виділення типів фінансових ризиків, що є страхувальними, і доведено необхідність виокремлення галузі страхування підприємницьких ризиків і підгалузі страхування фінансових ризиків, а також доповнено перелік об'єктів страхування і перелік видів страхування фінансових ризиків.

Практичне значення одержаних результатів. Розроблені в ході дослідження наукові та практичні висновки і рекомендації можуть бути використані для удосконалення нормативно-правової бази страхування фінансових ризиків із розширенням переліку видів добровільного страхування, що підвищить рівень страхового захисту суб'єктів підприємницької діяльності. Впровадження системи тарифних класів зі страхування ризику втрати прибутку посилить актуарну обґрунтованість страхових тарифів та матиме позитивні фінансові наслідки для страхових компаній. Інтеграція страхування втрати прибутку у систему страхового захисту сільськогосподарських виробників дасть змогу спростити механізм здійснення такого захисту та підвищити його рівень.

Результати дослідження прийняті до впровадження у страхових компаніях ВАТ СК "Оранта-Січ" (довідка № 482 від 20 лютого 2007 р.), ЗАТ СК "Металург" (довідка № 227 від 14 лютого 2007р.), ВАТ "Українська пожежно-страхова компанія" (довідка № 127 від 20 лютого 2007 р.).

Окремі положення дисертації використовуються у навчальному процесі при розробці і викладанні дисциплін “Гроші та кредит”, “Страховання”, “Фінансовий менеджмент”, “Соціальне страхування”, “Страхові послуги”, “Фінансовий ринок”, у системі підготовки за напрямом “Фінанси” у Таврійському державному агротехнологічному університеті (акт впровадження від 06.02.2007).

Особистий внесок здобувача у роботах, опублікованих у співавторстві, полягає у дослідженні суттєвих протиріч, визначенні засад здійснення захисту фінансових ризиків [4]. Усі наукові результати, викладені в дисертації, отримані й опрацьовані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в роботі використані лише ті ідеї, положення і розрахунки, які є результатом особистих досліджень здобувача і становлять його індивідуальний внесок.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати наукового дослідження були оприлюднені та одержали позитивну оцінку на науково-практичних конференціях і семінарах, серед яких: II Міжнародна науково-практична конференція “Сучасні проблеми інноваційного розвитку держави” (м. Дніпропетровськ, 2006), VII Міжнародна науково-практична конференція “Україна та її регіони на шляху до інноваційного суспільства” (м. Донецьк, 2005), I Міжнародна науково-практична конференція “Фінансування та кредитування аграрного сектора: проблеми та перспективи” (м. Мелітополь, 2006), Міжнародна науково-практична конференція “Наукові засади реалізації аграрної політики в Україні” (м. Харків, 2006), Науково-практична конференція “Фінанси, грошовий обіг і кредит в підвищенні добробуту населення АР Крим” (м. Сімферополь, 2006).

Наукові публікації. Основні положення дисертації опубліковані в 9 наукових працях загальним обсягом 2,94 друк. арк., з них 5 статей – у наукових фахових виданнях обсягом 2,31 друк. арк., з яких особисто автору належить 2,24 друк. арк., в інших виданнях опубліковані дослідження обсягом 0,63 друк. арк.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний обсяг дисертації складає 174 сторінки, у тому числі 29 таблиць, розміщених на 37

сторінках, 24 рисунки – на 24 сторінках, 14 додатків – на 160 сторінках, список використаних джерел, що містить 150 найменувань, розміщено на 13 сторінках.

**Державний вищий навчальний заклад
“УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”**

**State Higher Educational Institution
“UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE”**

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРАХУВАННЯ
ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ

1.1 Фінансово-економічний механізм

надання гарантій розвитку підприємницькій діяльності

Розвиток підприємницької діяльності є одним із найбільш впливових чинників зростання національної економіки. Саме підприємництво створює засади до зростання валового внутрішнього продукту, зменшення рівня безробіття та підвищення добробуту населення. Проте механізм регулювання підприємницької діяльності не є достатньо розвинутим. Певні його елементи, що носять директивно-нормативний характер, достатньо обґрунтовані, їх функціонування регламентоване нормативно-правовими актами України. Інші структурні складові даного механізму перебувають на стадії становлення, ступінь їх впливу на підприємництво знижується.

Сутність підприємництва акумулюється у впливі ініціативної, новаторської, самостійної діяльності. Підприємець - це суб'єкт, який поєднує в собі новаторські, комерційні та організаторські здібності для пошуку і розвитку нових видів, методів виробництва, нових благ та їх нових якостей, нових сфер застосування капіталу. А звідси й підприємництво - це тип господарської поведінки підприємців з організації розробок виробництва і реалізації благ з метою отримання прибутку і соціального ефекту[34, С.20].

Разом із тим, слід зазначити, що підприємництво - це не будь-яка господарська діяльність, це особливий вид діяльності, і ця особливість характеризується такими характерними ознаками:

– самостійність діяльності, діяльність „за свій рахунок”. Основою підприємницької діяльності є власність підприємця;

– ініціативність, творчість діяльності. В основі здійснення підприємницької діяльності лежить власна ініціатива, творчо-пошуковий, інноваційний підхід;

- систематичність діяльності. Підприємницька діяльність має бути постійною, пов'язаною з відтворювальним процесом і обов'язково офіційно зареєстрованою;
- власний характер ризику діяльності. Підприємницька діяльність здійснюється під власну економічну (майнову) відповідальність;
- спрямованість діяльності на одержання прибутку або власного доходу.

Отже, підприємництво - це самостійна, ініціативна, систематична діяльність господарюючих суб'єктів з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, яка здійснюється на власний ризик з метою одержання прибутку або власного доходу.

Сутність підприємництва більш глибоко розкривається через його основні функції - інноваційну (творчу), ресурсну, організаційну, стимулюючу (мотиваційну) (рис.1.1.).

Рис. 1.1 - Основні функції підприємницької діяльності [85, С.224-226]

У науковій літературі пострадянських країн є різні погляди на участь держави у ринковій економіці. Так, існує думка, згідно з якою чим більше економіка є ринковою, тим менше державним інститутам необхідно брати участь в економічному житті, тим менш розвинутим має бути державний сектор економіки. Інші вчені вважають, що роль державного регулювання завжди велика: і на етапах становлення ринкових відносин, і там, де вже сформувалися досконалі механізми

ринку. Регулювання підприємницької діяльності в Україні історично має абсолютно протилежний вектор розвитку, ніж у країнах з ринковою економікою, тобто воно, як і економіка, трансформується від використання переважно командно-адміністративних методів до переважно ринкових - економічних, опосередкованих.

У розвинутих країнах завжди функціонували саморегуляційні механізми ринку. Оскільки економічна система цих країн рухалася від „дикого ринку” до сучасної змішаної економіки, поступово вони доповнювалися методами адміністративного втручання. Загальновідомим фактом є те, що у розвинутих країнах спостерігається тенденція до збільшення обсягів державного регулювання у зв'язку з науково-технічним прогресом, глобалізацією економіки, необхідністю посилити безпеку суспільства тощо. Так, В. Мамутов зазначає, що протягом останніх 200 років у промислово розвинутих країнах роль держави у правовому регулюванні господарської діяльності лише посилювалася [94, С.44-46].

За умов сьогодення суть економічної функції перебуває у процесі далеко небезболісної трансформації від тотального управління до виправлення завжди існуючих „недоліків” ринку, що в ідеалі не повинно порушувати природні ринкові механізми саморегуляції. Ця трансформація виявляється в необхідності правового регулювання нових для командно-адміністративної економіки відносин, зумовлених новими інституційними процесами у суспільстві, у становленні та розвитку законодавства України, що визначає і врегульовує організаційно-правові засади підприємницької діяльності.

Вітчизняну специфіку регулювання підприємництва визначають певні фактори, які слід враховувати.

- гіпертрофована активність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб щодо бюрократично-формального регулювання економічних процесів;

- корумпованість як визначальна ознака адміністративно-бюрократичного апарату (за даними міжнародної організації Transparency International за станом на серпень 2002 р. Україна входить до двадцяти найбільш корумпованих країн світу [93, С.174](у 2004 році рівень корумпованості відповідає 18 місцю);

- не стимулююча податкова політика.

Серед причин, що стримують розвиток підприємництва в Україні, найбільш суттєвими, на думку І.А. Вдовиченко є наступні [34, С.22]:

- відсутність діючого механізму реалізації державної політики з підтримки малого підприємництва;
- високі ставки податків;
- відсутність надійного нормативно-правового забезпечення розвитку підприємництва;
- обмеженість або повна відсутність матеріально-фінансових ресурсів;
- обмеженість інформаційного і консультаційного забезпечення;
- недостатньо розвинута інноваційна діяльність малих підприємств.

За даними опитування, проведеного Державним комітетом статистики України, інноваційну діяльність вітчизняних підприємств стримують: відсутність фінансування (86% респондентів), великі витрати (40%), відсутність коштів у замовника (40%), високі кредитні ставки (39%), недосконалість законодавства (32%), важкості із сировиною і матеріалами (29%), високий економічний ризик (24%), відсутність попиту на продукцію (15%)[34, С.21]. Тому необхідним є створення механізму стимулювання підприємницької діяльності. Зважаючи на тенденції розвитку економіки, такий механізм повинен мати переважно економічний чи фінансово-економічний характер.

У класичному розумінні фінансово-економічний механізм регулювання розвитку підприємницької діяльності - це сукупність форм, методів і інструментів впливу на ступінь та напрямок розвитку підприємницької діяльності. Складовими частинами даного механізму (рис. 1.2) є фінансове планування та прогнозування, фінансові та економічні норми та нормативи, фінансові ліміти та резерви, фінансові стимули та санкції. До складу методів і інструментів фінансово-економічного планування та прогнозування зараховують, зокрема, визначення макроекономічних показників розвитку підприємницької діяльності, визначення джерел фінансування і структури витрат на розвиток підприємницької діяльності, розробку державних програм розвитку підприємницької діяльності, визначення впливу на розвиток

підприємництва інституційних та економічних чинників. Фінансові норми та нормативи включають нормування витрат на розвиток підприємництва, норми амортизаційних відрахувань, ставки податків і неподаткових платежів. До складу фінансових лімітів та резервів можна зарахувати ліміти можливих відшкодувань за вкладками та інвестиціями, ліміти розмірів внутрішніх резервних фондів, формування страхових резервів для забезпечення сталості підприємницької діяльності. Перелік інструментів, що належать до фінансових стимулів буде наступним: пільги за податками та списання податкової заборгованості, надання фінансової підтримки, організація державних закупівель, регулювання вартості фінансових ресурсів на кредитному ринку. Фінансові санкції включають санкції та пеню за порушення податкового законодавства, відміну наданих пільг, відмову від державних закупівель.

Таким чином, фінансово-економічний механізм представляє собою комплекс спеціально розроблених і законодавчо закріплених форм і методів створення і використання фінансових ресурсів для забезпечення економічного розвитку та соціальних потреб громадян[52, С.164].

Переважаючими елементами даного механізму є податкове і фінансово-кредитне стимулювання розвитку підприємництва та страхове забезпечення гарантій його розвитку. Велике значення при побудові даних елементів фінансово-економічного механізму розвитку підприємництва має державне регулювання. Роль державного регулювання завжди є значною: і на етапі становлення ринкових відносин, і там, де ринкові відносини є вже ustalеними. Такий підхід більше відповідає реаліям господарювання. Це стосується навіть розвинутої ринкової економіки: чим більш складний ринковий механізм, тим більш складний інструментарій його регулювання, а тому втручання держави має бути більш кваліфікованим та професійним, але ніяким чином не менш потрібним. Ще ширшими мають бути межі впливу держави у період трансформації економіки, оскільки державі необхідно ще й створювати інститути саморегуляції ринку, тобто ключова роль держави є беззаперечною. Досить сумнівними є твердження, що ринок „самосформується” чи „самоналаштується” без активного „втручання”

держави з метою формування ринкових інститутів саморегуляції. З цієї точки зору заслуговує на увагу думка французького вченого Ж. Сапіра: справу переходу до ринку не можна віддавати на відкуп самому ринку. Безглуздо намагатися скористатися перевагами ще не існуючого інституту [121, С.62].

В умовах переходу до ринкової економіки важливим завданням економічної політики держави є створення й забезпечення функціонування в країні ефективної податкової системи. Як економічна форма та важливий регулятор взаємовідносин між громадянами, з одного боку, та державою - з іншого, податкова система в ринкових умовах стає, по суті, єдиним гнучким засобом державного впливу на економічну активність громадян і контролю за формуванням і розподілом грошових доходів населення. Ефективно виконувати цю функцію вона може лише за умов забезпечення цілеспрямованого її регулювання як на етапі формування, так і на етапі практичної реалізації через відповідні інститути законодавчої й виконавчої влади. Таким чином, податкова система, виступаючи фактором впливу на стан економічної діяльності громадян, та як наслідок - на економіку країни, потребує регулювання з боку державних органів.

На Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва покладено координацію діяльності органів виконавчої влади з підготовки проектів, видання та виконання регуляторних актів, а також встановлено, що проекти регуляторних актів підлягають обов'язковому погодженню з Держпідприємством. Подібна практика поширена в промислово розвинутих країнах.

Так, у Великобританії діє Комітет з регуляторної політики [141, С.188-192], який до певної міри є аналогом Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва. Основним його завданням є дослідження та аналіз державного регулювання на предмет ефективності та доцільності. Комітет ретельно перевіряє, чи запропоновані організаційно-правові заходи не мають корупційного підґрунтя, чи не здійснюється лобювання економічних інтересів тих чи інших промислово-фінансових груп.

Суть політики оподаткування для малих підприємств за кордоном полягає в поетапному скороченні податкових ставок і числа прогресивних податків.

**Державний вищий навчальний заклад
“УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”**

**State Higher Educational Institution
“UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE”**

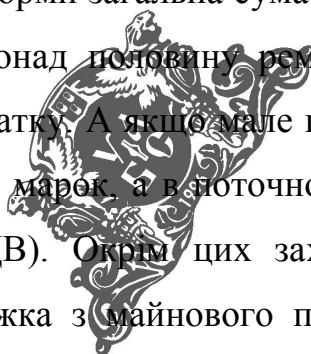
Рис.1.2 Структура фінансово-економічного механізму регулювання розвитку підприємницької діяльності [12, С.]

В цілому вбачається тенденція до зменшення набору податків і одночасного розширення податкових пільг. Ставки податків диференціюються залежно від внесків підприємства у виробництво, науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки (НДДКР), сферу послуг та ін. Певні види малих підприємств одержують можливість формувати неоподатковувані спеціальні фонди і резерви. Все більше використовуються механізми прискореної амортизації, а також „податкові канікули” (звільнення від податків на деякий термін).

У деяких країнах податки диференціюються залежно від розміру підприємств. Наприклад, у Великій Британії стандартна ставка податку на прибуток становить 35% , а для малих підприємств - 27% [141, С.156-162]. В Японії, США і Німеччині ставки податку на прибуток варіюються залежно від величини річного прибутку. Так, якщо прибуток малих підприємств США є меншим ніж 16 тис. доларів, то він оподатковується в розмірі 10%, від 16 до 50 тис. доларів - 20%, від 75 до 100 тис. доларів - 34%, понад 100 тис. - 39%. В Японії: до 8 млн. ієн - 28%, понад 8 млн. - 37% (для кооперативів - 27%), причому для місцевих податків градація така: якщо прибуток менший ніж 3.5 млн. ієн - то ставка дорівнює 6%, від 3.5 до 7 млн. - 9%, понад 7 млн. - 12% [141, С.164-167]. У Німеччині, починаючи з 1986 р., відбувалась трьохступенева податкова реформа малих підприємств. На кожному етапі підвищувався мінімальний рівень оподаткованого прибутку, збільшувались неоподатковувані частки. Був прийнятий лінійно-прогресивний метод обчислення податку, який сприяє малому бізнесу. До 1990 р. до 52% були знижені гранична і до 19% мінімальна ставка прибуткового податку. Верхня межа мінімальної ставки впала з 18 тис. до 8,1 тис. марок річного прибутку. У підсумку за п'ять років реформи загальна сума неоподаткованого прибутку зросла у 17 разів [83, С.60-62]. Понад половину ремісничих малих підприємств звільнилися від промислового податку. А якщо мале підприємство мало оборот у попередньому році не більше 25 тис. марок, а в поточному 100, то воно звільнялося від податку на додану вартість (ПДВ). Окрім цих заходів, використовувались також й інші податкові пільги: знижка з майнового податку і податку на спадщину, звільнення від податку на

придбання нерухомості та ін. Все це дозволило малому бізнесу значно укріпити свої позиції на ринку.

Взагалі податкові пільги для малого бізнесу представлені в розвинутих країнах у різноманітних формах. Наприклад, у Франції низка малих підприємств може збільшити термін сплати податків, якщо на даний момент відсутні кошти. Багато хто з малих фірм звільняється від податку на реінвестований прибуток, одержаний від операцій з нерухомим майном.

Податкові стимулятори широко застосовуються для „переманювання” малих підприємств у відсталі райони, стимулювання інноваційних малих фірм. В Італії, якщо мале підприємство придбає передові технології, знаходить нові ринки збуту, цілому здійснює заходи, спрямовані на підвищення продуктивності праці, то воно на 40-50% зменшує базу оподаткування, тобто фактичні витрати на ці заходи. Крім цього, не оподатковується 30% витрат на НДР та ДКР.

На сучасному етапі все більшої ваги набувають методи прискореної амортизації. В Японії для прискорення науково-технічного прогресу (НТП) передбачено вилучення з оподаткованого доходу видатків на НДР та ДКР, а також прискорена амортизація устаткування для НДР та ДКР. Малі підприємства з капіталом до 100 млн. ієн користуються особливою системою обліку, пільговими нормами амортизації. Амортизаційні відрахування в Німеччині застосовуються до всіх інвестицій, які стимулюють нові робочі місця, сприяють охороні навколишнього середовища, пов'язані з експортом і новими технологіями. Вкладені кошти списуються за три роки (в перший рік - 50%, другий - 30%, третій - 20% капіталу).

Відомі пільги створення резерву неоподаткованого прибутку. В Японії під час формування резервного фонду малого підприємства з капіталом не менше 100 млн. ієн можуть підвищити розмір його неоподаткованої частини на 16% [141, С.194-199].

Сучасне економічне середовище характеризується здатністю до швидкого розвитку, що в умовах трансформації економіки призводить до невизначеності діяльності переважної більшості суб'єктів господарювання. Виникнення

невизначеності позначається на фінансовому стані підприємств, на фінансовому результаті їх діяльності, на динаміці та структурі грошових потоків. Нагальною потребою стає формування високоефективної системи ризик-менеджменту підприємства. Формування такої системи утруднюється великою кількістю різноманітних форм ризику, які виникають в процесі звичайної діяльності підприємства чи зовнішніх по відношенню до нього. Застосування більшості апробованих методів протидії, попередження чи захисту від ризику утруднюється дефіцитом фінансових ресурсів, що відчуває більшість підприємств України.

В умовах переходу до ринкової моделі господарювання однією з основних економічних проблем є проблема визначення найбільш ефективних шляхів подолання кризового стану, в якому знаходиться більшість підприємств, організацій та галузей реального сектору економіки. На жаль, ці процеси в кожній країні на початку переходу до ринкової економіки не є першочерговими у розгляді урядовими установами. На державному рівні цими проблемами починають займатися, коли криза платежів і неплатоспроможності підприємств сягає національного масштабу. Сучасна світова практика фінансового управління ставить питання ризик-менеджменту як одне із найголовніших питань фінансового управління. Новий підхід до ризик-менеджменту визначається як нова парадигма проведення управління ризиками [22, С'14-15]. При цьому основними рисами старої парадигми було те, що ризик-менеджмент був фрагментованим, епізодичним, обмеженим. Фрагментованість ризик-менеджменту виявлялась в тому, що кожен відділ самостійно виявляв та зменшував ризики, що стосувались безпосередньо його роботи. Епізодичність ризик-менеджменту означала, що процес управління ризиками був перервним у часі. Обмеженість управління означала, що ризик-менеджмент стосувався лише деяких ризиків. Нова парадигма ризик-менеджменту визначає його як інтегрований, безперервний та розширений. Однак питання якісної та кількісної діагностики ризиків залишається гостро актуальним. Результати досліджень свідчать, що на ринку застається ефективно працювати зі 100 підприємств 20-30, кожне з яких через різні причини проходить свій шлях припинення діяльності через санацію, реструктуризацію, банкрутство і ліквідацію. В

нашій країні банкрутство, на жаль, стало масовим явищем. До останнього часу спроби розробки основних методів подолання кризового стану здійснювалися в більшій мірі не системно, без чіткого визначення пріоритетних напрямів. І в економічній літературі, і серед спеціалістів відсутня єдина точка зору з даної проблеми, більш того, виказуються полярні точки зору.

Наукове бачення кризових явищ в економіці багатогранне та має різну глибину пізнання. Одним з найважливіших напрямів пізнання економічної науки є дослідження мікроекономічних систем, що знаходяться в умовах економічної кризи.

В умовах вільного ринку, гострої міжнародної конкуренції, а також впровадження економічної реформи, що ускладнюється фінансовою кризою та політичною нестабільністю, виникає об'єктивна потреба народного господарства, його основних суб'єктів - промислових підприємств різних організаційно-правових форм, в нових методичних підходах, які дозволять обрати єдине вірне управлінське рішення, здійснити його аналітичну підготовку на науковій основі, яка дозволить оптимізувати це рішення та регламент його прийняття, сформувані реальні програми і плани розвитку підприємства. Конкуренція, ринок, а також макроекономічна нестабільність ведуть до того, що діяльність організацій постійно супроводжується невизначеністю яка загрожує виникненню та розвитку кризової ситуації, результатом якої може бути неспроможність або банкрутство. Багато які сучасні підприємства не готові протистояти кризовим процесам та адаптуватися до них з наступних причин:

- відсутність досвіду управління підприємством в умовах кризової ситуації;
- слабка вивченість та недостатність накопиченої статистичної інформації з оцінки ефективності заходів антикризового управління;

- відсутність науково обґрунтованих методик діагностики кризових ситуацій на рівні підприємства. Але практика свідчить, що ефективність антикризового управління, перш за все, залежить від раннього розпізнавання кризи, а також реалізації комплексу заходів її запобігання;

- низький рівень та слабка ефективність законодавчої бази, що регулює правові аспекти діяльності організацій на різних етапах кризового процесу, не

дозволяє повною мірою використовувати потенціал, закладений в реорганізаційних процедурах;

- значна залежність підприємств від кризи у ділових партнерів, що поглиблює кризові процеси, та породжує їх нагромадження.

Сільське господарство є найбільш ризикованою галуззю економіки, оскільки тут відтворювальний процес пов'язаний не тільки з виробничим процесом, а й з природно-кліматичними та біологічними факторами. В 2003 році через несприятливі погодні умови загинуло майже 50% озимих, а в окремих підприємствах цей показник становив 100%. Тому фінансовий захист виробників від втрат продукції через несприятливі природні умови є особливо актуальним в умовах їх фінансової нестабільності. Без такого захисту поступальний економічний розвиток підприємств неможливий. Гострота цих проблем в Україні пов'язана з тим, що нині сільське господарство має вагому частку у ВВП (в межах 15%), дає роботу майже одній чверті населення, зайнятого в усіх сферах економічної діяльності, а кількість сільських жителів становить близько третини населення України [122, С.46]. В межах системи заходів, що будуть сприяти стабільному розвитку сільського господарства пропонується, зокрема, забезпечити організацію надійного страхування виробників від фінансових втрат через несприятливі природно-кліматичні фактори та створити на законодавчому рівні умови для формування сільськогосподарськими підприємствами власних страхових резервів [122, С.48].

Одним із методів управління ризиками є страхування і створення-матеріальних резервів, що дозволяє мінімізувати фінансові втрати від негативних і не передбачуваних факторів. Цілеспрямований і сталий розвиток страхового ринку сприяє загальному піднесенню економічного життя. Це, насамперед, пов'язано з тим, що механізм страхування - це сукупність методів раціонального управління ризиком. Водночас страховий сектор надає значні вигоди домогосподарствам, підприємствам, фінансовому сектору та державі, акумулюючи досить значну частку фінансових ресурсів, які потенційно можна залучити до різних видів економічної діяльності. В цілому страхування стабілізує підприємницьку діяльність та економіку загалом.

При цьому страховий ринок України на сьогодні є головним сектором ринку небанківських фінансових послуг [3, С.47-48]. Втім дослідження механізму використання потужного потенціалу страхування у ринковій економіці залишається досить важливим завданням, тому що такий аналіз дає змогу більш повно застосовувати переваги страхової діяльності. До того ж, є чимало проблем, які потребують негайного розв'язання, серед них, наприклад, треба виділити об'єктивно можливе скорочення кількості страхових компаній, достатність їхньої капіталізації, розширення напрямків діяльності, застосування страхових ресурсів тощо [57, С.146-147]. Крім того, створення сприятливих умов для розвитку страхування в Україні також потребує проведення глибоких теоретичних досліджень та розробки наукових рекомендацій, які можуть стати важливим чинником ефективного функціонування національного страхового ринку. Значна сукупність наукових робіт пов'язана з розкриттям проблематики функціонування окремих видів страхування, але, знову ж таки, з погляду загальнодержавних тенденцій розвитку [104, С.132-133; 6, С.22-24]. Водночас, розглядаючи загальну проблематику розвитку страхового ринку, визначаються й загальні рекомендації щодо поліпшення його дієздатності.

Фінансово-кредитна система держави є значним елементом системи управління розвитком підприємництва. Банківська сфера потребує такого стилю роботи, в основі якого лежить постійний пошук нових можливостей, уміння залучати й використовувати для вирішення поставлених завдань ресурси з найрізноманітніших джерел, домагаючись підвищення ефективності й одержання максимально можливого результату при мінімальних затратах. Банк діє в дуже мінливих умовах, спричинених розмаїттям відносин, що складаються між ним та різними економічними суб'єктами. Сукупність цих відносин і утворює поняття підприємницького середовища банку, яке багато в чому визначає характер діяльності банку і мусить в обов'язковому порядку бути вивчене у процесі проведення маркетингової роботи банку.

Банки, з урахуванням їхньої ролі в економіці країни, можуть виступати в якості елемента інфраструктури економіки або його основного учасника.

Визначення цієї ролі дасть можливість уточнити сутність банківської системи й окремих банків. Найчастіше роль банків бачать в обслуговуванні реального і фінансового секторів економіки. У цьому разі оцінка їхньої діяльності повинна проводитись через оцінку їхнього інфраструктурного функціонування.

Для вітчизняної банківської системи одним із шляхів вирішення цих задач є формування „коло себе” фінансових груп, що включають страхові компанії, пенсійні фонди, лізингові компанії, інвестиційні фонди. Банківська система активно рухається у напрямі створення фінансових груп. Злиття зі страховими компаніями та пенсійними фондами може стати для банків єдиним надійним засобом збереження власних конкурентних позицій на ринку банківських та фінансових послуг. При цьому банки обслуговують і власні потреби у зменшенні рівня невизначеності результатів діяльності. Наприклад, активно розвивається страхування депозитів, основними цілями якого є [100, С.242]: сприяння створенню і мобілізації заощаджень, що має важливе значення для забезпечення достатньої загальнонаціональної норми накопичень (реальних інвестицій); захист банківської системи від фінансової кризи, забезпечення стабілізації і стійкості банківської системи і грошового обігу; захист малих вкладників від ризиків, які вони нездатні оцінювати і враховувати в своїх економічних рішеннях. Поява фінансових груп в Україні є результатом фінансової консолідації. Розмивається межа між різними видами фінансових послуг.

Взаємодія банківського сектору та інших сегментів фінансового і реального ринків України впливає на розвиток економіки в цілому, на розвиток фінансового ринку. Оптимізація процесів розвитку є актуальною теоретичною та практичною проблемою.

Головною рисою сучасної банківської сфери нашої держави є зростання міжбанківської конкуренції та підвищення вимог до фінансової стійкості банків. У зв'язку з цим визначається потреба у методологічних підходах до інформаційних систем оцінки фінансового стану банку, комплексу економічних показників, які б охоплювали всі аспекти його діяльності та особливості стратегії, адаптації, управління ризиками у конкретних, індивідуально визначених умовах. За

результатами скороченого моніторингу публікацій за 2001-2004 рр. відзначимо матеріали з управління різноманітними ризиками(О. Заруцька, Т. Корнієнко)[67, С.36-38; 80, С.22-24], управління активами та пасивами банку, ліквідністю, фінансовими результатами (Л.Примостка) [117, С.39-41], стратегічне управління (І. Волошко, С. Козьменко, С.Хміль) [78; 137, С.47], управлінський облік та контролінг в системі управління банком (Л. Кіндрацька, Р. Набок, О. Набок)[70, С.22; 98, С.62]. Для забезпечення стабільності розвитку фінансово-кредитної системи першочергове значення має страхування. Так, за даними дослідження Price Waterhouse Coopers протягом 2003-2004рр. 42,5% тільки великих європейських компаній стали жертвами різних економічних злочинів, зазнавши за цей період збитків у розмірі 3,6 млрд. євро, а в США щорічний збиток лише від шахрайства оцінюється ФБР у 160–200 млн. дол. За даними дослідження, проведеного 2001 року Базельським комітетом з: банківського нагляду, розмір збитків від кримінальних впливів та шахрайства сягає майже 30–35% від обсягів загальних втрат у сфері операційного ризику. Опитування, проведені американським Інститутом комп'ютерної безпеки (Computer Security Institute) у 2001 році серед 538 корпорацій, засвідчили, що загальна сума збитків від фінансового шахрайства із використанням комп'ютерів у порівнянні з 2000 роком збільшилася у 1,7 рази й становила 92935500 доларів [136, С.119].

Таким чином, страхування як елемент фінансово-економічного механізму регулювання розвитку підприємницької діяльності належить до групи фінансових лімітів та резервів. Однак при цьому страхування має суттєві зв'язки із іншими структурними елементами фінансово-економічного механізму, багато в чому обумовлює результативність його функціонування та несе значне функціональне навантаження.

Так, зокрема, страхування має наступні функціональні зв'язки із іншими елементами фінансово-економічного механізму регулювання підприємницької діяльності:

– за рахунок страхових фондів та резервів створюється депо тимчасово вільних фінансових ресурсів, які за посередництвом фінансово-кредитної системи

спрямовуються у тому числі і на розвиток підприємництва. Виникає функціональний зв'язок між страхуванням та фінансовим плануванням і прогнозуванням у частині формування джерел фінансування і структури витрат на розвиток підприємницької діяльності;

– похідним чином перший функціональний зв'язок призводить до здешевлення фінансових ресурсів та визначає виникнення додаткового функціонального зв'язку між страхуванням та фінансовими стимулами;

– за рахунок розвитку страхування забезпечується формування частини централізованих фондів фінансових ресурсів шляхом оподаткування страховиків. При цьому створюється функціональний зв'язок між фінансовими нормами і нормативами та страхуванням, а також між податковими санкціями і пільгами та страхуванням;

– за рахунок страхування суб'єкти підприємницької діяльності оптимізують свої податкові платежі, що дає підстави для визначення зворотного функціонального зв'язку між страхуванням та фінансовими нормами і нормативами;

– і, нарешті, страхування є інструментом забезпечення певної сталості фінансових результатів підприємницької діяльності, що виступає стимулом її подальшого розвитку.

Таким чином, більшість зв'язків, що виникають між страхуванням та іншими елементами фінансово-економічного механізму регулювання підприємницької діяльності мають характер стимулюючих. При цьому обмежувачий вплив страхування формується тільки за рахунок розподілу доданої вартості в межах окремих господарюючих суб'єктів при сплаті певної її частки як страхової премії. Якщо зважати на про всю сукупність парних зв'язків, що можуть виникати між елементами даного механізму, то страхування пов'язане із їх переважною більшістю як прямим, так і похідним чином, що робить його одним із ключових елементів даного механізму. Однак навіть у Посланні Президента України не зазначається необхідність чи напрямки розвитку страхування іншого, ніж соціальне і пенсійне [114, С.48]

1.2 Категоріальний апарат страхування фінансових ризиків

Одним із найбільш дієвих способів хеджування підприємницьких ризиків є їх страхування. Проте існує певна невідповідність між законодавчим трактуванням підприємницького ризику та його економічним змістом. Особливо це стосується страхування фінансового ризику (фінансових ризиків).

Побудова ефективного механізму страхування можлива на засадах глибокого теоретичного осмислення структури цього механізму та об'єкту, до якого він застосовується. Як правило, таким об'єктом є категорія, або визначальне поняття, *sumtum genus* [31] - це завжди категорія, тобто теоретично осмислена сукупність об'єктів дослідження із певними спільними якостями, що може бути поділена на організовані групи. Як свідчить аналіз існуючої наукової літератури, на даний час фахівцями з питань ризику застосовуються різні поняття, які претендують на цю роль - господарський ризик [7], економічний ризик [31, 35], підприємницький ризик [7], ризик підприємницької діяльності [58, 88], комерційний ризик [75], фінансовий ризик [71] тощо.

З нашої точки зору, повним є визначення економічного ризику, дане В.В. Вітлінським [40, С.7] „Ризик - це економічна категорія, котра відображає характерні особливості сприйняття зацікавленими суб'єктами економічних відносин об'єктивно наявних невизначеності і конфліктності, іманентних процесам цілепокладання, управління, прийняття рішень, оцінювання, що обмежені можливими загрозами і невикористаними можливостями”. Стверджують також, що „... ризик - це імовірність настання втрат очікуваної економічної (фінансової) користі або ж прямих збитків, внаслідок появи непевної (випадкової) події.” [71, С. 62].

Всі розробники проблеми ризику в тому або іншому ступені торкалися питань класифікації. Проте, на нашу думку, існує проблема недостатності систематизації і інтеграції понятійного і класифікаційного апарату вивченої теорії. Класифікаційні аспекти теорії ризику ґрунтуються на широкому спектрі ознак: причина виникнення; ризику, властиві певним видам діяльності; об'єкт ризику; масштаби наслідків ризику;

ступінь впливу на діяльність; можливість прогнозування; інші ознаки [8, С.39]. Володіння інформацією про всі існуючі ознаки класифікації ризику і його окремих видах представляється значущим для наукової і практичної діяльності по управлінню ризиком.

Виходячи із безлічі основних джерел формування ризику, різні автори розглядають наступні форми економічного ризику: природнокліматичні ризики, техніко-технологічні ризики, кримінально-правові ризики, політико-економічні ризики, організаційно-управлінські ризики, ризики країни, соціальні ризики, податковий ризик, фінансовий ризик, маркетинговий ризик, селективний ризик, інфляційний ризик, дефляційний ризик, відсотковий ризик, валютний ризик, ризик втраченого зиску, кредитний ризик, операційний ризик, трансляційний ризик, кредитний ризик щодо позичальника, кредитний ризик щодо способу забезпечення позики.

Одна із систем класифікації поділяє ризики на виробничі, комерційні, транспортні, майнові та фінансові за сферою виникнення ризику. Вважається, що виробничий ризик пов'язаний із здійсненням будь-якого виду виробничої діяльності, в процесі якої виробник стикається з проблемами неадекватного використання або відсутності сировини та матеріалів, зниження об'ємів виробництва продукції, збільшення втрат робочого часу, зменшення продуктивності праці, використання нових методів виробництва тощо. Комерційний (маркетинговий) ризик – ймовірність виникнення втрат у процесі упровадження, розміщення та реалізації товарів (послуг). Транспортні ризики пов'язані з втратою вантажу в процесі його зберігання, транспортування, навантаження і розвантаження. Майновий ризик - це ризик, пов'язаний з ймовірністю втрати майна внаслідок крадіжки, диверсії, халатності, перенапруги технічної і технологічної систем тощо. Класифікація ризику за сферою виникнення використовує розуміння ризику як події. Як окрему форму ризиків виділяють інвестиційний ризик [140, С.62].

Підприємницький ризик [102, С.99] розуміють, зокрема, як потенційно можливу (вірогідну), випадкову подію (дію), результатом впливу якої на матеріальні, грошові ресурси, виробничі, економічні процеси підприємницької діяльності (включаючи обіг товарів) є збитки, додаткові витрати, зменшення отримуваних

доходів, прибутку, що обумовлює необхідність страхування з метою забезпечення відшкодування заподіяних збитків, втрат.

В.В. Вітлінський [37, С.106-107] господарський ризик класифікує як за сферою виникнення, так і за основним чинником виникнення. За чинником виникнення ризик поділяється на виробничий, фінансовий або кредитний, інвестиційний, ринковий та портфельний. Проблемні аспекти існують і щодо визначення окремих груп ризику, як об'єкту страхового захисту існують наступні основні системи класифікації господарського ризику:

1. Перша система класифікації ризику є найбільш простою і пов'язаною з тривалістю ризику або з обмеженістю чи необмеженістю проміжку часу, протягом якого може статися ризикова подія [88, С.163]. Короткочасними вважаються ті ризики, для яких обмежено проміжок часу, протягом якого може статися ризикова подія. Постійними вважають ті ризики, коли тривалість такого проміжку часу необмежена.

2. Друга система класифікації стосується рівня ризику, коли ризик прийнято поділяти на прийнятний для підприємства і неприйнятний. При прийнятному ризику підприємство, як правило, несе втрати менші за очікуваний прибуток. При неприйнятному ризику, підприємство несе ризик, що приводить до втрати доходу, майна чи капіталу [88, С.95]. Іноді в межах цієї системи класифікації виділяють додатково катастрофічний ризик.

3. Третя система класифікації ризику у якості класифікаційної ознаки використовує величину та напрямок можливого впливу ризику на діяльність підприємства. Ризики поділяються на чисті, які приводять тільки до негативного впливу, наслідком яких є втрати, та спекулятивні, які можуть мати як позитивні, так і негативні наслідки [53]. Потрібно зауважити, що будь-який ризик несе за собою як негативні так і позитивні наслідки. Напрямок впливу ризику на діяльність підприємства визначається сумуванням позитивних та негативних наслідків, що виникають навіть після настання однієї ризикової події.

4. Четверта система класифікації поділяє ризики на виробничі, комерційні, транспортні, майнові та фінансові за сферою виникнення ризику. Вважається, що

виробничий ризик пов'язаний із здійсненням будь-якого виду виробничої діяльності, в процесі якої виробник стикається з проблемами неадекватного використання або відсутності сировини та матеріалів, зниження об'ємів виробництва продукції, збільшення втрат робочого часу, зменшення продуктивності праці, використання нових методів виробництва тощо. Щодо виокремлення фінансових ризиків, то питання їх ідентифікації є досить сумнівним, оскільки прояв будь-якого ризику неодмінно впливає на рух фінансових потоків. Як окрему форму ризиків виділяють інвестиційний ризик [140, С.66].

5. В світовій практиці найбільш розповсюдженою є система класифікації ризиків побудована на основі Generally Accepted Risk Principles (GARP), розроблена аудиторською групою Coopers & Lybrand, що виділяє шість груп ризику: ринкові, кредитні, ризики концентрації, ризики ліквідності, операційні ризики і ризики бізнес-події [27, С.89; 148]. Втрати, спричинені дією цих чинників ризику, можуть бути значними для банківської установи. При цьому найчастіше банки не проводять інтегральних оцінок, аналізу та моніторингу зазначених ризиків, що свідчить про високий ступінь уразливості щодо їхнього впливу. Проте дана система класифікації надає змогу диференціювати фінансовий ризик і частково підприємницький ризик та не охоплює всю сферу економічного ризику.

Як наслідок, можна відзначити: в економічній літературі, присвяченій проблемам підприємництва, немає стрункої системи класифікації підприємницьких ризиків. Існує значна кількість підходів до класифікації ризиків. Незважаючи на це, більшість науковців, які займаються проблемами ризиків, тією чи іншою мірою, роблять спробу класифікації ризиків. Але в більшості випадків, як показує аналіз, класифікація в загальноприйнятому розумінні або зовсім відсутня, або здійснена з порушенням вироблених практичною логікою правил побудови класифікацій, що робить останні непридатними для практичного застосування.

Визначення фінансового ризику також є досить суперечливими та не мають чіткої субординаційної підпорядкованості стосовно *summum genus*. Під фінансовим ризиком розуміють випадковий характер формування фінансових потоків, які виникають при функціонуванні суб'єкта [50, С.416]. Оскільки фінансові потоки

супроводжують діяльність будь-якого суб'єкта, то фінансовий ризик супроводжує ризик економічний. Інакше кажучи, то економічний ризик є мірою можливості відхилення економічного критерію від звичної (прогнозованої) величини і має чіткий економічний зміст (об'єм виробництва продукції, величина ВВП країни і т.д.), а фінансовий ризик уособлює можливість відхилення вартості, що формується на основі цього ж економічного змісту і розподіляється та перерозподіляється за допомогою фінансів. Інакше кажучи, фінансовий ризик це явище прояву нестабільності економічного середовища під час функціонування фінансів. Фінансовий ризик проявляє себе під час функціонування фінансів та завдяки такому функціонуванню [52, С.76]. Дане розуміння фінансового ризику суперечить законодавству [118, С.50] (стаття 6), коли окремими формами страхового захисту визначаються страхування кредитів (у тому числі відповідальності позичальника за непогашення кредиту); страхування інвестицій; страхування фінансових ризиків; страхування виданих гарантій (порук) та прийнятих гарантій, що за своїм змістом є фінансовими ризиками. Взагалі у законодавчому полі України не існує нормативного визначення фінансового ризику як об'єкту страхового захисту.

В деяких джерелах можна також спостерігати зміщення розуміння понять. Наприклад, у [71] проводиться аналіз розуміння поняття фінансовий ризик. „У широкому розумінні фінансовий ризик - це ризик, який характеризується ймовірністю втрат фінансових ресурсів (грошових коштів) у підприємницькій діяльності. У цьому значенні поняття фінансовий ризик тотожне поняттю „комерційний” (підприємницький) ризик” [71, С. 83]. Першим недоліком наведеного визначення є те, що наводиться ототожнення понять, які є назвами класів в межах однієї класифікаційної системи. Другим, недоліком є те, що поняття фінансових ресурсів ототожнюється з поняттям грошових коштів, що принципово помилкою у розумінні саме фінансових ресурсів. У Н.І. Березанської [24, С.75] фінансовий ризик порівнюється до кредитного.

Деякі дослідники як фінансові розглядають ціновий ризик чи навіть соціально-адміністративний [102, С.99], що невиправдано, оскільки не існує прямого взаємозв'язку між даною формою ризику та процесом розподілу і

перерозподілу ВВП. І.Б. Олексів фінансовий ризик [102, С.99] визначає як потенційно можливу (вірогідну), випадкову подію, дію, що спрямована на процеси отримання, цільового використання, розрахунків, зберігання або накопичення грошових коштів юридичних, фізичних осіб і заподіює їм збитки, втрату доходів, додаткові фінансові витрати, для відшкодування яких проводиться страхування.

Під фінансовим ризиком розуміють також будь-який ризик фінансових втрат. Таке визначення є надзвичайно широким і до нього може бути „підведено” будь-який результат людської діяльності, що має грошовий еквівалент [138, С.22]. Зрозуміло, що за таких обставин зарахування до категорії фінансового ризику кожного з відомих видів страхування є лише технічною справою. Імовірно, саме це й відбувається останніми роками, що позначені злетом популярності страхування фінансових ризиків.

Відповідно до існуючої нормативної класифікації фінансові ризики належать до категорії майнових [138, С.22]. На відміну від більшості традиційних ризиків, що зазвичай є елементарними і не можуть бути розкладені на простіші складові, фінансові ризики є комплексними і складаються з більш простих ризиків, і можуть мати взаємні зв'язки, які ускладнюють властивості ризику в цілому. Зазначені особливості фінансових ризиків приводять до того, що властивості кожного з них є унікальними (навіть у групі однорідних ризиків). Тому статистика фінансових ризиків відсутня або є приблизною, що принципово відрізняє їх від традиційних ризиків, статистика яких відома і стабільна.

При такому тлумаченні фінансових і підприємницьких ризиків слід зробити висновок, по-перше, що підприємницькі ризики - це, зокрема, і підприємницькі фінансові ризики. По-друге, є доцільним виділення окремої підгалузі майнового страхування „непідприємницьких фінансових ризиків”. До таких видів страхування можна віднести страхування втрати доходів унаслідок безробіття фізичних осіб, судові витрати громадян, а також страхування грошових коштів некомерційних організацій в банках, в трастовому управлінні (при спрямуванні додаткового доходу на цілі статутної діяльності некомерційного фонду) і при іншому використанні фінансових ресурсів.

Такий підхід до страхування забезпечує низку технічних переваг, а саме:

- він передбачає певну уніфікацію договорів, що раніше були специфіковані для конкретного виду ризику;

- він істотно розширює можливості для маневру з вибором тарифу (при страхуванні фінансових ризиків амплітуда тарифів є одною з найширших - типовим є діапазон 5-15%, хоча може бути і більше).

Існує система класифікації фінансових ризиків, запропонована О.М. Грабчук, де класифікаційною ознакою є особливості формування та руху фінансового потоку. Пропонується вирізняти ризики індивідуальні (пов'язані з формуванням та рухом окремого фінансового потоку), сукупні (пов'язані з формуванням та рухом повної чи часткової суми фінансових потоків суб'єкта) та загальні (пов'язані з формуванням та рухом системи фінансових потоків суб'єкта, враховуючи їх циклічність та регулярність) [52, С.91]. Невизначеність характеру фінансових потоків проявляється і при визначенні величини фінансового потоку. Отже, невизначеність є характеристикою і фінансових категорій [50, С.419].

Джерелом виникнення фінансового ризику є невизначеність фінансових процесів. Виникнення невизначеності зумовлюється, зокрема, тим, що [40, С.4]:

- більшість пов'язаних з економікою (бізнесом) процесів принципово детерміновані. Таким, наприклад, є науково-технічний прогрес. Важко також абсолютно вичерпно передбачити різні природнокліматичні явища, зміну кон'юнктури ринку, смаків споживачів тощо;

- можна говорити про економічно оптимальну (чи раціональну) неповноту інформації, бо нерідко доцільніше використовувати наявну невичерпну інформацію, ніж збирати додаткову, але пов'язану зі значними витратами;

- існує, так би мовити, організована невизначеність і асиметрія інформації, приховування частки інформації в умовах конкурентної боротьби тощо.

Можна розрізняти і враховувати кілька типів невизначеності й зумовленого нею фінансового ризику:

- невизначеність цілей і критеріїв, а отже, необхідність урахування багатокритеріальності у процесах оцінювання, управління, прийняття рішень;

- нестачу даних, зокрема кількісних, які необхідні на момент прийняття

рішення для обчислення кількісних оцінок відповідних показників;

- брак часу для прийняття науково обґрунтованих рішень;
- невизначеність дій контрагентів і конкурентів;
- неоднозначність оцінок прогнозів розвитку керованого об'єкта й соціально-економічного середовища.

Як окрему групу в межах фінансового ризику розглядають кредитний ризик - ймовірність несплати позичальником повністю або частково кредиту та процентів у терміни, визначені кредитним договором. Щодо кредитного портфеля, то кредитний ризик представляють як відхилення фактичної дохідності портфеля від планової, або волатильність [81, С.87].

Класифікація кредитних ризиків за А.П. Альгіним [81, С.88] є наступною:

1. За джерелами виникнення кредитні ризики можна класифікувати на внутрішні й зовнішні. Зовнішніми щодо банків є політичні й економічні ризики, які виявляються на макрорівні кредитних відносин. Зовнішніми вважають також ризики, пов'язані з кліматичними умовами. Внутрішніми для банків є ризики: вибору помилкової стратегії управління кредитним портфелем; недосконалості кредитних продуктів та системи оцінки кредитоспроможності позичальників, погана якість застави тощо.

2. Залежно від можливості управління ризику поділяють на залежні від банку (внутрішні) та незалежні від банку (зовнішні).

3. Залежно від масштабів виникнення розрізняють комплексні ризики (ризики портфеля, галузеві ризики) й індивідуальні (за окремими кредитами).

4. Залежно від стадії виникнення виділяють ризики, що виникають на стадії прийняття рішення (неправильне структурування операції, помилкове визначення кредитоспроможності позичальника, хибна оцінка ліквідаційної вартості позичальника) та на стадії супроводження кредиту.

5. Кредитні ризики розрізняють також і за ступенем допустимості. Мінімальним вважається ризик, що допускає втрату не більше 25% розрахункового прибутку банку від надання кредиту, підвищеним - ризик, що допускає втрату не більше 50% розрахункового прибутку, критичним ризиком - той, що допускає

втрату до 75% розрахункового прибутку, а неприпустимим - ризик, що може призвести до повної втрати прибутку або навіть і до втрати частини основної суми боргу.

Зважаючи на джерела виникнення, кредитний ризик для сільськогосподарських позичальників можна умовно поділяють на кілька складових: управлінський (діловий) ризик, фінансовий ризик і ризик бізнесовий.

Уточнюючи зміст фінансового ризику, що може бути предметом для обслуговування в страховому бізнесі, його визначають як „чистий” за критерієм наслідку ймовірної події або сукупності ймовірних подій, тобто такий, який призводить до збитків або до їх відсутності і, звичайно відповідає критеріям страхувальності. Ризик розглядається як можлива вірогідність настання збитків, що викликані неефективною страховою діяльністю, як на етапі, що передує укладанню договору страхування, так і на наступних етапах: перестраховування, формування страхових резервів.

Згідно класифікації Європейського комітету зі страхування, діяльності страхових організацій притаманні три види ризиків: технічні, інвестиційні та нетехнічні. В рамках даної класифікації до технічних ризиків належать ризики нестачі коштів страховика для виконання зобов'язань за страховими виплатами при настанні страхової події. До інвестиційних ризиків відносяться ризики нестачі коштів страхової компанії для виконання зобов'язань, пов'язаних із інвестиційною діяльністю. Нетехнічні ризики - це ризики, з якими може зіткнутися страхова компанія, що займається будь-яким видом діяльності [107, С.108].

До технічних ризиків відносять ризик недостатності тарифів, ризик перестраховування (ймовірність неплатежу зі сторони перестраховика та низька якість перестраховального захисту), ризик операційних втрат (сума витрат, що закладена в ставку страхового тарифу при його розрахунку, в майбутньому буде недостатньою для покриття всіх дійсних витрат), ризик значних збитків (потенційний ризик, що несе страхова компанія у зв'язку з розмірами та кількістю значних збитків, коли реальна шкода виявляється суттєво більшою, ніж передбачалось при розрахунку тарифу), ризик катастроф (ризик масових збитків, що викликані однією

страховою подією), ризик росту, ліквідаційний ризик, (недостатність коштів для виконання зобов'язань перед страхувальниками в разі припинення діяльності) [107, С.109]. До групи інвестиційних ризиків належать ризик (ризик знецінення інвестицій внаслідок змін на ринку капіталів, обмінних курсів валют (коли зобов'язання страхової компанії оцінюються в іноземній валюті), а також внаслідок неплатоспроможності боржників), ризик неліквідності активів, ризик невідповідності активів, ризик зниження вартості основного капіталу, ризик оцінки інвестицій, ризик фінансових вкладень (участі) в інших компаніях. До нетехнічних ризиків відноситься ризик управління, ризик збитків, загальний ризик бізнесу .

Досліджуючи вплив зовнішніх і внутрішніх факторів на ризики страхового бізнесу слід відмітити класифікацію фінансових ризиків, що запропонована Е.А. Уткіним [107, С.110]. В рамках даної класифікації всі ризики, притаманні страховій компанії, можна поділити на дві великі групи: ризики, що пов'язані зі страховою діяльністю та ризики, що з нею не пов'язані. Ризики останньої групи, у свою чергу поділяються на ризики внутрішньої сфери та ризики зовнішньої сфери. До ризиків зовнішньої сфери відносяться ризики, дія яких розповсюджується на всіх учасників страхового ринку та базується на зовнішніх, не залежних від страховика причинах. До них відносяться природні, політичні та економічні ризики. Ризиками внутрішнього середовища страхової компанії є ризики, небезпека виникнення яких розповсюджується тільки на конкретні об'єкти ринку та базується виключно на внутрішніх причинах.

Ризики, що пов'язані зі страховою діяльністю здійснюють визначальний вплив на діяльність страхової компанії та базуються на специфіці послуг, що вона надає. Ризики, що пов'язані зі страховою діяльністю, поділяють на ризики, що приймаються за договорами страхування та ризики, пов'язані з обслуговуванням договорів. До даної групи відносяться всі ризики андеррайтингу (системи оцінки ризиків, що страхуються), ризик неефективного перестрахування, ризик управління страховим портфелем та ризик формування та інвестування страхових резервів.

Не зважаючи на те, що автор у вище зазначеній класифікації не виділяє фінансові ризики страховика в окрему групу, очевидно, що до даної групи

відносяться ризики, пов'язані з обслуговуванням договорів та економічні ризики, що відносяться до ризиків, зовнішньої сфери. Перевагою класифікації Е.А. Уткіна є те, що за її допомогою можливо чітко виокремити причини виникнення ризиків та можливі шляхи їх мінімізації.

На основі опрацювання вище зазначених класифікацій Р.В. Піскус запропонував власну класифікацію фінансових ризиків страхових компаній [107, С.111]. В цій системі класифікації виділяють ризики страхування (ризик недостатності тарифів, ризик ліквідності, ризик платоспроможності, ризик управління страховим портфелем), ризик перестрахування, ризики, пов'язані з формуванням та розміщенням страхових резервів (ризик недостатності резервів, інвестиційний ризик).

Страхування підприємницьких ризиків взагалі та страхування фінансових ризиків, зокрема, - досить новий для практики напрям страхового захисту, на жаль, що має певні диспропорції в своєму розвитку. З одного боку, практиками наголошується обумовлений невизначеністю стану середовища, в умовах якого функціонують господарюючі суб'єкти, зростання попиту на послуги, що передбачають гарантії відповідного роду, з іншого боку - обмеженість пропозицій на страховому ринку, пов'язана з недостатністю наукового, законодавчого і методологічного забезпечення процесу страхування ризику неотримання доходу або непередбачених витрат. У сучасній науковій літературі практично відсутня консолідована інформація, що повною мірою розкриває особливості даного напрямку страхового захисту, а також проблеми її організації.

Поняття підприємницьких ризиків у праві і економіці зовсім не тотожні. Термінологічну відмінність не слід було б вважати принциповою, якби неспівпадання змістовно закладеного і законодавчо закріпленого визначення не приводило б до неоднозначності трактування і самого поняття „страхування фінансових ризиків”.

Звичайно розглядають три галузі страхування – майнове, особисте, відповідальності. На погляд М.М. Євсевлеєвої [60, С.17], очевидна необхідність і доцільність виділення в окрему галузь страхування ризику неотримання доходу або

непередбачених витрат. Необхідність виділення відповідних страхових відносин в самостійну галузь пов'язується нею із унікальністю об'єкту страхування. Справді, страхуванню підлягають не певні майнові блага, як в майновому страхуванні, не життя і здоров'я, як в особистому страхуванні, не відповідальність перед третіми особами внаслідок якої-небудь дії або бездіяльності позову втрати доходу або непередбачених витрат.

На жаль, в середовищі сучасних учених не затвердилася позиція видатного ученого - проф. Л.І.Рейтмана [60, С.17], що вважав за необхідне відособити галузь страхування, об'єктом якої є „потенційно можливі різні втрати доходів страхувальника”. На погляд А.К. Шихова, не до кінця продумано виділення як види страхування „страхування підприємницьких ризиків” і „страхування фінансових ризиків” [139, С.9].

Страхування фінансових ризиків, як один з видів добровільного страхування передбачено статтею 6 Закону України „Про страхування” [118, С.50]. Найближчими до цього виду страхування є: страхування кредитів; страхування інвестицій; страхування гарантій. Обмеженість наведеного переліку не виключає сказаного вище - при необхідності, практично будь-які види страхування можуть бути представлені як страхування фінансового ризику.

Перед укладенням угоди по страхуванню фінансових ризиків при звертанні до страхової компанії чітко формулюють параметри майбутньої страховки: об'єкт страхування і його основні характеристики, види ризиків, що страхуються, термін страхування, вартість об'єкта страхування на момент страховки, місце його розташування, основні умови експлуатації, чинники, що впливають на рівень ризику, страхову історію страхувальника й об'єкта страховки (якщо вона є), реквізити страхувальника і можливі специфічні умови страхування.

Об'єктом, до якого застосовується механізм страхового захисту є страховий ризик [118]. Основні закономірності реалізації механізму страхового захисту визначаються законодавчо, а зміст цих закономірностей - об'єктивними економічними процесами. Існують значні суперечності, щодо визначення самого об'єкту страхового захисту у правовому полі та відповідно до його змісту, що

визначається теоретично. При цьому правова реалізація страхового захисту буде неефективною саме у тій частині, що суперечить об'єктивним закономірностям функціонування об'єкту захисту. У правовому полі страховий ризик - певна подія, на випадок якої проводиться страхування і яка має ознаки ймовірності та випадковості настання [118] (стаття 6). Також страховий ризик визначають як потенційно можливу, випадкову подію або певні дії (діяльність) людей (зокрема, по рішеннях, що ухвалюються, та нормативно-правових актах) із тими або іншими характеристиками (параметрами) і несприятливими (або сприятливими) наслідками для матеріальних, нематеріальних цінностей і пов'язаних з ними майнових (фінансових) інтересів фізичних, юридичних осіб (і їх об'єднань), які визначають для них об'єктивну необхідність страхування цих інтересів [139, С.5].

Ризик, що може бути застрахований має відповідати певним критеріям, до яких відносяться [107, С.112]: можливість існування та чітка визначеність ризику; випадковий характер ризику та його об'єктивність по відношенню до страховика; співвідношення ризику з масою однорідних об'єктів, що є базою для використання закону великих чисел та статистичної складової страхової діяльності; можливість оцінки ризику з точки зору ймовірності реалізації, а також кількісних розмірів збитку у грошовому еквіваленті; відсутність можливості катастрофічних збитків. Перед укладенням договору страхова компанія може запропонувати заповнити стандартну заяву із вказівкою основних параметрів страховки (наявність заяви не обов'язкова, але якщо вона запропонована, то зробити це доведеться).

Відповідно до статті 18 Закону [118, С.79] при укладанні договору страхова компанія має право попросити у страхувальника надати баланс або довідку про фінансовий стан, підтверджені аудитом, та інші документи, необхідні для оцінки рівня ризику. Перелік „інших документів” Законом не встановлено. Тому страхова компанія може звернутися до страхувальника з проханням надати будь-які документи. Один з найважливіших обов'язків страхової компанії - обов'язок ознайомлення страхувальника з умовами і правилами страхування (стаття 20 Закону).

Зазначені умови і правила страхування містяться в „Правилах страхування” (у документі вказується конкретний вид страхування, наприклад, „Правила страхування фінансових ризиків”). Правила страхування затверджуються в Держфінпослуг, мають назву, номер і дату реєстрації.

Стаття 21 Закону зобов’язує страхувальника надати страховій компанії інформацію про всі відомі йому обставини, що мають істотне значення для оцінки ризику, і надалі інформувати страхову компанію про будь-які зміни ризику.

Відповідно до статті 16 Закону в договорі страхування мають бути такі пункти: назва документа; назва й адреса страховика; прізвище, ім’я, по батькові або назва страхувальника і застрахованої особи, їхні адреси і дати народження; прізвище, ім’я, по батькові, дата народження назва вигодонабувача і його адреса; об’єкт страхування; обсяг страхової суми за договором страхування іншим, ніж договір страхування життя; розміри страхових внесків (платежів, премій) і терміни їхньої виплати; страховий тариф (не визначається для страхових випадків, для яких не встановлюється страхова сума); термін дії договору; порядок зміни і припинення дії договору; умови здійснення страхової виплати; причини відмови у страховій виплаті; обсяг страхової суми та (або) обсяги страхових виплат за договором страхування життя; перелік страхових випадків; права та обов’язки сторін: відповідальність за невиконання або неналежне виконання умов договору; інші умови за згодою сторін, підписи сторін.

При страхуванні фінансових ризиків серйозною проблемою для страхових компаній є висока вартість експертизи ризику. Якщо середній показник якості проектів прийняти рівним 10% від їхнього загального числа, а вартість експертизи - рівній 0,5% від вартості проекту, то сумарні витрати на експертизу одного якісного проекту (з урахуванням витрат на експертизу відбракованих) складатимуть 5% від його середньої вартості. Зазначені витрати сумірні з величиною тарифів при страхуванні фінансових ризиків (5-15%). Це знижує рівень зиску страхування фінансових ризиків для страхової компанії. Частково ця проблема вирішується шляхом використання спеціальних стратегій експертизи, що дозволяють знизити зазначені витрати чи використання спеціальних умов у договорі страхування, що у разі страхування групових ризиків дозволяють відмовитися від експертизи.

При страхуванні фінансових ризиків страхові компанії зазвичай встановлюють тариф у такий спосіб: нижнє значення тарифу вибирається з огляду на ринкову кон'юнктуру, а верхнє - встановлюється за результатами переговорів із клієнтом та його „сугестивності” [138, С.27]. Завищене значення тарифу призводить до підвищення фінансового навантаження на страхувальника і може сприяти збільшенню рівня ризику, що страхується.

При настанні страхової події страхувальник повинен: зафіксувати факт настання страхової події; повідомити страхову компанію про настання страхової події; надати страховій компанії документи, що підтверджують факт настання страхової події та її масштаби; забезпечити дотримання терміну повідомлення страхової компанії про настання страхової події; забезпечити юридично правильну форму повідомлення страхової компанії про настання страхової події.

При страхуванні фінансових ризиків фіксація факту настання страхової події виконується документально (в інших випадках може знадобитися залучення відповідних державних служб, профільних фахівців, свідків, фотографій тощо). При страхуванні фінансових ризиків масштаби страхової події зазвичай визначаються шляхом розрахунку [138, С.26].

Зазначена складність експертизи фінансових ризиків зовсім не відповідає їхній популярності. Це доводить, що страхування фінансових ризиків найчастіше є лише технологічним прийомом, а не реальним страхуванням.

Як зазначено вище, технологія страхування фінансових ризиків може використовуватися і для страхування фінансових ризиків, і для страхування традиційних ризиків, які для цього мають бути штучно представлені у вигляді фінансових.

Договір страхування фінансових ризиків є привабливим для страхувальника, оскільки він не виключає можливості використання необхідної конкретики, властивої традиційним видам страхування (як правило, договір страхування фінансового ризику є синтезом правил страхування фінансових ризиків із правилами страхування будь-якого традиційного ризику, а інколи й декількох правил одразу) та не має таких жорстких професійних стандартів, як традиційні види страхування.

Таким чином, існують суттєві протиріччя у розумінні принципів засад здійснення страхового захисту фінансових ризиків. Ці протиріччя полягають:

- по-перше, у невідповідності правового розуміння об'єкту захисту та його дійсного змісту;
- по-друге, у невідповідності правових структурних градацій об'єкту захисту та їх теоретичних класів, що вирізняються економічною наукою;
- по третє, у недоопрацьованості правового розуміння окремих структурних градацій об'єкту захисту стосовно українського законодавства;
- по четверте, у існуванні неузгодженості категоріального осмислення об'єкту захисту та його типології.

1.3 Форми страхового захисту

підприємницької діяльності від фінансового ризику

Управління ризиком - один з елементів фінансової політики - це комплекс заходів, метою яких є мінімізація рівня підприємницьких та фінансових ризиків, що полягає у пошуку оптимального співвідношення дохідності й ризику, оцінка, прогноз і страхування відповідного ризику. Управління рівнем ризику включає наступні етапи: виявлення ризику та джерел його виникнення; визначення джерел інформації для оцінки рівня ризику; вибір критеріїв і методів оцінки ризику; аналіз і оцінка ризику; розроблення і впровадження комплексу заходів для мінімізації дії ризику, у тому числі шляхом його страхування та створення резервів на покриття можливих збитків; розроблення та реалізація заходів з корекції фінансової політики, у тому числі шляхом встановлення оптимального рівня ризику [81, С.87].

Захист підприємницької діяльності від ризику може здійснюватись різними методами. Найбільш поширеними інструментами є лімітування ризику, диверсифікація, аналіз та неформалізовані методи мінімізації ризику, страхування. Найпоширенішим інструментом ризик-менеджменту є система обмежень (лімітів), що дає змогу істотно підвищити рівень фінансової безпеки. Сутність лімітування полягає в обмеженні схильності свідомо прийнятого ризику певної величини. Якщо

йдеться, припустимо, про управління власною позицією і портфеля фінансових інструментів, то у цьому разі ймовірно запровадження лімітів на обсяг портфеля та його структуру в розрізі ринків, інструментів, емітентів, максимальних розмірів збитків (точка закриття позиції) як щодо портфеля в цілому, так і за окремими видами паперів тощо [28, С.86].

Іншим інструментом управління ризиками є диверсифікація як засіб зменшення сукупної схильності ризику за рахунок розподілу коштів між різними активами, ціни яких не корельовані або слабо корельовані між собою. Диверсифікація дає змогу знизити максимально можливі втрати за одну подію, однак при цьому зростає кількість видів ризику, котрі треба контролювати. Звісно, диверсифікацію розуміють в широкому значенні - як стратегічний підхід до управління бізнесом у цілому, що означає диверсифікацію напрямів діяльності, ринків, клієнтської бази тощо.

Аналітична робота як базовий інструмент мінімізації ризиків дає змогу знизити ступінь непевності, що завжди супроводжує прийняття рішення в ринковому середовищі. Прийняття рішень за наявності повнішої й точнішої моделі процесів, що відбуваються, буде більш зваженим і грамотним, а отже, найменш ризиковим.

Є також низка неформалізованих методів мінімізації ризиків як процесів, що побічно впливають на якість організації ризик-менеджменту й управління компанією в цілому. До таких методів належать [28, С.88]:

- підвищення ефективності використання кадрового потенціалу. Людський чинник багато в чому визначає успішність компанії на ринку. Ефективність використання кадрів залежить від якості персоналу, інтенсивності навчання та освіченості співробітників, відпрацьованості механізму мотивації;

- оптимізація організаційної структури. Гнучкість організаційної структури та її відповідність специфіці компанії визначає професіоналізм керівництва й значно підвищує стійкість і адаптованість компанії до мінливих зовнішніх умов;

- ступінь інноваційності установи. Сучасний бізнес пропонує величезну кількість нових технік управління всіма аспектами роботи фірми, нехтування

якими призводить до втрати конкурентних переваг і поступового занепаду установи. Це не означає потреби сліпого наслідування будь-яких нових методик, проте процеси удосконалення й підвищення якості управління повинні відбуватися постійно;

- розвиток і підтримка зв'язків (у тому числі й неформальних) з інфраструктурними організаціями й іншими учасниками ринку.

По суті страхування є формою попереднього резервування ресурсів, призначених для компенсації збитку від очікуваного вияву різних ризиків. Економічна сутність страхування полягає у створенні резервного (страхового) фонду, відрахування до якого для окремого страхувальника встановлюються на рівні, значно меншому, ніж суми очікуваного збитку і, як наслідок, страхового відшкодування. Отже, відбувається передача більшої частини ризику від страхувальника до страховика [28, С.87].

Страхування або резервування не мають на меті зменшення вірогідності вияву ризиків, а націлене переважно на відшкодування матеріального збитку від цього. Таким чином, страхування ґрунтується на детерміністському підході до можливих ризиків. Водночас страхування ризиків обов'язково припускає проведення певних заходів щодо зниження ймовірності настання страхових подій, які не завжди досягають бажаної мети.

Реалізуючи страховий захист від фінансового ризику підприємець вступає у страхові правовідносини. Страхові правовідносини - це страхові відносини, врегульовані нормою (нормами) страхового права, які представляють органічну (діалектичну) єдність правової форми і її економічного змісту, що виникає, змінюється, діє і припиняється на основі норм страхового права і визначуваних ними суб'єктивних прав, юридичних обов'язків і відповідальності страхувальника (застрахованої особи, вигодонабувача) і страховика. Принципова схема формування страхових правовідносин представлена на рис.1.3. [139, С.4].

Сьогодні послуги із страхування фінансових ризиків пропонують більшість українських страхових компаній. Страхові компанії представляють страховий захист від наступних фінансових ризиків [110, С.17]: фінансові втрати, пов'язані із

комерційною чи виробничою діяльністю(фінансові втрати, пов'язані з можливим невиконанням третіми особами договірних зобов'язань; фінансові втрати, пов'язані з можливими коливаннями курсів валют; відшкодування збитків у випадках, якщо за укладеними договорами страхувальник не може повністю або частково виконати фінансові зобов'язання або провести оплату, включаючи відсотки; від ризиків у виробничому процесі); фінансові втрати, пов'язані із інвестиційною діяльністю(фінансові втрати, пов'язані з можливим знеціненням цінних паперів; втрата частини або всього обсягу інвестицій із-за настання форс-мажорних обставин); фінансові втрати, пов'язані із кредитною діяльністю(не повернення кредиту і відсотків по ньому; страхування відповідальності позичальника за непогашення кредиту); інші фінансові втрати (страхування ризику неплатежу, виданих і прийнятих гарантій; страхування непередбачених судових витрат при здійсненні підприємницької діяльності).

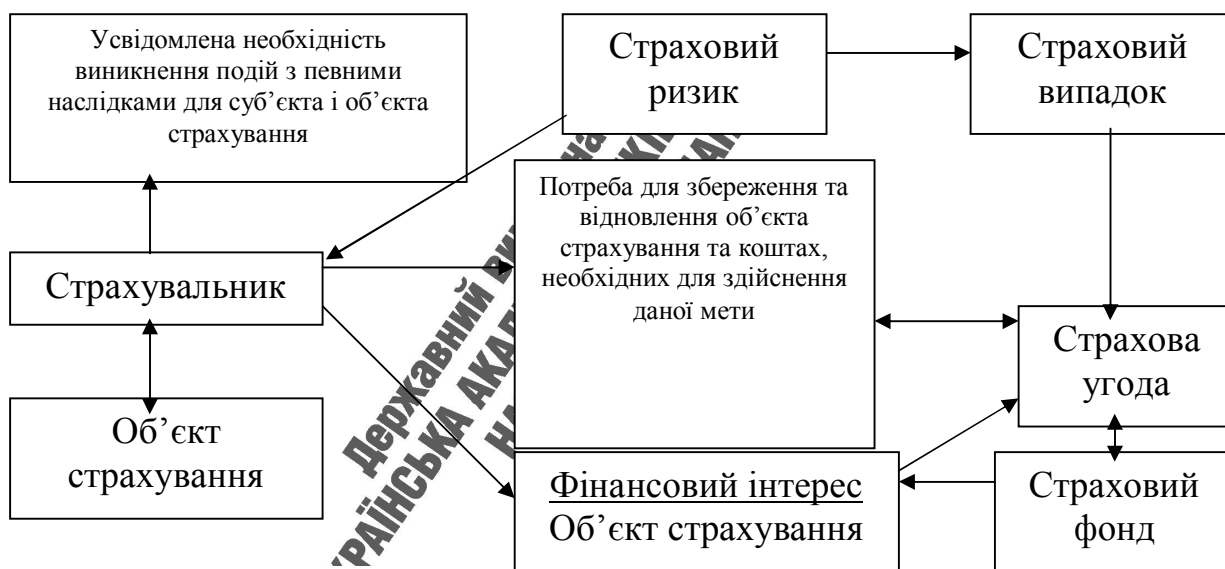

Рис.1.3 Принципова схема формування страхових правовідносин

На відміну від багатьох видів страхування, предметом захисту яких є наявне майно, страхування від втрат прибутку є формою страхового захисту господарських суб'єктів від втрат потенційної вигоди (у такому випадку - очікуваного прибутку), яке може бути зумовлене спадом виробництва чи навіть його зупинкою через різноманітні причини, у тому числі форс-мажорні обставини. Збитки, яких

господарський суб'єкт може зазнати внаслідок виникнення несприятливих ситуацій, не обмежуються лише втратою потенційної вигоди. До них додають кошти, витрачені на оплату так званих постійних потреб за відсутності чи падіння виробництва, зумовлених необхідністю постійно підтримувати життєдіяльність господарського суб'єкта, а також пов'язаних із процесом його повернення до бажаного діапазону ділової активності. У такому разі обсяг збитків зростає за рахунок витрат, які здійснені з метою протистояння наслідкам несприятливих ситуацій. Отже, втрата потенційної вигоди, а відповідно і її страховий захист, ніколи не виявляються самостійно, і хеджування від втрат прибутку є страхуванням комплементарним для багатьох так званих базових видів страхування. Хеджування від втрат прибутку передбачає виплату відшкодування, яке замінює для застрахованого суб'єкта регулярне надходження грошових ресурсів, необхідних для фінансування господарського процесу, зберігання бюджетної кондиції на такому рівні, який був би досягнутий при ненастанні страхового випадку [86, С.155].

Страхування лізингу - специфічний вид страхування, що рідко пропонується на ринку. Через потенційну імовірність невірної оцінки ризиків, цей вид страхування якісно може бути здійснений лише декількома страховими компаніями України [130, С.41]. Страховики покривають фінансовий ризик кредитора по угоді (якщо лізинг здійснюється із залученням кредитних ресурсів), лізингової компанії і постачальника устаткування, тобто збиток, заподіяний в результаті невиконання лізингоотримувачем повністю або частково своїх зобов'язань по оплаті лізингових платежів в результаті його банкрутства, а також в результаті загибелі або пошкодження майна, переданого в лізинг.

Страхування інвестицій може мати вигляд майнового страхування [54, С.125] у формі страхування ризику підрядного будівництва; страхування морських і повітряних вантажів, що надходять до будівництва; страхування устаткування, що належить підрядчикові.

Страховання ризику підрядного будівництва пов'язане зі страхуванням незавершеного будівництва від ризику матеріальних втрат або збитків. Залежно від видів таких ризиків договори страхування цієї форми ризику можуть бути трьох типів:

- стандартний договір страхування на випадок пожежі, який є захистом від прямих матеріальних втрат чи пошкоджень указаної у договорі власності від пожежі;

- розширений договір страхування від того ж ризику, до якого входить стандартний договір страхування від пожежі й одне чи кілька специфічних доповнень, що враховують вимоги конкретного страхувальника. Як правило, до такого доповнення входять ризики стихійних лих (буря, фал, вибух), а також суспільне напруження;

- договір страхування від усіх видів ризиків здебільшого враховує конкретні вимоги підрядчика і надає йому можливість ширшого вибору страхових послуг. Цей договір забезпечує відшкодування усіх матеріальних втрат і збитків застрахованого майна, за винятком тих, які спеціально обумовлюються в угоді. Він охоплює усе незавершене будівництво, у тому числі всі матеріали, обладнання і результати праці. Крім того, за цим договором здійснюється страхування монтажно-пускових робіт.

Замовники нерідко вимагають від підрядчиків і субпідрядників такого страхування з метою зменшення ризику серйозних порушень календарних планів будівництва внаслідок виходу устаткування з ладу. Створення резерву коштів на покриття непередбачених витрат є способом боротьби із ризиком, що передбачає встановлення співвідношення між потенційними ризиками, які впливають на вартість проекту, і розміром витрат, необхідних для ліквідації перебоїв у виконанні проекту. Основною проблемою при створенні резерву на покриття непередбачених витрат є оцінка потенційних наслідків ризиків.

На думку Б.В. Ермасової [62, С.19], може бути запропонована класифікація видів нестрахованих ризиків інвестиційної діяльності для приватного комерційного страхування, до яких відносяться: катастрофічні ризики, які відшкодовуються державою або напівдержавними структурами; прийнятні ризики, які

відшкодовуються самострахуванням; спекулятивні ризики, які компенсуються диверсифікацією, сек'юритизацією і хеджуванням; великі систематичні ризики, які нейтралізуються сприятливим кліматом через державне регулювання; рідкісні ризики, які із-за низької вірогідності ідентифікації в достатньому для страхування ступені; ризики, що успішно диверсифікуються і хеджовані; політичні, військові, терористичні, соціальні і екологічні ризики; ризики, що повністю не ідентифікуються (фізична ідентифікація без економічної); некеровані ризики для страховиків із врахуванням їх об'єднання; важкі ризики із-за фінансових і організаційних проблем недостатнього розвитку страхового менеджменту ризику; нові ризики, що тільки включаються в процес управління; частина високодинамічних ризиків із-за запізнювання із зміною їх ідентифікації.

Історичним прообразом страхування кредитів вважається комісійна операція, за умовами здійснення якої укладалася додаткова угода - делькредере. Комісіонер за додаткову винагороду, яка вважалася платою за взяття ризику комісійної операції, гарантував комітенту, що вексель на проданий в кредит товар буде викуплений в певний термін. Угода делькредере набувала характеру вексельної гарантії, відповідно до якої у разі неповернення боргу третьою стороною комісіонер зобов'язаний був виплатити відшкодування комітенту в повному обсязі заборгованості.

Делькредерне страхування складається з двох груп страхових відносин: страхування товарних кредитів і страхування фінансових (грошових) кредитів. У першій групі страховий захист забезпечується як для внутрішнього, так і зовнішнього (експортно-імпортного) товарообігу, який здійснюється на кредитній основі. Другу групу делькредерного страхування складають операції по страхуванню фінансових кредитів, тобто споживчих і інвестиційних кредитів, які видані в грошовій формі [110, С.16].

У зарубіжній практиці страхування кредитне страхування часто стосується різних сфер діяльності і переплітається із іншими видами страхування. Залежно від місця і причин виникнення кредитного ризику можна виділити наступні види кредитного страхування: страхування споживчого кредиту, страхування комерційного (товарного) кредиту, страхування банківського кредиту,

страхування експортного кредиту, страхування фінансового кредиту, страхування вексельного кредиту [99, С.93–94].

Особливо актуальним є страхування кредитів, виданих сільськогосподарським підприємствам. Це пов'язано як із значними обсягами такого кредитування, так із високим рівнем невизначеності фінансових результатів діяльності у сільському господарстві. За даними Міністерства аграрної політики України, інвестиції у сільське господарство у 2004 році порівняно з 1999 роком збільшилися в 1,8 разу, а обсяги кредитів зросли більше ніж у 23 рази - з 390 млн. грн. до 8993 млн. грн. Така сама тенденція була і в 2005 році. Так, станом на 1 вересня 2005 року агропромислові підприємства фактично отримали кредитів на загальну суму 5501 млн. грн., що на 44,7% більше порівняно з аналогічним періодом 2004 року. За перші вісім місяців 2005 року пільгових кредитів було видано банками на загальну суму 4219 млн. грн., що більше в 1,75 разу минулорічного показника. При цьому залучено пільгових кредитів на 100 грн. компенсації, виділеної з державного бюджету країни, на суму 2813 грн., що також більше від аналогічних результатів у 2004 році.

У 2005 році сума кредиту, наданого банками на 1 гектар ріллі, у середньому по країні становила 137 грн. Обсяг кредиту, отриманого позичальником станом на 1.09.2005 року на 1 га ріллі, більше в 1,3 разу минулорічного показника за аналогічний період. Найбільші обсяги короткострокового пільгового кредитування на один гектар ріллі в Івано-Франківській, Закарпатській, Львівській та Чернігівській областях, найменші - у Кіровоградській та Херсонській областях. Зростання обсягів фінансування банками аграрних підприємств пов'язане із збільшенням у 2005 році витрат позичальників на фінансування польових робіт. Витрати зросли на 34%, у тому числі найбільше - на пально-мастильні матеріали (на 78%), оплату праці (на 51%), мінеральні добрива (на 32%), запчастини та ремонт техніки (на 22%), найменше - на насіння і посадковий матеріал (на 1%) [81, С.86].

У багатьох країнах проблемам захисту сільського господарства від фінансових втрат у результаті несприятливих погодних умов та інших незалежних від виробника факторів приділяють серйозну увагу. При цьому існують різні підходи до розв'язання цієї проблеми, і держава може брати різну ступінь участі

у стабілізації розвитку сільського господарства. Механізми страхового захисту тут мають свої особливості, що значною мірою пов'язано із ступенем участі держави в стабілізації розвитку сільськогосподарських підприємств та рівнем страхового забезпечення. У США та країнах ЄС, де спостерігається перевиробництво сільськогосподарської продукції, держава приділяє особливу увагу стабілізації аграрного виробництва і підтримці його ефективності на відповідному рівні. У першу чергу, - це спрямована політика фінансової підтримки власних виробників через пільгове заставне кредитування і підтримку цін. Так, у США в 2002 році прийнято новий закон, який визначає розміри бюджетних витрат на потреби сільського господарства (у 2003 році на ці потреби заплановано майже 76 млрд. дол.) [122, С.47]. Поряд з цим, сільськогосподарські товаровиробники широко використовують і страхування урожаю. За досвідом Польщі законом про страхову діяльність у сільському господарстві Польщі визначено такі види обов'язкового страхування: страхування цивільної відповідальності, пов'язаної з веденням господарства; страхування будинків і споруд від пожеж і стихійних лих. У разі ухилення від обов'язкового страхування рільник сплачує обов'язкові платежі, які є порівняно не дуже високі: за відсутності полісу зі страхування цивільної відповідальності - 60 злотих [56, С.136].

Звичайно, сільськогосподарські підприємства в Україні одночасно із страхуванням ризиків у страхових компаніях можуть створювати й власні страхові резерви. Наприклад, О.Р. Сафін та С.В. Федорова пропонують змінити порядок формування власних страхових резервів сільськогосподарських підприємств [122, С.48]. На їх думку, ці резерви повинні формуватися за рахунок валових витрат підприємства. Але ці резерви, згідно з чинним законодавством, повинні формуватися за рахунок прибутку після сплати усіх податків. Зважаючи на збитковість багатьох підприємств в Україні, це нині для більшості з них неможливе [32, С.157]. Концептуальне оформлення ідеї сільськогосподарського страхування трансформується від страхування урожаю до страхування фінансового результату від реалізації отриманого урожаю [91, С.3].

Щодо страхування інших фінансових втрат, то у світовій банківській практиці, наприклад, здійснюють комплексні програми страхування банківських ризиків. Відповідно до світової практики й методології перестраховального ринку Ллойда комплексне страхування банків (Bankers Blanket Bond, або BBB) надає захист від таких ризиків [136, С.119-121]:

- страхування кримінальних ризиків банку;
- страхування від комп'ютерних та електронних злочинів;
- страхування професійної відповідальності.

Об'єктами страхування є : нелояльність персоналу; цінне майно у приміщеннях страхувальника; транспортування цінного майна; підробні чеки, цінні папери, фальшива валюта; приміщення банку та обладнання, що знаходиться в них; юридичні й судові витрати; комп'ютерні системи банку; діяльність сервісної (процесингової) компанії; комп'ютерні команди; електронні дані та носії; електронний зв'язок; електронні перекази; цінні папери на електронних носіях; факсимільні повідомлення; переказ коштів за телефонними інструкціями; присуджені судом суми позову й витрат позивача; підтвержені витрати банку зі свого юридичного захисту.

Слід зазначити, що комплексне страхування банків на практиці не розглядається як стандартний страховий продукт. Його умови можуть і мають відбивати індивідуальні особливості й потреби кожного конкретного клієнта. Саме в такому сенсі, відповідно до результатів переговорів, андерайтерами встановлюється певна страхова премія для банку .

Страхова відповідальність при хеджуванні від втрат прибутку є збірною й охоплює такі види збитків [95, С.121]: витрати, які мають постійний характер і є необхідними навіть протягом вимушеної перерви у виробничому процесі; зростання витрат на виробництво, а також додаткові витрати, спрямовані на стриманий спад виробництва в умовах, які склалися після страхового випадку; втрата прибутку, що обчислюється за спеціальною методикою; від локального перериву бізнесу внаслідок аналогічних перерахованим вище подіям у контрагента підприємства [10, С.298].

Загальний обсяг страхової відповідальності страховика при хеджуванні від втрат прибутку визначається величиною страхової суми. Страхова сума для потреб цього хеджування [95, С. 123] обчислюється на базі передбачуваного обсягу прибутку та обсягу постійних витрат, які можуть скластися у плановому році. У практиці фінансового хеджування при страхуванні від втрат прибутку застосовується поняття прибутку-брутто. Прибуток-брутто, у свою чергу, складається із двох частин: власне прибутку в економічному значенні цього поняття, названого прибутком-нетто, та постійних витрат, які є чистими втратами в умовах простою виробництва.

Визначення структури страхового резерву для покриття ризику реальних інвестицій на таке покриття пропонується здійснюється за одним із двох підходів [54, С.127]: визначення резервів, обумовлених контрактом; визначення непередбачених резервів за категоріями витрат.

Страхова відповідальність при страхуванні інших фінансових втрат за приблизними розцінками Лондонського страхового ринку на пропонований програмою обсяг покриття у розрахунку на великий банк [136, С.122] (в основу покладено найактуальніші ліміти покриття і стандартна франшиза у 100 000 доларів США) становлять при мінімальному ліміті відповідальності в 1 млн. дол. та комплексній програмі страхування 110-180 тис. грн., при страхуванні лише від кримінальних ризиків банку - 80-100 тис. дол. При значному розширенні ліміту покриття до 15 млн. дол. страхова премія може становити відповідно 500-600 тис. дол, або, при страхуванні лише від кримінальних ризиків, 300-400 тис. дол. Загалом остаточний розмір страхового платежу визначається після комплексного аналізу всіх можливих банківських ризиків представниками української страхової компанії та сюрвеєра за участю перестраховальної компанії. Щоб мінімізувати свої витрати на страхування, банк може за рахунок збільшення франшизи зменшити страховий платіж, захистивши себе у такий спосіб від настання катастрофічних ризиків, які можуть призвести до банкрутства банку.

Вітчизняні банки не проводять комплексного страхування банківських ризиків із різних макро- та мікроекономічних причин. Використовуються загалом

традиційні класичні види страхування, які характерні для промислових, торгових, фінансових установ (страхування приміщень, споруд, автомобілів, обов'язкові види страхування тощо).

Особливістю страхування від втрат прибутку є те, що обсяг збитку залежить не стільки від розміру пошкоджень (як у випадку звичайних майнових страхувань), скільки від тривалості перерви виробничої діяльності. Чинник часу характеризується специфічним параметром, який визначається і застосовується лише при страхуванні від втрат прибутку, - терміном відшкодування. Ним є розрахунковий період діяльності підприємства, упродовж якого накопичуються негативні результати від перерви виробництва. Тривалість цього періоду визначається безпосередньо страхувальником і має відповідати максимальній тривалості періоду, необхідного підприємству для досягнення обсягу виробничого обороту, який воно мало до настання страхового випадку. Розрахунок цього терміну, як правило, відбувається із урахуванням конструкції застрахованих об'єктів, виду господарської діяльності, складності виробничої технології, наявності та доступу до фінансових ресурсів, необхідних для відновлення діяльності [95, С. 122].

Проте страхування кредитного ризику має ряд інших особливостей, обумовлених специфікою страхової та банківської діяльності[72, С.61]:

- якщо страхова компанія надає страховий захист по кредиту, то вона бере активну участь в процедурі банкрутства або реструктуризації заборгованості з метою повернення максимально можливої суми боргу;

- страхова компанія наполягатиме на жорстких умовах погашення боргів і може довести справу до процедури ліквідації підприємства. Вона зацікавлена, перш за все, в швидкому поверненні коштів, що виплатили за угодою страхування, а не в збереженні довгострокових відносин кредитора із неплатоспроможним позичальником;

- страхування кредитів пропонує пряме хеджування кредитного ризику: безпосередня участь вказаного в контракті підприємства, обов'язкове повідомлення позичальника про перехід права вимоги, що може бути складним з організаційної точки зору;

– процес виставлення вимог страховою компанією разом із можливими подальшими переговорами про фінансову неспроможність позичальника тривають від декількох місяців до року.

Окрім страхування кредитних ризиків банки та страхові компанії мають підстави до більш широкої взаємодії, що приводить до створення банкострахових груп [77, С.84].

Витрати для потреб страхування від втрат прибутку розраховують згідно з вимогами загальної методики з урахуванням певних особливостей оцінки ризику, які покладено в основу такого страхування. Навіть незначна майнова шкода здатна призвести до зупинки виробництва, до цілковитої втрати прибутку. Отже, страховий тариф має враховувати ймовірності настання таких ризиків: базового ризику (пошкодження, знищення майнових засобів); ризику сповільнення чи зупинення виробничого процесу [95, С 123]. При калькуляції страхового тарифу щодо страхування від втрат прибутку враховуються такі особливості господарської діяльності страхувальника: сезонність виробництва; тривалість терміну відшкодування; характер конкуренції у даній галузі; частка власної участі у фінансуванні ризику втрати прибутку. Власну участь може становити, наприклад, фінансування страхувальником протягом 5-ти робочих днів після настання страхової події, що означає початок відповідальності страховика із шостого дня перерви виробництва.

Тарифи по страхуванню ризику непогашення лізингових платежів досить високі - від 3% до 10% від величини платежів [130, С.42]. При цьому можна застрахувати як всю загальну суму лізингових платежів за угодою лізингу, так і окремо лізингові платежі за вирахуванням амортизаційних відрахувань, або тільки перші два-три платежі (їх виконання або невиконання, як правило, служить індикатором для доцільності подальшого здійснення операції). Безумовно, в двох останніх випадках страховий поліс коштуватиме значно дешевше. Знижує вартість поліса і фінансовий стан обох сторін операції.

За міру ризику в багатьох економічних моделях при страхуванні інвестицій [54, С.125] береться показник стандартного відхилення випадкової величини, що

характеризує результати рішення. Такий підхід спрощує реальну дійсність ринкового середовища. З метою визначення рівня ризику при формуванні інвестицій у світовій практиці широко застосовують методи розрахунку терміну окупності, середнього прибутку, урахування нинішньої вартості майбутнього прибутку тощо. Жоден із цих методів не забезпечує гарантованого уникнення ризикових ситуацій, тому слід виходити з конкретних умов і застосовувати комбінацію всіх можливих методів.

Таким чином, об'єкти страхування фінансових ризиків мають специфічний характер, виходячи із фактичної реалізації страхового ризику.

Галуззю страхування звичайно називають відносно відособлену область страхування майнових(фінансових) інтересів, пов'язаних з наслідками страхових випадків для однорідних або споріднених предметів страхування юридичних, фізичних осіб, яка має для цих предметів і об'єктів страхування особливі методи страхового захисту, формування, розподілу і використання страхових фондів (страхових резервів). Проте галузь страхування не є загальнозживаним поняттям. Страхувальника цікавить, як і на яких умовах він може застрахувати свою (або іншої особи) конкретну матеріальну, нематеріальну цінність. Тут вже виявляється страховий інтерес і конкретизується все: об'єкт страхування; його дійсна вартість; страхова сума; характерні для даного об'єкту страхування ризику; термін страхування; страховий тариф і розмір страхової премії; розміри і порядок отримання страхових виплат; інші умови укладення і виконання страхової угоди.

Для об'єктів страхування, що мають однакові родові ознаки, як група страхування підприємницьких ризиків, функціональне призначення, способи, умови, іноді і тривалість використання (або термінів створення, виробництва або життєдіяльності), характерний одноманітність причин і імовірності настання страхових випадків і їх наслідків. Це дозволяє застосовувати до них однакові правила, умови страхування і виділяти їх в окремий вид (підвид) страхування. Страхові відносини встановлюються і реалізуються по конкретних видах (підвидам), об'єктах страхування (зокрема, шляхом певного комбінування видів страхування в одному договорі) [139, С.8]. Це дає підстави наголошувати на необхідності виокремлення галузі страхування

підприємницьких ризиків. У зв'язку з розглянутим вище розумінням фінансових і підприємницьких ризиків [139, С.9] страхування підприємницьких ризиків є сукупністю видів страхування, що передбачають обов'язки страховика по виплаті страхового відшкодування (в межах страхової суми) підприємцю (страхувальнику) при настанні страхових випадків, що впливають на матеріальні, фінансові ресурси, результати підприємницької діяльності і що заподіюють втрати доходу, додаткові витрати і збитки.

Видом страхування є страхування однорідних, однакового походження або призначення предметів страхування від одного або сукупності страхових ризиків (випадків) і пов'язаних з ними майнових інтересів за встановленими для всіх предметів загальними умовами, способами страхового захисту інтересів, формування і використання страхових фондів (резервів). Під це визначення цілком підпадає страхування від втрат прибутку, страхування кредитного ризику, страхування інвестицій та страхування від інших фінансових втрат.

Види страхування об'єднуються за певними ознаками в підгалузі страхування, результати по яких і галузям страхування в цілому можуть і повинні використовуватися при аналізі і оцінках діяльності страховиків і показників українського страхового ринку. Підгалузь страхування є сукупністю видів страхування близьких або споріднених предметів страхування і пов'язаних з ними майнових інтересів із характерними для них страховими ризиками (страховими випадками), умовами і способами страхового захисту. На нашу думку, в межах страхування підприємницьких ризиків може бути виділено дві основні підгалузі: страхування комерційних ризиків та страхування фінансових ризиків.

1.4 Методичне забезпечення страхування фінансового ризику

Однією з важливих задач управління фінансовими ризиками є їх оцінка, що передбачає визначення ступеня ризиків якісним та кількісним способами. Саме вона дає уявлення, наскільки важливим є вплив того чи іншого ризику на діяльність підприємства. В дослідженнях, які присвячені питанню оцінки ризиків, пропонується безліч методів: із застосуванням апарату теорії ймовірностей,

математичної статистики, теорії ігор, математичного програмування; метод експертних оцінок; графічні методи; метод аналогів; аналітичний метод, інші методи [1, 2, 4, 5, 13, 20, 23, 26, 30, 31, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 42, 37, 43, 44, 45, 45, 46, 58, 64, 79, 81, 84, 92, 96, 97, 102, 105, 108, 111, 115, 128, 140, 142, 143, 144, 145, 146].

За допомогою певних методів можливе найвдаліше обґрунтування ступенів економічного ризику для тих чи інших галузей економіки. Але ці оцінки ще залежать від самого типу ризиків - динамічного або статистичного, точніше від їхніх основних видів: виробничого ризику; фінансового (кредитного) ризику; інвестиційного ризику; ринкового ризику; портфельного ризику [24, С.74-75]. Способи дослідження проблеми ризику і невизначеності в цілому визначені загальнофілософською методологією діалектики і, зокрема, теорією економічного аналізу.

Технічними засобами дослідження проблеми ризику можуть послужити сучасні методи теорії прийняття рішень, економіко-математичні і статистичні методи. Загалом всю сукупність методів, за допомогою яких визначають рівень ризику, можна поділити на три групи: економіко-статистичні, експертні, аналітичні методи.

Загальнометодичні підходи до кількісної оцінки ризику використовують результати досліджень теорії ймовірності та математичної статистики. Ідеї і характеристика математичних методів в управлінській практиці розглянуті в роботах [36, 38, 37, 88, 97]. Послідовність проведення аналізу рівня невизначеності наводиться в роботі [140, С.69]. При цьому деякі дослідники відзначають, що зважаючи на ієрархічність та множинність чинників фінансового ризику його принципово неможливо виміряти за окремою емпіричною властивістю [39, С.16].

Метод полягає у розрахунку ймовірності та відхилення на основі всіх статистичних даних, які стосуються результативності прийняття рішення, що аналізується, або виробничо-господарської діяльності підприємства загалом. В межах цього методу використовується безліч інструментів та підходів, серед них найпоширенішими є дисперсія, коефіцієнт варіації, семиваріація тощо. Вибір конкретного інструменту при використанні статистичного методу залежить від рішення, яке аналізується, сфери діяльності підприємства, наявної інформації, а

також інших об'єктивних та суб'єктивних факторів. Застосування імовірнісних розрахунків у процесі оцінки невизначеності та кількісного визначення міри ризику є природнім у ситуаціях, можливий розвиток яких, внаслідок існування множини виходів (рішень), важко передбачити. Головним інструментарієм даного методу являються дисперсія, стандартне відхилення і коефіцієнт варіації. Чим більший рівень цих показників, тим вищий ризик. Середнє значення (μ) досліджуваної випадкової величини (наслідків якоїсь дії, наприклад, отримання доходу, прибутку тощо) являє собою узагальнену кількісну характеристику очікуваного результату. Слід також відзначити, що дисперсія сигналізує про наявність ризику, але при цьому приховує напрямок (“+” або “-”) відхилення від очікуваного значення. Дисперсійний підхід може бути реалізований щодо математичного сподівання, моди чи медіани [39, С.19].

Розподіл імовірності досліджуваної випадкової величини - це така характеристика випадкової величини, яка відображає загальні умови, впливаючи із суті та природи досліджуваного явища, а також ті чинники, від яких залежить варіація очікуваного результату. В загальному випадку для заданнялюбих типів випадкових величин застосовують інтегральну та диференціальну функції розподілу [53]. При групуванні випадкової величини навколо моди, що використовується як точка відліку при оцінці рівня ризику, досить точно оцінюють його рівень за допомогою модальної семиваріації та семиквадратичного відхилення [39, С.19]. Обмеженість даної оцінки полягає в тому, що вона визначає відхилення як сприятливе чи несприятливе відносно саме модального (чи медіанного у випадку медіанної семиваріації) значення, а не нормального чи оптимального значення певного показника для конкретного підприємства. Семиквадратичне відхилення використовується в окремих прикладних задачах для оцінки величини ризику. Наприклад, в роботі [41, С.63-68] семиквадратичне відхилення використано для оцінки величини ризику неплатежу лізингових операцій. Проте дисперсійний підхід часто не враховує асиметрію функції щільності імовірності. В такому випадку можливим є застосування приведений, напівширинний чи асиметричний коефіцієнти варіації [8, С.25].

Для оцінки ризику інколи використовують зважене середньгеометричне, що розглядається як характеристика центра групування випадкової величини. Проте, як зазначає В.В. Вітлінський [39, С.18], можливості використання цієї оцінки обмежені тим, що логарифмічна функція в області дійсних чисел визначена лише для додатних випадкових величин.

Для формування системи страхових тарифів у роботі [43, С.101-103], зокрема, пропонують використовувати наступні показники: середньоквадратичне відхилення, середньоквадратичне відхилення щодо моди, семиквадратичне відхилення, семиквадратичне відхилення щодо моди. Проте, у зв'язку із наявністю певних утруднень щодо точного доведення закону розподілу пропонують застосовувати систему вагових коефіцієнтів за розпливчастим методом аналізу ієрархій та розподілами, що найбільш часто зустрічаються на практиці. До цих розподілів автори зараховують нормальний, рівномірний, експоненціальний, Парето, гама. У цій же праці зазначається, що у зв'язку із браком даних, визначення закону розподілу супроводжується помилкою другого роду, коли початкова гіпотеза не може бути ні відхилена, ні доведена. Здебільшого фінансові показники як випадкові величини мають асиметричні закони розподілу, що обумовлено низкою причин [39, С.17]. Наприклад, до таких чинників зараховують: приховані тенденції, не лінійність розвитку економічних процесів, його багатоваріантність, асиметрія інформації та суб'єктивність відношення до сприятливих і несприятливих фінансових результатів тощо.

Перевагою статистичних методів є можливість оцінювання усіх наявних ризиків за умови достатньої вибірки, відносна простота розрахунків при використанні комп'ютерних статистичних пакетів. Явним недоліком цього методу є необхідність великої кількості вихідних даних, а також можливі значні витрати при формуванні необхідних вибірок. Враховуючи те, що інформація про підприємство не завжди є достовірною, можна отримати результати, неадекватні ситуації, що склалась. Статистичний метод також неможливо використати, якщо підприємство зареєстровано нещодавно.

За останні декілька років для вимірювання ринкових, кредитних, валютних ризиків в економічно розвинених країнах найбільшого поширення набула методика Value-at-Risk (VAR). Використовується вона переважно для оцінки ризиків портфеля, різних фінансових інструментів (форвардів, опціонів тощо), валютних позицій банків [106]. Сам по собі VAR - це статистичний підхід, який базується на розподілі ймовірностей. До його переваг треба віднести: можливість вимірювання конкретних збитків із встановленою ймовірністю настання цих збитків; він дає можливість розраховувати ризики на різних ринках, а також оцінювати загальний ризик портфеля з набором різних фінансових інструментів тощо.

VAR-аналіз можуть використовувати не тільки фінансові інститути, які є активними учасниками ринку цінних паперів, та банки щодо власних відкритих валютних позицій, а також суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД), які здійснюють розрахунки в іноземних валютах, а отже, зіштовхуються з валютними ризиками.

Оцінка ризику може здійснюватися із застосуванням спеціальних прийомів при розробці і прийнятті рішень. До них відноситься теорія ігор. Це математична теорія конфліктних ситуацій, тобто завдання - вироблення рекомендацій з раціонального способу дій учасників конфлікту. При цьому будують спрощену модель конфліктної ситуації. Під „грою” розуміють захід, що складається з низки „ходів”. Від реальної конфліктної ситуації гра відрізняється тим, що ведеться за цілком визначеними правилами [37].

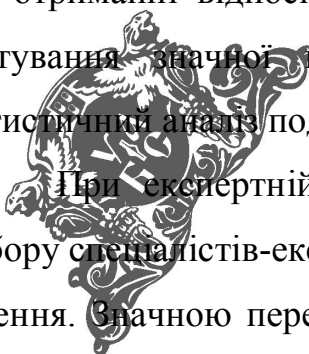
Досить універсальним і розповсюдженим методом моделювання при прогнозуванні ризиків є імітаційне моделювання. Імітаційна модель дозволяє використовувати всю наявну інформацію поза залежністю від форми її подання (словесний опис, графічні залежності, блок-схеми, математичні моделі окремих блоків тощо) і ступеня формалізації.

Для статистичного моделювання у випадкових умовах був розроблений метод статистичних випробувань (метод Монте-Карло). Його ідея складається в реалізації „розиграшів” - моделюванні випадкового явища за допомогою деякої процедури, що дає випадковий результат. Відповідно до цього методу при

моделюванні з використанням обчислювальної техніки виконують деяку кількість (безліч) реалізації прогнозованого об'єкта чи процесу. Потім результати такого моделювання обробляють з використанням методів математичної статистики. Різні комбінації імітаційного моделювання використовують для оцінки різних форм ризику. Так, для оцінки інвестиційного ризику, який інколи зараховують до складу фінансових ризиків, пропонують використовувати комбінацію імітаційного моделювання та оцінки інтегрального ефекту реалізації інвестиційного проекту [123, С.17-18].

Наступним поширеним методом оцінки фінансових ризиків є експертний метод. Він застосовується у випадку відсутності інформації, необхідної для прийняття рішення, або при її недостатній достовірності. Реалізація методу здійснюється шляхом обробки суб'єктивних думок досвідчених спеціалістів. Бажано, щоб експерти супроводжували свої оцінки даними про ймовірність виникнення різноманітних рівнів втрат. Це дасть змогу віднайти середнє значення оцінок та за їх допомогою побудувати криву розподілу ймовірностей. Але можна обмежитись й отриманням експертних оцінок ймовірностей допустимого критичного рівня ризику або оцінити найбільш імовірні втрати у даному виді діяльності. У вітчизняній практиці широко використовується метод експертного прогнозування „Дельфі”. Сутність цього методу полягає в організації системного систематичного збору думок спеціально підібраних фахівців, їх математико-статистичній обробці, коректировці експертами своїх оцінок на основі кожного циклу обробки. При цьому використовується сувора процедура обміну думок, які забезпечують, по можливості, безпристрасність висновків. Метод використовується при отриманні відносно надійної інформації в ситуації її гострої нестачі. Після опитування значної кількості експертів, аналізу їх відповідей здійснюється статистичний аналіз події.

При експертній оцінці фінансового ризику велику увагу слід приділяти підбору спеціалістів-експертів, так як від правильності їх оцінок залежить прийняття рішення. Значною перевагою даного методу є те, що він може використовуватись

при недостатній кількості інформації або при її відсутності; недоліком - суб'єктивність експертних оцінок.

Метод аналогій застосовують у тому випадку, якщо інші методи оцінки ризику неприйнятні. При цьому для аналізу ступеня ризику використовуються дані про ризик аналогічних варіантів розвитку подій. Отримані таким чином дані обробляються для виявлення наслідків дії несприятливих факторів ризику на ситуацію у минулому з метою їх врахування при прийнятті нових ризикових рішень. Метод аналогій застосовується тоді, коли інші методи оцінки ризику неприйнятні з різних причин (відсутні фінансові, інформаційні, людські ресурси тощо). Як аналоги використовується база даних про ризики аналогічних підприємств, проектів (угод) або тенденцій, які мали місце в минулому і прогнозуються у майбутньому. База даних формується з різних джерел інформації: звіти підприємств, висновки консалтингових організацій, повідомлення в засобах масової інформації тощо. Слід враховувати, що внутрішнє і зовнішнє середовище підприємства постійно змінюється, тому дані минулих періодів можуть втратити актуальність. Одним із видів методів порівняння з аналогічними об'єктами є кластерний аналіз [111].

Кластерний аналіз - це метод багатовимірного статистичного аналізу, що дає змогу упорядкувати досліджувані об'єкти в однорідні групи. Кластерний аналіз, на відміну від інших комбінаційних групувань передбачає одночасне розбивання на групи з урахуванням всіх ознак групування, і в результаті елементи всередині груп подібні за заданими параметрами, а елементи з різних груп відрізняються один від одного. Отже, кластерний аналіз більш точно розбиває задану сукупність на групи [102, С.102]. Кластерний аналіз є досить ефективною спробою узгодити між собою результати оцінки рівня ризику, виконані за різним методами. Векторизація рівня ризику і подальше зворотання вектора фінансових коефіцієнтів дають змогу отримати порівнянні значення кількісної оцінки рівня ризику, проте не дають оцінки рівня достовірності інформації. Часто кластеризація ґрунтується на результатах оцінки фінансового стану і при цьому можуть використовуватись фінансові коефіцієнти, що мають подібне аналітичне значення [102, С.98-99]. Останнє спотворює результати застосування кластерного методу для кількісної оцінки ризику.

Доцільність застосування кластерного аналізу полягає в його здатності використовувати велику кількість ознак для порівняння об'єктів між собою. Для проведення кластеризації необхідно користуються поняттям подібності. Оцінка подібності об'єктів залежить від абсолютного значення ознаки і від ступеня її варіації в сукупності. Щоб уникнути такої залежності, варто значення вихідних змінних стандартизувати.

Підхід, що базується на кластерному аналізі, дає змогу здійснити оцінювання ризику, але не створює умов для вибору оптимального рівня ризику та стратегії розвитку підприємства. Тобто існує обмеження у визначенні рівня ризиків, які увійшли в один кластер. Цю проблему пропонують розв'язувати з використанням апарату багатовимірного шкалювання. Водночас завдання, яке виникає при застосуванні багатовимірного шкалювання: формування еталонних значень для вибору оптимального рівня фінансового ризику. Вирішення цих економіко-математичних обмежень лежить у площині поєднання методу кластерного аналізу та багатовимірного шкалювання, тобто еталонними значеннями у багатовимірному шкалюванні можуть слугувати середні значення показників двох сусідніх кластерів.

Багатовимірне шкалювання - це метод багатовимірного аналізу, який дає змогу встановити місцезнаходження досліджуваних об'єктів у певному теоретичному просторі, який адекватно відображає реальність [5, С.438; 125, С.401-402]. Підходи до використання багатовимірного шкалювання в економічних дослідженнях описано також в інших публікаціях [101, С.237; 147, С.457-453]. Розроблений метод оцінювання ризику, який базується на апараті багатовимірного шкалювання, дає змогу проаналізувати тенденцію руху минулого, теперішнього та варіантів майбутнього узагальненого показника рівня фінансового ризику щодо сформованих кластерів. Для аналізу обираються кластери, що межують із кластером, в якому знаходиться підприємство. Критерієм вибору оптимального варіанта рівня фінансового ризику з кількох альтернатив є ступінь його близькості до кластера, який сформували підприємства з нижчим рівнем ризику.

Пропонований метод вибору оптимального рівня ризику, який базується на багатовимірному шкалюванні, доцільно застосовувати до попередньо підготовлених

даних. Відхилення значень показників від середніх за кластером встановлюється на рівні 10% [53, С.65].

Перевагами методу є можливість визначення залежності результатів від чинників ризику та можливість аналізу багатьох варіантів рішень; недоліком - необхідність наявності аналогічних ситуацій у минулому.

Сукупність аналітичних методів використовують для оцінки рівня фінансового ризику на підприємстві чи для оцінки рівня інвестиційного ризику.

Об'єктом оцінки невизначеності є чисті грошові потоки. Вони плануються за певною схемою і при плануванні цих величин може не враховуватись імовірність їхнього отримання. Отже, інвестор повинен враховувати можливі джерела невизначеності грошових потоків за допомогою теорії ймовірності та статистичного інструментарію [140, С.63]. Чинники, які безпосередньо впливають на формування чистих грошових потоків, можуть бути як зовнішніми, так і внутрішніми. До головних зовнішніх чинників належать: темп інфляції; обсяг попиту на продукцію при реалізації інвестиційного проекту; рівень цін на інвестиційні ресурси та їхній прогноз; діяльність конкурентів на ринку; амортизаційна та податкова політика країни, де здійснюється інвестиційна діяльність. До головних внутрішніх чинників належать: схема формування грошових потоків; амортизаційна політика самого підприємства; структура капіталу інвестора; наявність пільг в оподаткуванні.

Чинник інфляції може враховуватись як у грошових потоках, так і у дисконтній ставці. Інфляція враховується у грошовому потоці, якщо у дисконтній ставці вона не присутня, і навпаки. Вищезазначений чинник узагалі може бути не пов'язаний з невизначеністю чи ризиком. Зокрема, як зазначається у статті О.О. Смирнової, С.М. Городенко: „...вплив інфляційних процесів не слід ототожнювати з факторами ризику..., оскільки показники, які враховують ризики, визначають імовірність настання несприятливих для інвестора подій. А показники інфляції відображають наявні процеси в економіці, а не ймовірність їхнього настання” [124, С.107].

Зокрема до аналітичних методів можна віднести методи RADR і CE, що враховують вплив інфляції на чисті грошові потоки. Так, метод RADR оцінює

премію за ризик як надбавку до дисконтної ставки після встановлення середньозваженої вартості капіталу [140, С.107]. Метод CE є логічним продовженням методу RADR. Його реалізують після того, як буде відома дисконтна ставка за методом RADR. Цей метод полягає у розрахунку довірчого коефіцієнта до грошового потоку з метою визначення безризикового еквівалента. Можливі також комбінації методів RADR і CE із методом сценаріїв, методом „дерева рішень”, експертними методами та методом „Монте-Карло”. Проте слід зазначити, що можливості використання аналітичних методів у розрахунку страхового ризику та обґрунтуванні страхового тарифу є обмеженими. Основні чинники обмеженості використання аналітичних методів у страхуванні фінансового ризику наступні:

– спрямованість аналізу ризику для страховика не відповідає спрямованості аналізу фінансово-аналітичними методами. У першому випадку як джерело ризику розглядають фінансову операцію чи фінансові результати страхувальника (застрахованого) в цілому. У другому випадку вирізняють окремі складові операції чи окремі фінансові потоки страхувальника (застрахованого) і визначають окремі джерела виникнення ризику;

– як об’єкт страхового захисту страхувальник (застрахований) виступає як відкрита економічна система, що взаємодіє з іншими суб’єктами економічного життя за посередництвом страховика при формуванні страхового портфелю. Як суб’єкт підприємницької діяльності (що має зміст при внутрішній оцінці рівня фінансового ризику) страхувальник (застрахований) є відкритою економічною системою, що взаємодіє із іншими суб’єктами економічного життя без посередництва страховика при здійсненні звичайної господарчої і фінансової діяльності.

Однією з основних задач, що вирішуються актуаріями, є розробка систем тарифікації по продуктах страхування. Від системи тарифікації цілком вимагають виконання умов [63, С.39]: забезпечення в довгостроковій перспективі беззбитковості продукту страхування; призначення кожному ризику, що приймається на страхування, справедливої ціни.

Нині найбільш поширеним методом розрахунку тарифів є розрахунок на основі накопиченої статистичної інформації. При цьому використовується різноманітний математико-статистичний апарат. Це і множинна регресія, і узагальнені лінійні моделі, і підгонка розподілів, і ланцюги Маркова, і теорія достовірності (Credibility Theory [149, С.315-326]). Системи тарифікації стають все більш складними, включають безліч параметрів і умов. Наприклад, при визначенні тарифу по одному страховому продукту багато зарубіжних компаній використовують декілька десятків рейтингових чинників. Теорія достовірності є однією із найбільш широковживаних та дає змогу оцінювати параметр якого-небудь об'єкту або групи об'єктів, що цікавить дослідника, комбінуючи інформацію, що безпосередньо стосується до об'єкту, і інформацію, що безпосередньо до нього не стосується.

Методичні підходи щодо оцінювання рівня фінансового ризику з метою страхування мають враховувати наступні особливості страхової оцінки ризику:

- виникнення збитків є випадковим процесом, у якому як число збитків, так і розмір кожного з них є наперед невідомими і змінюються від періоду до періоду. Не дивлячись на те, що в страхові тарифи, як правило, закладається деяка ризикова надбавка, призначена забезпечити стійкість фінансового результату по продукту страхування, завжди залишається імовірність того, що в даний проміжок часу фінансовий результат буде негативним унаслідок тільки випадкових відхилень;

- серед застрахованих об'єктів кожен несе в собі різний ризик, оскільки кожен об'єкт характеризується індивідуальною імовірністю виникнення і величиною збитку. Тому кожному об'єкту бажано призначати індивідуальний тариф, що відображає рівень ризику, який цей об'єкт в собі несе. З одного боку, це буде більш справедливим по відношенню до страхувальників, з іншого боку, і для самої компанії диференціювання тарифу має ряд позитивних наслідків. Насамперед слід зазначити необхідність досягнення збалансованості портфеля, що робить більш стабільними фінансові результати страхової компанії.

Висновки до 1 розділу

1. Забезпечення сталості розвитку підприємництва в Україні безпосередньо залежить від ступеня сформованості фінансово-економічного механізму. Елементний склад фінансово-економічного механізму регулювання розвитку підприємництва складається із функціонально пов'язаних між собою фінансово-кредитної системи, податкової системи та окремих структурних складових ринку фінансових послуг. Страхування є центральним елементом останньої ланки і похідним чи прямим чином впливає на сталість функціонування інших елементів вищеназваного механізму. Високий рівень ризику підприємницької діяльності в окремих сферах господарської діяльності також може бути зменшений за рахунок страхування. Як елемент фінансово-економічного механізму регулювання підприємницької діяльності страхування потребує значного удосконалення в частині розвитку нормативно-правового забезпечення організації страхової діяльності та методичного обґрунтування фінансових параметрів окремих страхових угод та страхового портфелю в цілому.

2. Розвиток страхування підприємницького ризику взагалі і фінансового ризику, зокрема, утруднюється через невідповідність правового та теоретичного розуміння ризику та його структурних градацій. Побудова технології страхування фінансових ризиків стане більш обґрунтованою після відповідного категоріального осмислення фінансового ризику як об'єкту страхового захисту та виокремлення його окремих форм. Необхідним також є аналіз форм фінансового ризику з позиції їх страхувальності.

3. Сукупність форм страхового захисту від фінансового ризику є широкою і включає в себе страхування від ризику втрати прибутку, страхування інвестицій, страхування кредитів, страхування від інших фінансових втрат. Нормативно на сучасному етапі страхуванням фінансових ризиків називають комплекс страхових послуг відносно страхування від втрати прибутку та ризику інших фінансових втрат. Перелічені форми страхування фінансових ризиків відокремлені одна від одної, облік премій і відшкодувань проводиться також окремо. Сукупність страхових ризиків є однорідною для кожної з цих форм, що дає підстави для формування на їх

основі видів страхування та спорідненою для їх сукупності, на основі чого можна виокремити підгалузь страхування - страхування фінансових ризиків.

4. Специфічною особливістю кількісної оцінки рівня фінансового ризику з метою його страхування є те, що для такої оцінки можливим є використання переважно статистичних методів оцінки на основі теорії імовірності. До переліку таких методів належить дисперсійний підхід на основі аналізу форм розподілу випадкової величини. Дисперсійний підхід може бути модифікований чи містити інтегровані елементи. Досягнення збалансованості страхового портфелю при використанні дисперсійного підходу є утрудненим у зв'язку із обмеженим характером статистики страхових випадків, що міститься у розпорядженні страхової компанії. При цьому нагальним є питання побудови системи тарифів чи індивідуальної тарифікації договорів страхування фінансових ризиків.

Державний вищий навчальний заклад
"УКРАЇНЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ"

State Higher Educational Institution
"UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE"

РОЗДІЛ 2

РІВЕНЬ РОЗВИТКУ СТРАХУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ В УКРАЇНІ
ТА ЙОГО ВПЛИВ НА РЕЗУЛЬТАТИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Виходячи із висновків щодо достатності теоретико-методологічного обґрунтування страхування фінансових ризиків як механізму надання гарантій підприємницької діяльності послідовність подальшої роботи має бути наступною:

– необхідним є аналіз кількісних параметрів страхування фінансових ризиків на макрорівні. Такий аналіз повинен включати дослідження впливу страхування на економічні параметри розвитку економіки України і дослідження місця страхування фінансового ризику у формуванні такого впливу. Виконання подібного аналізу дасть змогу створити емпіричне підґрунтя при удосконаленні механізму впливу страхування фінансових ризиків на підприємницьку діяльність в Україні, а не тільки враховувати теоретичні засади функціонування даного механізму. При цьому необхідною є оцінка спрямованості причинно-наслідкових зв'язків взаємного впливу страхування загалом, страхування фінансових ризиків, зокрема, та економічного зростання в країні;

– рівень фінансового ризику (як і рівень інших форм ризику) має суттєво залежати від виду економічної діяльності суб'єкта. Наприклад, відомо, що ризик банкрутства має різні форми дискримінантних залежностей від показників фінансового стану чи характеристик діяльності підприємства з урахуванням виду економічної діяльності [Ошибка! Источник ссылки не найден., С.40]. Таким чином, є необхідним проаналізувати, чи існують значні відмінності у рівні фінансового ризику для суб'єктів підприємницької діяльності для різних видів економічної діяльності. Найбільш адекватним таке дослідження буде при використанні для розрахунків національної статистичної бази;

– доцільно провести дослідження впливу страхування фінансових ризиків на результати діяльності окремих страхових компаній та дослідження обґрунтованості страхових тарифів із страхування фінансових ризиків, що існують у даних страхових компаніях. Це дасть змогу деталізувати напрями удосконалення

механізму страхування фінансових ризиків і створити розрахункове підґрунтя для підвищення рівня обґрунтованості страхового захисту.

2.1 Кількісні параметри страхування фінансового ризику на макроекономічному рівні

2.1.1 Оцінка впливу страхування на економічне зростання в Україні

Одним із важливих завдань є визначення сили та способу впливу розвитку страхування на економічне зростання. Визначення такого впливу є проблемним тому, що статистика страхового ринку України перебуває на стадії становлення. Так, певні статистичні дані накопичуються, починаючи із 2001 року¹, проте дані за 2001 рік стосуються загальних параметрів розвитку страхового ринку в цілому за рік. Поквартальна статистика за наступними періодами є неузгодженою щодо складу показників, за якими характеризують ринок. Певні показники (як ті, що стосуються перестрахової діяльності) наводять в цілому по ринку, а не за видами страхування. Крім того, як зазначалося у розділі I даної роботи, страхування окремих форм фінансових ризиків обліковують не як страхування саме даного виду ризиків, а як страхування майнових ризиків. Це стосується кредитних ризиків та інвестиційних ризиків, що за змістом є фінансовими, проте дані за ними обліковують окремо від даних по страхуванню фінансових ризиків. Тому ми вважали за потрібне визначати не тільки вплив страхування загалом та вплив страхування фінансових ризиків, зокрема, на економічне зростання, а й вплив добровільного майнового страхування.

Як основний показник, що характеризує економічне зростання в країні було обрано валовий внутрішній продукт (ВВП). Кількісно значення ВВП представлено у еквіваленті доларів США, оскільки, на нашу думку, це більш об'єктивно характеризує реальний обсяг створеної в країні доданої вартості, ніж значення ВВП,

¹ Інформація про стан і розвиток страхового ринку України за 2001-2006рр. // Доступний з <http://www.dfp.gov.ua>[**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

дисконтоване за індексом інфляції. Вихідні дані для розрахунків наведено в Додатку А. Груповані вихідні дані та проміжні розрахунки щодо визначення впливу валових страхових премій та чистих страхових премій у ВВП на величину ВВП наведено у Додатку Б.

Результат кореляційного аналізу валових страхових премій, чистих страхових премій, валового внутрішнього продукту за період 1996-2005 рр. (вихідні дані розміщено у таблиці А.1) дають можливість стверджувати, що між показником ВВП і показниками валових страхових премій і чистих страхових премій існує тісний зв'язок. Зокрема, коефіцієнт парної кореляції між ВВП (у млрд. дол.) та питомою вагою валових страхових премій у ВВП складає 0,87, між ВВП (млрд. дол.) та питомою вагою чистих страхових премій у ВВП – 0,84, між ВВП (млн. грн.) та питомою вагою валових страхових премій у ВВП – 0,76, між ВВП (млн. грн.) та питомою вагою чистих страхових премій у ВВП – 0,62.

За методом найменших квадратів [Ошибки! Источник ссылки не найден., С.214, 215] отримано форму функціональної залежності $Y = f(x)$, де Y – ВВП у млрд. дол., x – питома вага валових страхових премій у ВВП. $Y(x) = (-2,5964) \cdot x^2 + 25,654 \cdot x + 5,7621$ з рівнем достовірності дослідження $R^2 = 0,8735$. Графічно форму залежності зображено на рис.Б.1 (Додаток Б). Форма залежності $Y = f(x)$, де Y – ВВП у млрд. дол., x – питома вага чистих страхових премій у ВВП: $Y(x) = (-7,874) \cdot x^2 + 46,238 \cdot x - 3,0009$ з рівнем достовірності дослідження $R^2 = 0,8224$. Однак, така форма залежності не дає змоги однозначно стверджувати, що існує прямий позитивний чи негативний вплив страхування на динаміку ВВП. Графічно форму даної залежності зображено на рис.Б.2.

Незважаючи на досить високий рівень достовірності дослідження доцільно перевірити наявність лагу дії. Справді, припустимо, що існує причинно-наслідковий зв'язок між ВВП та питомою вагою валових страхових премій у ВВП, що проявляє себе як функціональна залежність. Проте така функціональна залежність існуватиме у двох випадках:

–коли ВВП є чинником (x), а питома вага валових страхових премій у ВВП є наслідком (Y);

–коли питома вага валових страхових премій у ВВП є чинником (x), а ВВП – наслідком (Y).

Якщо останній випадок відповідає дійсності, то існуватиме певний проміжок часу, під час якого дія чинника проявить себе у якомога повній мірі (лаг дії). Визначення лагу дії проведено шляхом побудови ряду коефіцієнтів кореляції із поступовим зміщенням ряду значень ВВП у часі. Тобто для нульового зміщення розраховано кореляцію між рядом $(x_1, x_2, \dots, x_n)$ та рядом $(y_1, y_2, \dots, y_n)$; для зміщення 1 – розраховано кореляцію між рядом $(x_1, x_2, \dots, x_{n-1})$ та рядом $(y_2, y_3, \dots, y_n)$ для зміщення 2 – розраховано кореляцію між рядом $(x_1, x_2, \dots, x_{n-2})$ та рядом $(y_3, y_4, \dots, y_n)$ і т.д. Проміжні розрахунки щодо визначення лагу дії розміщено в Додатку Б.

При визначенні лагу дії питокої ваги валових страхових премій у ВВП як чинника, що впливає на ВВП отримано форму залежності, зображену на рис.2.1. При цьому форма даної функціональної залежності визначена за формулою:

$$Y(x) = (-0,0087) \cdot x^2 + 0,0584 \cdot x + 0,8855 \quad (2.1)$$

де Y – коефіцієнт кореляції між питоною вагою валових страхових премій у ВВП та ВВП;

x – лаг дії.

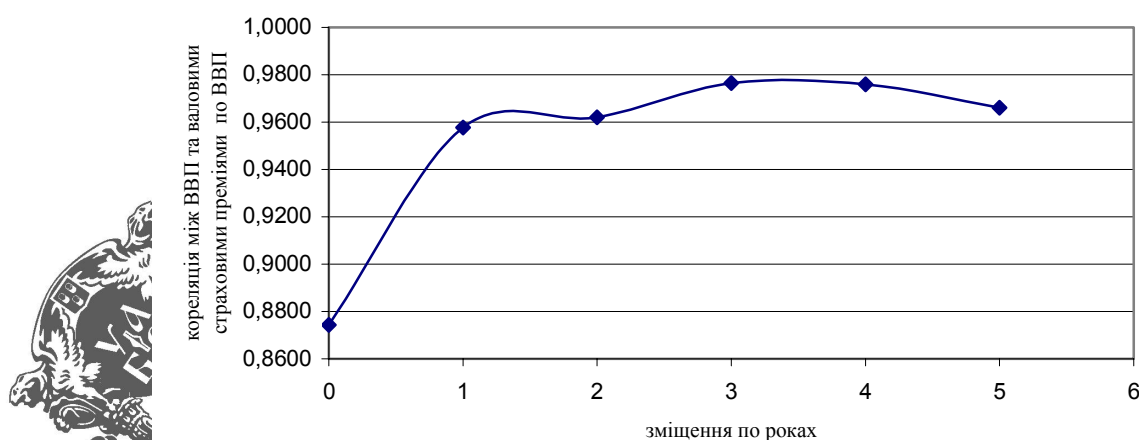

Рис.2.1 Залежність коефіцієнтів кореляції між питоною вагою валових страхових премій у ВВП та ВВП від лагу дії

Достовірність розрахунків $R^2 = 0,9008$. Достовірність розрахунків було також підтверджено за допомогою F-тесту

$$F_{\phi} = \frac{\sigma_y^2 \cdot k_2}{\sigma_i^2 \cdot k_1}, \quad (2.2)$$

де F_{ϕ} – величина критерію Фішера;

σ_y^2 – міжгрупова дисперсія;

σ_i^2 – середня групова (залишкова) дисперсія;

k_2, k_1 – ступені вільності для великої і малої дисперсії.

Значення F-критерію склало 1,41 при критичному 4,96 та імовірності 0,76.

Визначення лагу дії питомої ваги чистих страхових премій у ВВП на ВВП дало форму залежності, зображену на рис.2.2.

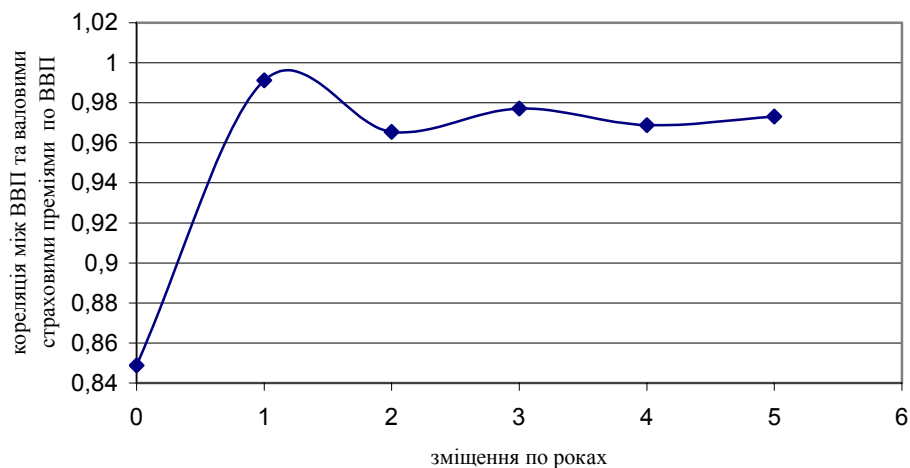

Рис.2.2. Залежність коефіцієнтів кореляції між питомою вагою чистих страхових премій у ВВП та ВВП від лагу дії

Формула даної функціональної залежності є наступною:

$$Y(x) = (-0,0111) \cdot x^2 + 0,0717 \cdot x + 0,8766 \quad (2.3)$$

де Y – коефіцієнт кореляції між питомою вагою чистих страхових премій у ВВП та ВВП;

x – лаг дії.

Достовірність наближення $R^2 = 0,9008$. Значення F-критерію склало 0,075 при критичному 4,96 та імовірності 0,86.

Максимізація формул (2.1) та (2.3) дала наступні параметри (таблиця 2.1)

Таблиця 2.1

Результати максимізації функцій

лагу дії для валових та чистих страхових премій

Параметр	Функціональна залежність коефіцієнтів кореляції між питомою вагою валових страхових премій у ВВП та ВВП від лагу дії	Функціональна залежність коефіцієнтів кореляції між питомою вагою чистих страхових премій у ВВП та ВВП від лагу дії
$Y(x)$	$Y(x) = (-0,0087) \cdot x^2 + 0,0584 \cdot x + 0,8855$	$Y(x) = (-0,0111) \cdot x^2 + 0,0717 \cdot x + 0,8766$
Екстремум $Y(x)' = 0$	$Y(x)' = (-0,0174) \cdot x + 0,0584 = 0$	$Y(x)' = (-0,0222) \cdot x + 0,0717 = 0$
Умова максимуму $Y(x)'' < 0$	$Y(x)'' = (-0,0174) < 0$	$Y(x)'' = (-0,0222) < 0$
$Y(x)_{\max}$	3,35	3,22

Найближче ціле значення x дорівнює 3, тому хоч лаг дії дорівнює 3,35 (3,22) року, то подальші розрахунки впливу валових (чистих) страхових премій у ВВП на ВВП проводились із зміщенням у 3 роки. Графічно результати розрахунку функціональної залежності ВВП від питомої ваги валових (чистих) страхових премій у ВВП із врахуванням лагу дії зображено на рис.2.3, 2.4.

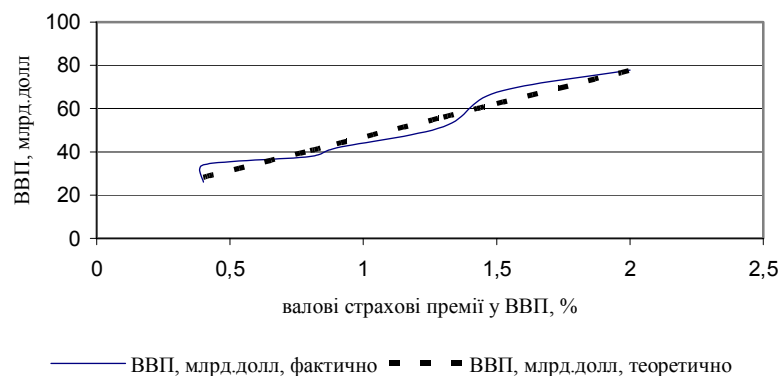

Рис.2.3 Залежність ВВП від питомої ваги чистих страхових премій у ВВП із врахуванням лагу дії

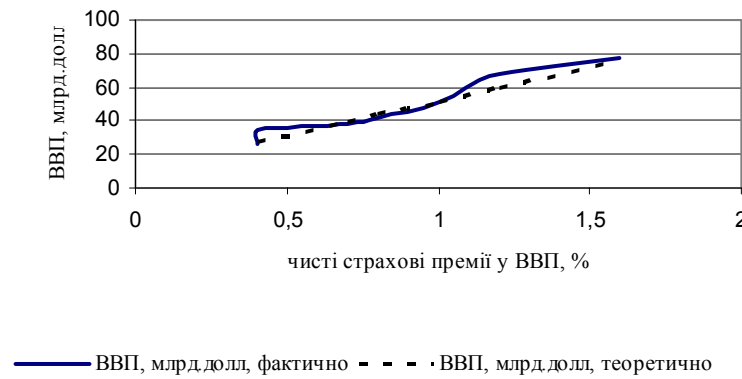

Рис.2.4 Залежність ВВП від питомої ваги чистих страхових премій у ВВП із врахуванням лагу дії

Математичний опис функціональної залежності ВВП від питомої ваги валових (чистих) премій у ВВП наведено в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Параметри функціональної залежності
ВВП від питомої ваги валових (чистих) страхових премій у ВВП розрахованих
із врахуванням лагу дії

Параметр	Функціональна залежність між питомою вагою валових страхових премій у ВВП та ВВП	Функціональна залежність між питомою вагою чистих страхових премій у ВВП та ВВП
Рівняння	$Y(x) = 30,92 \cdot x + 15,862$	$Y(x) = 42,075 \cdot x + 11,442$
Достовірність апроксимації R^2	0,95	0,95
F-тест	$F_{\text{крит}}$	4,74
	$F_{\text{факт}}$	0,0175
	P	0,85
Лаг дії, що використовувався при наближенні	3	3

Таким чином, математично доведено, що розвиток страхування у теперішній час сприяє зростанню валового внутрішнього продукту. Період, за який реалізується такий позитивний вплив, становить приблизно три роки. Щодо тривалості періоду, то слід зазначити, що вона визначається ефективністю реалізації інструменту. Звичайно для фінансово-кредитних інструментів довжина лагу дії становить від 0,8

до 1,5 року. Достатньо довгий термін реалізації позитивного впливу страхування на зростання ВВП свідчить про неефективність реалізації механізму цього впливу. Даний висновок слід прийняти з певними застереженнями.

По-перше, оскільки зростання питомої ваги валових (чистих) страхових премій може бути обумовленим не тільки більш швидкими темпами росту страхування порівняно із ростом ВВП, а й зменшенням ВВП більш швидкими темпами, ніж зменшення страхових премій. Таким чином, даний висновок відповідає ситуації економічного зростання і може бути невірним щодо ситуації економічного спаду.

По-друге, вплив розвитку страхування на ВВП може бути обумовлений не тільки реалізацією страхового захисту і зменшенням рівня невизначеності підприємницької діяльності, а й виконанням страхуванням накопичувальної функції.

Загалом можна зазначити, що страхування безумовно спричинює позитивний вплив на темпи економічного розвитку країни, причинно-наслідкові зв'язки підтверджуються наявністю позитивного лагу дії.

2.1.2 Страхування фінансових ризиків як фактор становлення страхового ринку України

Страхування фінансових ризиків – практично неосвоєна сфера українського страхового ринку. Реальні обсяги ринку страхування фінансових ризиків сьогодні не береться оцінити ніхто. Офіційні дані не дають навіть приблизного уявлення про те, що відбувається в цьому сегменті. Згідно зі звітністю, що надається СК, фінансові ризики входять до складу майнового страхування. Причому, за статистичними даними за 2001 р., частка премій зі страхування фінансових ризиків становила 41% (близько 919,7 млн. грн) майнового сегмента. За попередніми оцінками експертів 2002 року вона ще більше зросла і сягнула 45%. Проте частка реального страхування в цьому обсязі навряд чи перевищує 5% від загальної суми платежів. Більшу частину цього показника становлять премії, отримані СК для оптимізації оподаткування клієнтів. Відсутність чіткої регламентації страхування фінансових ризиків, на думку фахівців, робить його ідеальним інструментом для організації різних фінансових

схем. Цьому багато в чому сприяє можливість довільного встановлення сум і тарифів, єдиної методики розрахунку яких для цього виду немає, а також віднесення платежів на витрати підприємств. Крім того, договір страхування часто виписується так, що страховий випадок стає взагалі віртуальним. За оцінками експертів, левову частку так званого "псевдоперестраховання" сьогодні становлять саме фінансові ризики[13, С.16].

За оцінками страховиків, найбільш недооціненими великими підприємствами видами страхування є: страхування від перерв у виробництві; страхування цивільної відповідальності; страхування життя працівників; страхування машин від пошкодження. Банки ж недооцінюють усі види страхування відповідальності (професійної, директорів), комплексне страхування, страхування електронних і комп'ютерних злочинів, страхування від перерв у виробництві.

Не набуло належного розвитку й комплексне страхування банків (що включає, крім іншого, і ризики шахрайства працівників та ризики втрати інформації). Маловідомою сферою залишаються ломбардне страхування, страхові кредити тощо.

Загалом до проблем формування ринку страхових послуг в Україні можна зарахувати[13, С.17]:

– організаційно-правові, тобто відсутність чіткої державної політики у сфері страхування; неповна і часом неузгоджена нормативно-правова база; недостатній рівень державного регулювання та контролю за страховим ринком; непослідовність кроків щодо організації держнагляду за страховою діяльністю; відсутність належного рівня конкуренції на страховому ринку і дієвих стимулів до подальшого розширення мережі страхової справи; невирішеність питань взаємодії страхового і банківського секторів економіки; недостатній рівень забезпечення ефективного страхового захисту фізичних і юридичних осіб; несвоєчасне та не в повному обсязі виконання зобов'язань перед страхувальниками; порушення страхового законодавства

– економічні: низький платоспроможний попит юридичних і фізичних осіб на страхові послуги; нестача бюджетних коштів для організації повноцінного обов'язкового страхування; незначні обсяги мінімального розміру статутного

капіталу, фінансових активів СК і сукупних страхових резервів; необхідність перестраховання найбільш високих ризиків за кордоном; загострення конкуренції комерційних банків, СК та інших небанківських фінансових установ із залучення вільних коштів юридичних і фізичних осіб; недосконалість чинного порядку оподаткування СК;

–функціональні: порівняно вузький асортимент страхових послуг, що надаються клієнтам; мала частка перестрахових операцій, розбалансованість страхових портфелів; низька технологічність здійснення страхових операцій; відсутність належних традицій, тривалого позитивного досвіду роботи з клієнтами; низький рівень менеджменту і маркетингу на ринку страхових послуг; недосконалі інфраструктура ринку;

–кадрові: недостатній професійний рівень спеціалістів, які працюють у СК; відсутність жорстких кваліфікаційних вимог до них; нестача кваліфікованих менеджерів, андеррайтерів, брокерів, актуаріїв, диспашерів, аварійних комісарів, експертів, фінансистів, бухгалтерів, юристів, суддів і програмістів, котрі знаються на нюансах страхової діяльності;

–інформаційно-аналітичні: брак наукових досліджень формування й розвитку страхового ринку; недосконалі статистична база у сфері страхування; неналежне інформаційне і консалтингове забезпечення страхової діяльності; відсутність спеціальних баз недобросовісних страхувальників; недостатня кількість спеціалізованих видань з проблематики страхування; відсутність досконалих рейтингів СК.

Наведене вище свідчить про все ще низьку ефективність, а отже, й фінансову безпеку вітчизняного страхового ринку. Страхування, як нагальна необхідність, нашим суспільством ще не визнане. Воно поки що не стало важливим фінансовим інструментом регулювання національної економіки. Страховий ринок в Україні все ще не відіграє належної ролі в забезпеченні страхового захисту суб'єктів господарювання. Досі чітко не визначені місце і роль страхового комплексу в національній економіці.

Тому наступним етапом дослідження є визначення місця страхування фінансового ризику у формуванні впливу страхування на економічні параметри розвитку економіки України. У межах реалізації даного етапу виконано аналіз динаміки страхового ринку за зібраними преміями в цілому по ринку по добровільному майновому страхуванню та по страхуванню фінансових ризиків (рис. А.1). Результати аналізу свідчать про нерівномірність тенденції розвитку ринку. Найбільший обсяг премій був зібраний у 2004 році (2-4 кв.), потім відбулось значне зменшення обсягів ринку та його стабілізація. Динаміка ринку за валовими виплатами є стохастичною (рис.А.2), з поступовим підвищенням загального рівня виплат, що зрозуміло з огляду на зростання обсягу премій і кількості угод, укладених на ринку.

При цьому питома вага майнового страхування за валовими преміями по ринку (рис.2.5) залишається сталою. Очевидно, що саме темпи росту обсягу премій добровільного майнового страхування визначають темпи росту обсягів премій страхування загалом. В свою чергу, значущість страхування фінансових ризиків за даним показником не є значною, оскільки питома вага валових премій за страхуванням фінансових ризиків є несталою, спостерігається певна тенденція до її зменшення.

Рис. 2.5 Динаміка місця майнового страхування і страхування фінансових ризиків на страховому ринку України по валових преміях

Іншу картину дає аналіз питомої ваги окремих сегментів страхового ринку по валових виплатах (рис.2.6). Відбуваються значні коливання питомої ваги валових виплат добровільного майнового страхування у загальному обсязі валових виплат і коливання виплат страхування фінансових ризиків у обсязі виплат добровільного майнового страхування.

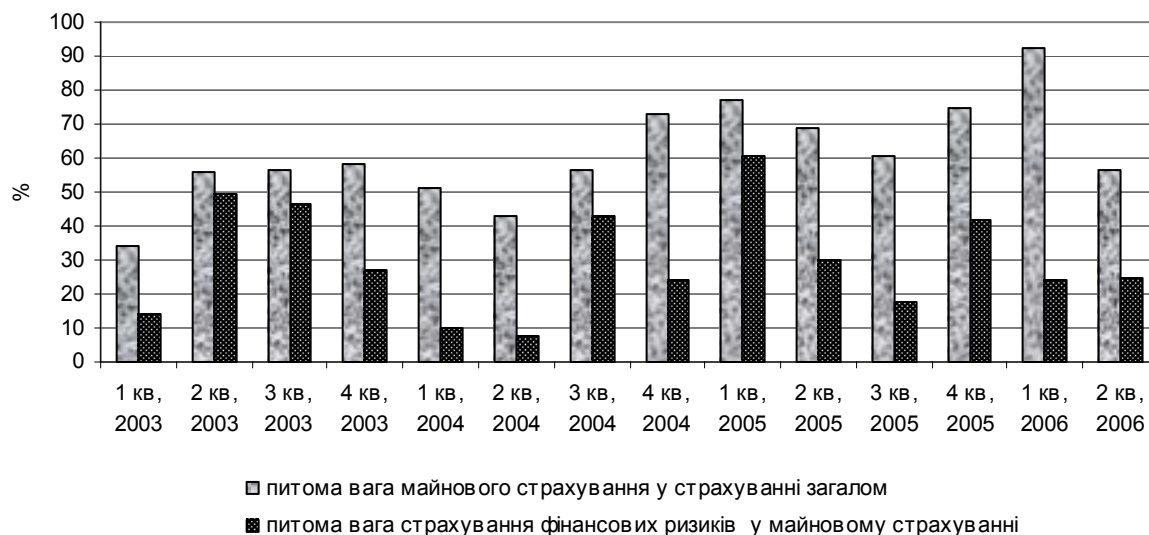

Рис.2.6 Динаміка місця майнового страхування і страхування фінансових ризиків на страховому ринку України по валових виплатах

Очевидна відсутність чіткої тенденції підтверджує імовірнісний характер страхових виплат. Тому при подальшому розгляді і визначенні підходів до аналізу рівня валових страхових виплат виходимо із наявності певної функціональної закономірності у формуванні страхових премій і імовірнісного характеру формування страхових виплат. Інші посилки при постановці задачі аналізу закономірностей рівня страхових виплат та прогнозування такого рівня потребують розрахункового підтвердження.

Підтвердженням даної тези є результати кореляційного аналізу між валовими страховими преміями і валовими страховими виплатами (коефіцієнт кореляції — 0,44), валовими преміями і валовими виплатами з добровільного майнового страхування (коефіцієнт кореляції — 0,29), валовими преміями і валовими

виплатами зі страхування фінансових ризиків (коефіцієнт кореляції – $-0,10$). Інші результати кореляційного аналізу свідчать про наступну систему взаємозв'язків між показниками розвитку страхового ринку загалом та показниками розвитку страхування фінансових ризиків (рис.2.7).

Було проаналізовано динаміку валових премій за всіма видами страхування, із добровільного майнового страхування та із страхування фінансових ризиків.

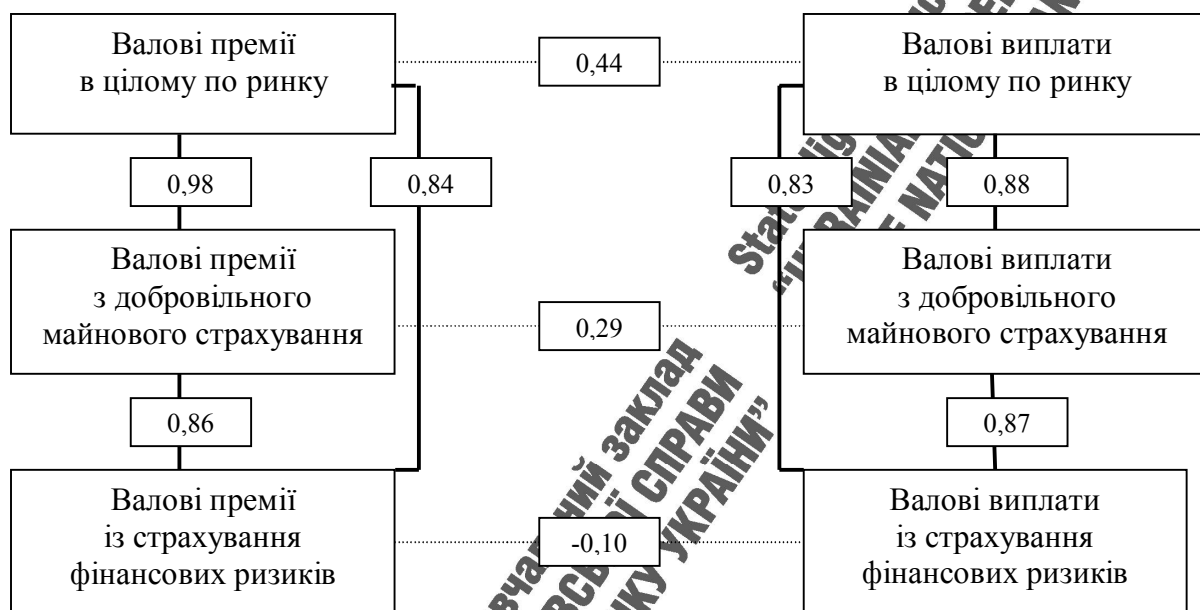

Рис.2.7 Система кореляційних зв'язків між показниками розвитку страхового ринку

Лінійне, поліноміальне, експоненціальне та показове наближення не дали високого рівня достовірності. Як високо достовірно виявлено періодичне наближення, виконане за рядом Фур'є другого порядку. При виконанні даного наближення використано метод найменших квадратів. Вихідні дані, проміжні розрахунки щодо реалізації даного методу для апроксимації періодичного тренду валових премій за всіма видами страхування, із добровільного майнового страхування та із страхування фінансового ризику розміщено в Додатку В.

Основні результати апроксимації розміщено в таблиці 2.3.

Графічна інтерпретація часових залежностей представлена на рис.2.8, 2.9, 2.10. При формуванні періодичних трендів найбільша достовірність наближення була отримана при довжині періоду 2π , яка дорівнювала 14 кварталам, або 3,5 року., що

потребує подальшого підтвердження співпадіння лагу дії, визначеного в п.2.1.1 та тривалості періоду тренду валових премій. Попередньо можна зазначити, що циклічність процесу формування валових премій визначається тими ж самими факторами, які регулюють вплив страхування на динаміку ВВП.

Таблиця 2.3

Результати аналізу динаміки валових страхових премій

Показник	Рівняння	Підтвердження достовірності			
		R^2	F -тест		P
			F	$F_{крит}$	
Валові страхові премії	$Y(t) = 338,86 + 1850,48 \cdot \cos(t) + 1926,20 \cdot \sin(t) + 502,20 \cdot \cos(2 \cdot t) + 285,85 \cdot \sin(2 \cdot t)$	0,85	0,31	4,22	0,58
Валові страхові премії із добровільного майнового страхування	$Y(t) = 2802,36 + 1597,86 \cdot \cos(t) + 940,86 \cdot \sin(t) - 372,44 \cdot \cos(2 \cdot t) - 289,43 \cdot \sin(2 \cdot t)$	0,87	0,28		0,59
Валові страхові премії із страхування фінансових ризиків	$Y(t) = 1357,69 - 676,46 \cdot \cos(t) + 880,79 \cdot \sin(t) - 214,00 \cdot \cos(2 \cdot t) - 193,99 \cdot \sin(2 \cdot t)$	0,93	0,22		0,63

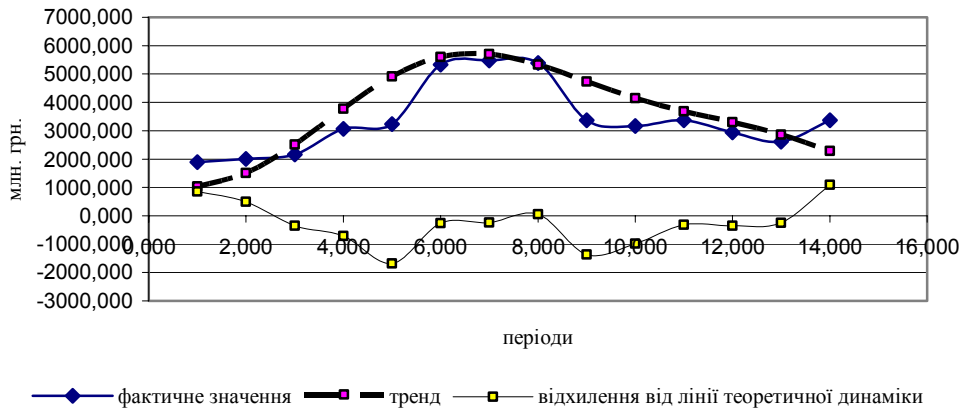

Рис.2.8 Теоретична і фактична динаміка валових страхових премій за всіма видами страхування

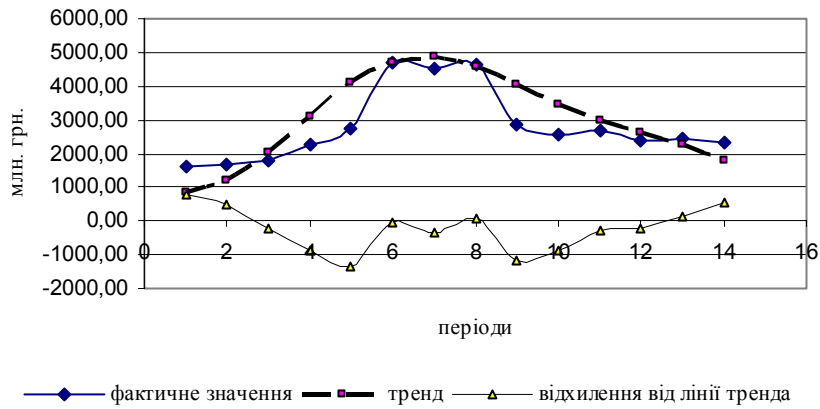

Рис.2.9. Теоретична і фактична динаміка валових страхових премій за добровільне майнове страхування

Було виконано аналіз часової залежності валових виплат за всіма видами страхування, із добровільного майнового страхування, із страхування фінансових ризиків. Лінійне, поліноміальне, експоненціальне, показове, логарифмічне наближення та наближення за рядом Фур'є не дали достовірності вищої за $R^2 = 0,5$, тому було зроблено висновок, який підтвердив результати кореляційного аналізу.

Відповідно до цього висновку слід вважати, що формування валових виплат є імовірнісним.

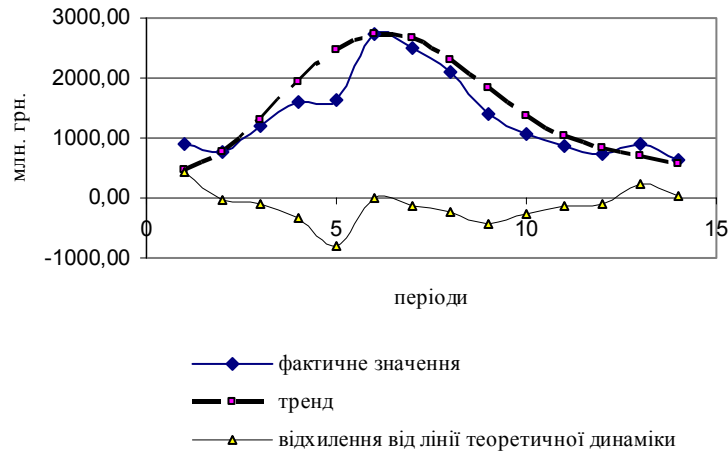

Рис.2.10 Теоретична і фактична динаміка валових страхових премій за страхування фінансових ризиків

Проміжні розрахунки щодо визначення закону розподілу виплат за фактичним розподілом розміщено в Додатку Г. Результати імовірнісного аналізу валових виплат наведено в таблиці 2.4.

Графічна інтерпретація отриманих результатів представлена на рис. 2.11, 2.12, 2.13. Оскільки вибірка була досить вузькою, то для перевірки достовірності визначених законів розподілу використано критерій Колмогорова, а не критерій Пірсона.

Таблиця 2.4

Результати імовірнісного аналізу валових страхових виплат

Показник	Рівняння	Критерій Колмогорова	
		λ	P
Валові страхові виплати	$P(x) = 0,4621 \cdot Ln(x) - 2,1151$	0,07	0,86
Валові страхові виплати з добровільного майнового страхування	$P(x) = 0,3825 \cdot Ln(x) - 1,4134$	0,04	0,65
Валові страхові виплати з страхування фінансових ризиків	$P(x) = 0,339 \cdot Ln(x) - 0,8267$	0,015	0,96

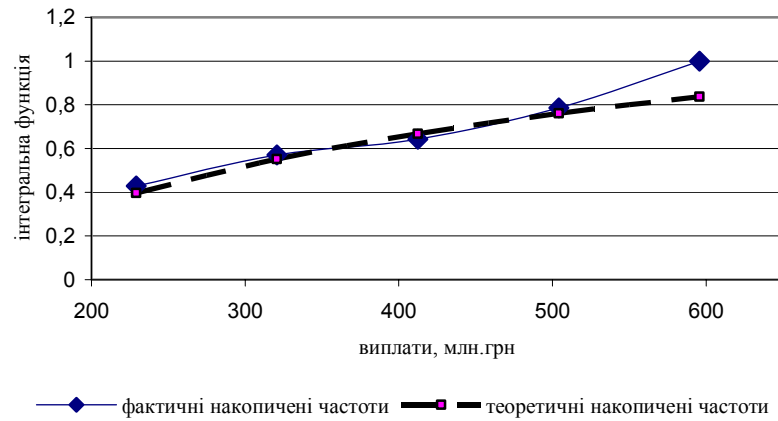

Рис.2.11. Теоретична і фактична імовірність валових страхових виплат за всіма видами страхування

Критерій Колмогорова ґрунтується на співвідношенні накопичених частот емпіричних та теоретичних розподілів. Якщо ймовірність $P(\lambda)$ достатньо велика, то гіпотезу про близькість фактичного і теоретичного розподілів, можна вважати підтверженою. За величину λ приймається абсолютне значення максимальної різниці між накопиченими частотами (S емпіричного та теоретичного розподілів, поділене на корінь квадратний з кількості проведених спостережень (N):

$$K = \frac{|S - S'|_{\max}}{\sqrt{N}} \quad (2.5)$$

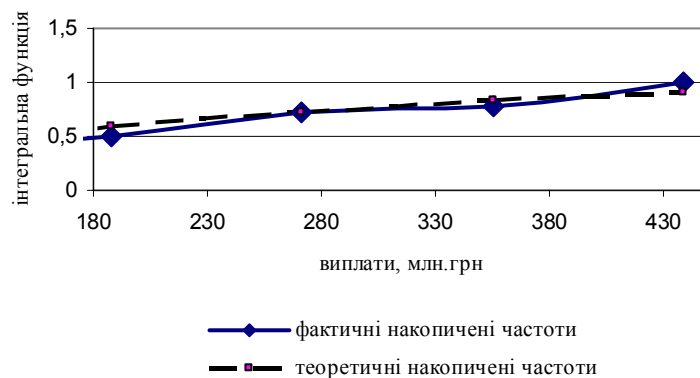

Рис.2.12. Теоретична і фактична імовірність валових страхових виплат із добровільного мажорного страхування

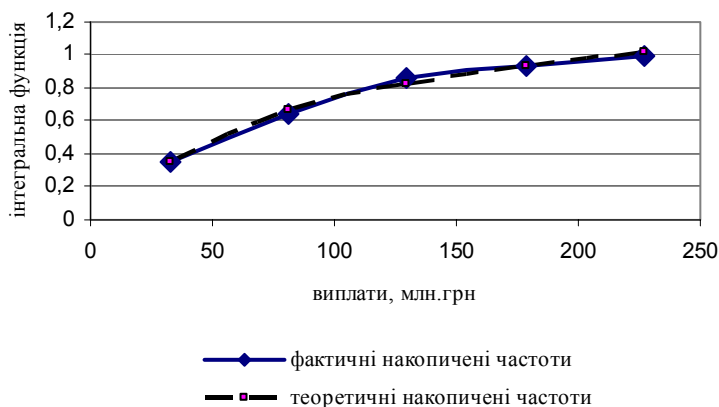

Рис.2.13 Теоретична і фактична імовірність валових страхових виплат із страхування фінансових ризиків

Результати аналізу динаміки валових премій за всіма видами страхування (рис.2.8) та імовірнісного аналізу відповідних валових виплат (рис.2.9) дозволяють зробити попередній прогноз, що на протязі 3-4 кварталу 2006 року відбудеться незначне зростання премій, яке у 2007 році матиме більш динамічний характер. Медіанна величина валових виплат становитиме орієнтовано 420 млн. грн. за квартал. Однак при цьому слід зазначити, що відхилення від лінії тренду є значними.

Відповідний аналіз валових премій із добровільного майнового страхування (рис.2.10) та валових виплат із добровільного майнового страхування (рис.2.11) дозволяє зробити схожі висновки. Однак при цьому медіанна величина валових виплат становить 310 млн.грн.

При цьому слід зазначити, що як часові залежності, так і відхилення від лінії тренду для валових премій за всіма видами страхування і для добровільного майнового страхування мають подібний характер. При цьому коефіцієнт кореляції між відхиленнями від лінії тренду становить 0,96. Тобто випадкові відхилення від теоретичної лінії динаміки для валових премій із добровільного майнового страхування формують ті самі чинники, що й випадкові відхилення від теоретичної лінії динаміки валових премій за всіма видами страхування.

Відповідна кореляція між відхиленнями фактичних виплат від лінії теоретичної динаміки для страхування загалом і для страхування від фінансових

ризиків становить 0,81, для добровільного майнового страхування і страхування від фінансових ризиків – 0,89.

Таким чином, формування страхових виплат для страхування загалом визначається переважно добровільним майновим страхуванням, а межах добровільного майнового страхування домінуючим фактором є страхування від фінансових ризиків. При цьому навіть випадкові відхилення від лінії теоретичної динаміки для страхування корелюють із такими відхиленнями для добровільного майнового страхування. Тобто страхування фінансових ризиків є домінуючим фактором у стимулюючому впливі страхування на економічне зростання в Україні. Розвиток страхування при цьому має періодичний характер, з періодом 3,5 роки.

Валові виплати мають імовірнісний характер як для страхування загалом, так і для добровільного майнового страхування, і для страхування від фінансових ризиків. При цьому існує високий рівень відповідності між виплатами та зазначеними видами страхування. Не можна констатувати, що сума виплат із страхування фінансових ризиків визначає суму виплат із добровільного майнового страхування, а та, в свою чергу, визначає суму виплат із страхування загалом. Проте, узгодженість коливань виплат виявляє взаємозв'язок між страховими ризиками для різних видів страхування.

2.2 Імовірнісний аналіз рівня фінансового ризику за сферами економічної діяльності

Рівень фінансового ризику суттєво відрізняється для різних видів економічної діяльності. Наприклад, до фінансового ризику належить ризик банкрутства. За сучасними дослідженнями [Ошибка! Источник ссылки не найден. С. 41] ризик банкрутства є не тільки різним для різних видів економічної діяльності, але і фактори, що визначають його рівень, суттєво відрізняються. Обчислення рівня фінансового ризику для різних видів економічної діяльності доцільно проводити за законом нормального розподілу, оскільки при достатньо великій виборці переважна більшість форм розподілу може бути зведена до нормального.

Функція щільності розподілу ($f(x)$) для нормального закону має наступний вигляд:

$$f(x) = \frac{1}{\sigma\sqrt{2\pi}} e^{-\frac{(x-\bar{x})^2}{2\sigma^2}}, \quad (2.6)$$

де x – випадкова величина;

σ – середнє квадратичне відхилення випадкової величини x від $\bar{x}$;

$\bar{x}$ – середня арифметична або математичне очікування;

e – основа натуральних логарифмів, $e=2,71828$, $\pi=3,14$.

Вихідні дані для розрахунків отримані із джерел [12, **Ошибка! Источник ссылки не найден.**, С.60-63; **Ошибка! Источник ссылки не найден.**, С.60-65]. Вихідні дані і проміжні результати розрахунків розміщені у Додатку М. Основні результати розрахунків наведені в таблиці 2.6.

За результатами аналізу існують значні відмінності між різними сферами економічної діяльності щодо рівня фінансової ефективності їх діяльності, а, отже, і між рівнем ризику неотримання прибутку. Найвищий рівень рентабельності відповідає промисловому виробництву, проте питома вага збиткових підприємств є досить значною. Очевидно, що для великої кількості підприємств спостерігається значний рівень збитковості. Найвищий рівень ризику неотримання прибутку спостерігається для сільського господарства, для якого найбільш імовірний рівень рентабельності є найнижчим і складає 6%. При цьому найбільш імовірна питома вага збиткових підприємств є найвищою і складає 48,2%.

Таблиця 2.6

Результати імовірнісного аналізу окремих показників рівня ризику неотримання прибутку за видами економічної діяльності

За видами діяльності	Рентабельність обороту, %		Збиток/прибуток, %		Питома вага збиткових підприємств, %	
	Найбільш імовірне значення	Щільність імовірності	Найбільш імовірне значення	Щільність імовірності	Найбільш імовірне значення	Щільність імовірності
Всього	7,36	0,05525	132,87	0,05539	38,8	0,05539
Промисловість	8,84	0,02116	1,22	0,02139	41,1	0,02072
Сільське господарство	6,19	0,0088	281	0,0088	48,2	0,00889
Будівництво	8,2	0,0412	36,01	0,4119	36,5	0,04111

Фінансова діяльність	444,58	0,000351	6,28	0,000349	31,7	0,000348
Транспорт та зв'язок	7,36	0,055	44,83	0,0539	44,1	0,0539
Інші галузі	6,79	0,046	50,02	0,046		

Докладний аналіз рівня ризику неотримання прибутку для підприємств, що займаються сільськогосподарським виробництвом (Додаток М.4) дає підстави стверджувати: рівень даного виду ризику є найвищим за показниками рентабельності обороту та питомої ваги збиткових підприємств. Найбільш значним є ризик неотримання прибутку за показником відношення збитку до прибутку. Виникнення даної ситуації пов'язано з тим, що для п'яти вимірювань загальний фінансовий результат діяльності галузі був від'ємним, а отже було розраховано не відношення збиток/прибуток, а відношення збиток/збиток.

Для того, щоб досягти однозначності висновку щодо рівня ризику неотримання прибутку для кожного виду економічної діяльності, було використано бальну оцінку його рівня. Принцип такої інтегральної бальної оцінки застосовано у методі Дельфі [119, С.46-48]. На відміну від методу Дельфі як основу для обчислень ми використали не експертні висновки щодо рівня ризику, а показники, що об'єктивно характеризують його рівень. При цьому припускаємо, що названі вище показники однаковою мірою характеризують рівень фінансового ризику. За допомогою бальної оцінки є можливим скласти порівняну градацію видів економічної діяльності за рівнем ризику неотримання прибутку. Послідовність визначення бальної оцінки за кількома показниками є наступною:

– найвища кількість балів (6) надається тому виду економічної діяльності, для якого за даним показником ризик неотримання прибутку є найнижчим. Найменша кількість балів (1) надається тому виду економічної діяльності, для якого ризик неотримання прибутку є найвищим;

– проміжні оцінки для інших видів економічної діяльності виконуються відповідно до фактичного значення даного показника;

–результати бальної оцінки за різними показниками сумуються, після чого вибудовується ієрархічний ряд видів економічної діяльності у послідовності зростання бальної оцінки.

Результати бальної оцінки рівня ризику неотримання прибутку відповідно до видів економічної діяльності за різними показниками розміщено в таблиці 2.7, результати інтегральної оцінки – на рисунку 2.14.

Таблиця 2.7

Результати бальної оцінки рівня ризику неотримання прибутку за видами економічної діяльності

Вид економічної діяльності	За показниками		Питома вага збиткових підприємств
	Рентабельність обороту	Збиток/прибуток	
Промисловість	1,09	6,00	3,84
Сільське господарство	1,00	1,00	1,00
Будівництво	1,09	5,38	2,45
Фінансова діяльність	6,00	5,86	6,00
Транспорт та зв'язок	1,06	5,19	1,24

Даний спосіб оцінки є приблизним і не відтворює реальний рівень фінансового ризику, але може бути придатним для диференціації страхового тарифу по групах страхувальників.

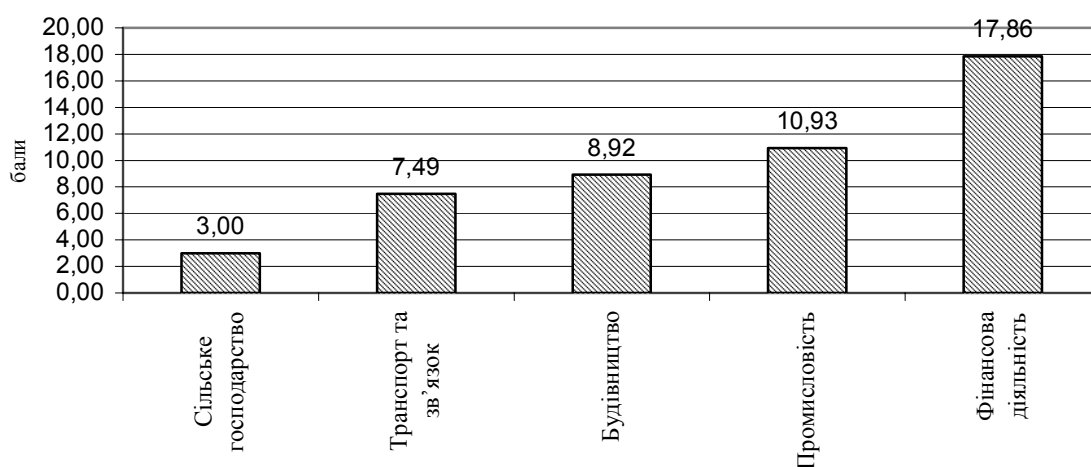

Рис. 2.14. Інтегральна бальна оцінка рівня ризику неотримання прибутку для окремих видів економічної діяльності

Для сільського господарства за бальною оцінкою рівень ризику неотримання прибутку є найвищим, причому перевищує такий ризик для фінансової діяльності у 6 раз. Проміжні значення ризику неотримання прибутку, що характерні для промислового виробництва, будівництва, транспорту та зв'язку, також суттєво відрізняються одне від одного. Слід зазначити, що оскільки страхові компанії охоплюють територіально обмежені сегменти страхового ринку, а також, що структура господарства в Україні є високодиференційованою, то для кожного регіону України доцільно дублювати. Однозначним є тільки висновок, що рівень фінансового ризику для суб'єктів, що працюють в різних видах економічної діяльності, має значні відмінності. Особливо гострим питання захисту від ризику постає для сільськогосподарських товаровиробників:

–тривалість повного технологічного циклу для сільськогосподарських виробників є великою, причому ця тривалість не підлягає коректуванню. Відомо, що рівень підприємницького ризику є тим більшим, чим більшим є період окупності капіталу. В оцінці інвестиційного ризику період окупності використовується саме як характеристика рівня ризику;

–динаміка витрат та грошових надходжень в сільському господарстві є сезонною, причому максимуми витрат та надходжень не співпадають. Тобто для сільського господарства характерна ситуація тимчасового дефіциту грошових коштів. У світовій практиці така ситуація компенсується за допомогою кредитування та ф'ючерсних контрактів. В Україні застосування ф'ючерсних контрактів обмежено у зв'язку із нерозробленістю механізмів їх укладення, фактичною відсутністю інфраструктури та браком досвіду. Значення банківського кредитування як джерела фінансових ресурсів для сільськогосподарського виробництва поступово посилюється. Однак, у зв'язку із низькою фінансовою ефективністю сільськогосподарського виробництва і високою вартістю кредитів, використання кредитів також обмежене;

–сільськогосподарське виробництво має ризиковий характер, оскільки його ефективність у значній мірі залежить від природних умов, які не підпадають під вплив людини;

–фінансова ефективність сільськогосподарського виробництва є однією із найнижчих серед усіх видів економічної діяльності, а рівень ризику неотримання прибутку є найвищим, що і підтверджено попередніми розрахунками.

Тому розвиток страхування фінансових ризиків для сільськогосподарських товаровиробників є більш актуальним, ніж для суб'єктів, що діють у інших видах економічної діяльності.

За розрахованими показниками можна визначити тільки порівняльний рівень фінансового ризику для галузей господарства. Істотно значення має і схильність проаналізованих показників до варіативності, який можна визначити за допомогою коефіцієнта ризику (r), який знаходиться як частка від ділення зважених значень віддачі у негативній та позитивній областях [37].

$$r = \frac{\int_{x_{оч}}^{0} x f(x) dx}{\int_{x_{оч}} x f(x) dx} \quad (2.7)$$

Очевидно, що ризик зменшується, якщо в позитивній області зростає ймовірність настання події (звичайно, за рахунок негативної області, тому що площа, що обмежена всією кривою щільності ймовірності, залишається незмінною). Так само зменшується ризик, якщо в позитивній області росте віддача або в негативній області зменшуються втрати, що визначається характером функції віддачі у вказаних областях.

Одним із недоліків розглянутого коефіцієнта ризику є межі його зміни (від 0 до ∞), що ускладнює прийняття рішень у конкретній ситуації. Його наочність може виявлятися тільки при порівнянні декількох варіантів, або для характеристики конкретного варіанта при оцінці тенденцій зміни ризику.

Усунення цього недоліку здійснюється шляхом нормування коефіцієнта ризику, в результаті чого його величина змінюється в кінцевих межах (наприклад, від 0 до 1). Можливе використання передбачає використання модифікованого

коефіцієнта ризику (r_m), який відповідає частці від ділення зважених значень віддачі у негативній (відносно очікуваного значення віддачі) області і загальної суми зважених значень віддачі:

$$r_m = \frac{\int_{-\infty}^{x_{opt}} xf(x)dx}{\int_{-\infty}^{\infty} xf(x)dx} \quad (2.8)$$

Поділ інтервалу коливань окремих показників рівня ризику неотримання прибутку за видами економічної діяльності на негативний та позитивний виконано за найбільш імовірним значенням кожного окремого показника.

В таблиці 2.8 наведено розрахунок коефіцієнта ризику для показників, що характеризують рівень ризику неотримання прибутку у сільськогосподарському виробництві.

Таблиця 2.8

Результати розрахунків варіативності характеристик ризику неотримання прибутку для сільського господарства

Розрахункові дані	За показниками		
	Рентабельність обороту	Збиток/прибуток	Питома вага збиткових підприємств
Найбільш імовірне значення	6,19	281	48,2
Me ⁻	0,21	1755,66	18,65
Me ⁺	0,64	-489,06	-24,20
Модифікований коефіцієнт ризику	0,24	0,78	0,43
Коефіцієнт варіації	6,02	4,57	0,47

Медіана позитивних відхилень (Me⁺) для рентабельності обороту є додатною, а медіана негативних відхилень (Me⁻) є від'ємною, оскільки позитивні відхилення у даному випадку є сприятливими, а негативні – несприятливими. Для показника відношення збиток/прибуток і показника питомої ваги збиткових підприємств ситуація є протилежною, а тому медіана позитивних відхилень є від'ємною, а медіана негативних відхилень є додатною. Результати аналізу свідчать

про високий рівень варіативності показників. Тобто, при найгірших найбільш імовірних характеристиках ризику неотримання прибутку, їх варіативність є досить значною.

Узагальнені результати аналізу варіативності названих показників для інших видів економічної діяльності наведено в таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

Варіативність характеристик ризику неотримання прибутку
за окремими видами економічної діяльності

Вид економічної діяльності	За показниками					
	Рентабельність обороту		Збиток/прибуток		Питома вага збиткових підприємств	
	Модифікований коефіцієнт	Коефіцієнт варіації	Модифікований коефіцієнт	Коефіцієнт варіації	Модифікований коефіцієнт	Коефіцієнт варіації
За всіма видами економічної діяльності	0,27	1,05	0,70	1,04	0,40	0,32
Промисловість	0,12	1,59	0,69	0,98	0,32	0,39
Сільське господарство	0,24	6,02	0,78	4,67	0,43	0,47
Будівництво	0,28	1,17	0,13	25,1	0,31	0,40
Фінансова діяльність	0,25	2,00	0,81	0,73	0,43	0,14
Транспорт та зв'язок	0,25	0,59	0,92	1,95	0,25	0,42
Інші галузі	0,36	1,62	0,37	2,42		

За переважною більшістю параметрів найвищий рівень варіативності характеристик спостерігаємо для будівництва. Прикладом є значення модифікованого коефіцієнта ризику за показником рентабельності обороту (рис.2.4б).

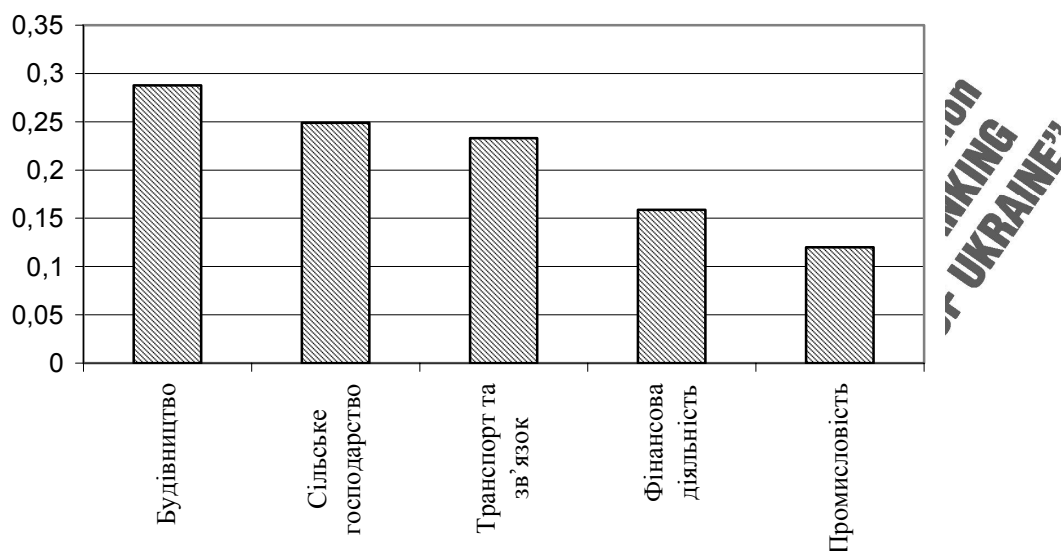

Рис.2.15. Модифікований коефіцієнт ризику для рентабельності обороту за видами економічної діяльності

Для сільського господарства варіативність характеристик також є значною. У переважній більшості випадків коефіцієнт варіації є найвищим, а модифікований коефіцієнт ризику банкрутства – другим за величиною. Значення коефіцієнта варіації для всіх видів економічної діяльності за всіма характеристиками є значним. На мікроекономічному рівні подібні значення свідчили б про катастрофічний ризик, проте у даному випадку можна констатувати лише значний рівень варіативності характеристики. З позицій страхування це означає, що незважаючи на високе чи низьке значення рівня ризику, визначений за окремими характеристиками тариф має бути збільшений на значну величину з метою запобігання банкрутству страхової компанії у разі випадкової акумуляції ризиків.

Страхові тарифи мають також бути суттєво диференційовані для різних видів економічної діяльності. Актуальною є також диференціація страхових тарифів за розміром капіталу страхувальника, його фактичною ліквідністю на протязі періоду, що передує періоду страхування. Проте в межах страхової компанії не проводиться облік страхувальників і страхових випадків із огляду на зазначені позиції, що робить неможливою побудову системи диференційованих тарифів із страхування фінансових ризиків. Найбільш прийнятною на даному етапі є

диференціація страхових тарифів за видами економічної діяльності із врахуванням індивідуальної статистики страхувальника щодо його фінансового стану і фінансової ефективності діяльності.

2.3 Кількісні параметри страхування фінансового ризику на мікроекономічному рівні

2.3.1 Вплив страхування фінансових ризиків на результати діяльності страхової компанії

Страхування фінансових ризиків є суттєвим фактором, що обумовлює не тільки ефективність та сталість підприємницької діяльності на макроекономічному рівні та за видами економічної діяльності, але і власне діяльність страхових компаній. Впровадження нових видів страхування є процесом тривалим і потребує значних додаткових витрат, а також і набуття нового досвіду. Проте ефективність такого страхування може бути високою, зважаючи на дефіцитність подібних послуг на страховому ринку України. Одним із значущих проблем є відсутність паритетності між різними показниками, за якими визначається структура страхового портфелю компанії для одного і того ж виду страхування. У таблиці 2.10 наведена структура страхового портфелю для трьох страхових компаній за показниками чистих страхових премій, чистих страхових виплат та обсягу відповідальності по страхуванню кредитів. Вихідні дані та проміжні і поквартальні розрахунки наведені в Додатках Д, Е, Ж.

Результати свідчать, що страховий портфель ВАТ СК „Оранта-Січ” за страхуванням кредитів є збалансованим за чистими страховими преміями та чистими страховими виплатами. Однак при цьому спостерігається невідповідність між чистими страховими преміями і чистими страховими виплатами та обсягом відповідальності страхової компанії. Останній показник на протязі аналізованого періоду є відносно сталим. Подібна ситуація може виникнути тільки в тому випадку, коли компанія використовує висодиференційовану систему страхових тарифів з

достатнім рівнем обґрунтованості. Протилежна ситуація виникає для страхування фінансових ризиків.

Таблиця 2.10

Питома вага страхування кредитів у страховому портфелі, %

Показники	За роками	За компаніями		
		ВАТ СК „Оранта-Січ”	ЗАТ СК „Металург”	ВАТ „Українська пожежно-страхова компанія”
Чисті страхові премії	2003	0,33	18,87	6,31
	2004	1,19	19,96	9,99
	2005	0,93	7,52	0,98
Чисті страхові виплати	2003	0,20	6,65	25,58
	2004	0,93	9,86	19,68
	2005	1,45	50,60	29,94
Обсяг відповідальності	2003	0,70	0,86	0,76
	2004	0,73	2,21	1,69
	2005	0,64	3,98	0,77

Для страхової компанії ЗАТ СК „Металург” ситуація є іншою. За непрямими ознаками можна зробити попередній висновок, що страхувальники даної компанії підлягають однаковим ризикам. Справді, при незначному коливанні обсягів відповідальності, коливання питомої ваги страхових виплат є досить високими. На протязі 2003-2004рр. питома вага страхових премій значно перевищує питому вагу страхових виплат, що може бути ознакою як невідповідності страхового тарифу, так і ознакою незначної кількості страхових ризиків. Зростання питомої ваги виплат у 2005 році при незмінній величині тарифу означає, що відбулась реалізація великої кількості страхових випадків. Виникнення подібної ситуації свідчить швидше про накопичення ризику, ніж про невідповідність страхового тарифу. Для ВАТ „Українська пожежно-страхова компанія” при незначній питомій вазі обсягу відповідальності із страхування кредитів значення даного виду страхування при формуванні страхових премій є досить значним, але при цьому також існує актуарна невідповідність тарифу обсягу страхового ризику. Особливо така невідповідність помітна у 2005 році, коли перевищення виплат над преміями у

страховому портфелі становить близько 30 раз. Подібна ситуація можлива при значному зниженні страхового тарифу.

У таблиці 2.11 зазначена структура страхового портфелю для трьох страхових компаній за показниками чистих страхових премій, чистих страхових виплат та обсягу відповідальності по страхуванню фінансових ризиків. Вихідні дані та проміжні і поквартальні розрахунки наведені в Додатках Д, Е, Ж.

Таблиця 2.11

Питома вага страхування фінансових ризиків у страховому портфелі, %

Показники	За роками	За компаніями		
		ВАТ СК „Оранта-Січ”	ЗАТ СК „Металург”	ВАТ „Українська пожежно-страхова компанія”
Чисті страхові премії	2003	0,32	0,23	0,20
	2004	1,47	0,64	0,50
	2005	0,23	0,57	0,11
Чисті страхові виплати	2003	4,76	1,36	3,25
	2004	21,55	0,84	6,37
	2005	4,87	16,35	5,91
Обсяг відповідальності	2003	0,45	0,26	0,06
	2004	0,49	0,45	0,08
	2005	0,41	0,57	0,22

При відносно сталій питомій вазі страхування фінансових ризиків для ВАТ СК „Оранта-Січ” за показником обсягу відповідальності, спостерігаємо значну невідповідність між питомою вагою чистих страхових премій та чистих страхових виплат. Останні у кілька раз перевищують чисті страхові премії та обсяг відповідальності страхової компанії. Таким чином, можна стверджувати невідповідність між рівнем страхових тарифів і рівнем страхового ризику, який приймає на себе страхова компанія. Актуарна збалансованість страхування фінансових ризиків є вкрай низькою.

У ЗАТ СК „Металург” для страхування фінансових ризиків характерні ті ж риси, що й для страхування кредитних ризиків. Питома вага страхових премій коливається відповідно питомій вазі страхової відповідальності, коливання ж

питомої ваги страхових виплат у 2003-2004рр. є незначними і відповідають рівню страхових премій. Проте у 2005 році різке зростання виплат свідчить про акумуляцію страхового ризику. Таким чином, основною проблемою розвитку страхування фінансових ризиків для даної компанії є акумуляція страхового ризику за обсягами або за страхувальниками.

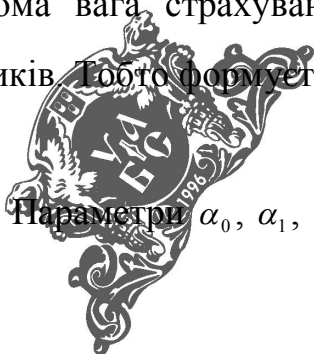
Страховий портфель ВАТ „Українська пожежно-страхова компанія” за страхуванням фінансових ризиків є більш збалансованим, ніж за страхуванням кредитних ризиків. Однак, значна питома вага страхування фінансових ризиків за страховими виплатами порівняно із такою вагою за страховими преміями також свідчить про зниження страхового тарифу. Однак фінансова ефективність даного виду страхування є більш високою, ніж страхування кредитів.

Таким чином, загальним гострим питанням страхування фінансових ризиків є визначення страхового тарифу таким чином, щоб досягти збалансованої структури страхового портфелю за різними його характеристиками. Для розглянутих страхових компаній характерним є зниження страхового тарифу, отже існує потреба додаткового обґрунтування його величини. Однак, оскільки даний вид страхування є досить новим на страховому ринку України, статистика страхових випадків є обмеженою, у зв'язку з чим достовірність розрахунків може бути заниженою.

Більш докладно вплив страхування кредитів і страхування фінансових ризиків на результати діяльності компанії для названих вище страхових компаній було оцінено за допомогою двохфакторної лінійної регресії. Тобто було припущено, що на ефективність діяльності компанії лінійний вплив спричинює x_1 – питома вага страхування кредитів і x_2 – питома вага страхування фінансових ризиків. Тобто формується лінійна залежність [64, С.307]:

$$Y(x_1, x_2) = \alpha_0 + \alpha_1 \cdot x_1 + \alpha_2 \cdot x_2 \quad (2.7)$$

Параметри $\alpha_0, \alpha_1, \alpha_2$ знаходять за системою рівнянь [64, С.309]:

$$\begin{cases} l\alpha_0 + \alpha_1 \cdot \sum_{n=0}^l x_1 + \alpha_2 \cdot \sum_{n=0}^l x_2 = \sum_{n=0}^l Y \\ \alpha_0 \cdot \sum_{n=0}^l x_1 + \alpha_1 \cdot \sum_{n=0}^l x_1^2 + \alpha_2 \cdot \sum_{n=0}^l x_1 \cdot x_2 = \sum_{n=0}^l (Y \cdot x_1) \\ \alpha_0 \cdot \sum_{n=0}^l x_2 + \alpha_1 \cdot \sum_{n=0}^l x_1 \cdot x_2 + \alpha_2 \cdot \sum_{n=0}^l x_2^2 = \sum_{n=0}^l (Y \cdot x_2) \end{cases} \quad (2.8)$$

У якості параметрів ефективності діяльності страхової компанії було обрано показники рентабельності (ефективності) обігу та показники рентабельності (ефективності) капіталу. x_1 , x_2 оцінювались для страхового портфелю по сумі страхових премій, по сумі страхових виплат та по обсягу відповідальності. Проміжні розрахунки наведено в Додатках Д, Е, Ж. Результати аналізу розміщено в таблицях 2.12-2.14.

За результатами аналізу для підвищення фінансової ефективності діяльності ВАТ СК „Оранта-Січ” необхідним є збільшення обсягу відповідальності за страхуванням фінансових ризиків та зменшення питомої ваги премій та виплат із даного виду страхування. Досягнення такої відповідності є можливим тільки за умови зміни системи актуарних рахунків щодо страхування фінансових ризиків та більшої диференціації страхових тарифів. Для страхування кредитних ризиків одночасне зростання питомої ваги страхових виплат та страхових премій для страхування кредитних ризиків призведе до зростання як рентабельності обороту так і рентабельності капіталу. У страхуванні фінансових ризиків спостерігається суперечлива картина. Позитивний вплив на фінансові результати призведе зростання страхової відповідальності з одночасним зменшенням страхових премій та виплат. Подібна ситуація свідчить як про необхідність удосконалення як тарифних планів страхування фінансових ризиків, що зазначалось вище, так і про необхідність удосконалення механізму надання послуг страхування фінансових ризиків.

За результатами аналізу для ЗАТ СК „Металург” зростання питомої ваги страхових премій у страхуванні кредитних ризиків призведе до зростання фінансової ефективності діяльності компанії, при цьому зростання питомої ваги виплат є фактором, вплив якого є неоднозначним, а зростання питомої ваги відповідальності негативно позначиться на результатах діяльності.

Результати визначення двохфакторних лінійних залежностей фінансової ефективності діяльності страхових компаній від страхування кредитів і страхування фінансових ризиків для ВАТ СК „Оранга-Січ”

Y	Аргументи		Рівняння	Достовірність	
	x_1	x_2		F – тест	P
Рентабельність обороту	Питома вага премій із страхування кредитів	Питома вага премій із страхування фінансових ризиків	$Y = -1,141 + 2,118 \cdot x_1 - 0,369 \cdot x_2$	0,00053	0,99
	Питома вага виплат із страхування кредитів	Питома вага виплат із страхування фінансових ризиків	$Y = 0,237 + 0,257 \cdot x_1 - 0,0084 \cdot x_2$	0,025	0,87
	Питома вага обсягу відповідальності із страхування кредитів	Питома вага обсягу відповідальності із страхування фінансових ризиків	$Y = -1,465 + 1,738 \cdot x_1 + 1,4331 \cdot x_2$	0,00002	0,99
Рентабельність капіталу	Питома вага премій із страхування кредитів	Питома вага премій із страхування фінансових ризиків	$Y = 0,198 + 0,044 \cdot x_1 - 0,136 \cdot x_2$	0,43	0,51
	Питома вага виплат із страхування кредитів	Питома вага виплат із страхування фінансових ризиків	$Y = 0,151 + 0,091 \cdot x_1 - 0,005 \cdot x_2$	2,74	0,71
	Питома вага обсягу відповідальності із страхування кредитів	Питома вага обсягу відповідальності із страхування фінансових ризиків	$Y = -0,117 - 0,817 \cdot x_1 + 1,56 \cdot x_2$	0,013	0,91

Впливає необхідність підвищення страхового тарифу при сталому обсязі страхової відповідальності, що особливо актуально для даної страхової компанії в умовах акумуляції ризику.

Таблиця 2.13

Результати визначення двохфакторних лінійних залежностей фінансової ефективності діяльності страхових компаній від страхування кредитів і страхування фінансових ризиків для ЗАТ СК „Металург”

Y	Аргументи		Рівняння	Достовірність	
	x_1	x_2		F – test	P
Рентабельність обороту	Питома вага премій із страхування кредитів	Питома вага премій із страхування фінансових ризиків	$Y = 31,386 + 1,519 \cdot x_1 + 8,63 \cdot x_2$	0,0063	0,93
	Питома вага виплат із страхування кредитів	Питома вага виплат із страхування фінансових ризиків	$Y = 58,83 + 1,42 \cdot x_1 + 2,62 \cdot x_2$	0,66	0,42
	Питома вага обсягу відповідальності із страхування кредитів	Питома вага обсягу відповідальності із страхування фінансових ризиків	$Y = 72,32 - 11,18 \cdot x_1 + 7,65 \cdot x_2$	0,0000012	0,99
Рентабельність капіталу	Питома вага премій із страхування кредитів	Питома вага премій із страхування фінансових ризиків	$Y = -59,87 + 3,35 \cdot x_1 + 23,486 \cdot x_2$	0,49	0,48
	Питома вага виплат із страхування кредитів	Питома вага виплат із страхування фінансових ризиків	$Y = 0,584 + 0,384 \cdot x_1 - 0,91 \cdot x_2$	0,41	0,52
	Питома вага обсягу відповідальності із страхування кредитів	Питома вага обсягу відповідальності із страхування фінансових ризиків	$Y = 4,427 - 0,59 \cdot x_1 - 1,246 \cdot x_2$	0,0004	0,99

Мова йде не про актуарну незбалансованість, а про необхідність удосконалення актуарного забезпечення страхування кредитних ризиків. Подібна ж ситуація складається і для страхування фінансових ризиків. Основною відмінністю є те, що у страхуванні фінансових ризиків неоднозначний вплив на результати діяльності страхової компанії спричинюють не тільки коливання страхових премій, а й коливання обсягу страхової відповідальності, що принципово не змінює висновку про необхідність перегляду страхових тарифів у зв'язку із високим рівнем акумуляції ризику.

Результати аналізу діяльності ВАТ „Українська пожежно-страхова компанія” свідчать про більш зважену політику щодо формування страхового портфелю, ніж у двох вище розглянутих компаніях.

Таблиця 2.14

Результати визначення двофакторних лінійних залежностей фінансової ефективності діяльності страхових компаній від страхування кредитів і страхування фінансових ризиків для ВАТ „Українська пожежно-страхова компанія”

Y	Аргументи		Рівняння	Достовірність	
	x_1	x_2		F – test	P
Рентабельність обороту	Питома вага премій із страхування кредитів	Питома вага премій із страхування фінансових ризиків	$Y = 33,49 - 0,54 \cdot x_1 + 7,65 \cdot x_2$	1,41	0,61
	Питома вага виплат із страхування кредитів	Питома вага виплат із страхування фінансових ризиків	$Y = 36,39 - 0,051 \cdot x_1 + 0,128 \cdot x_2$	0,66	0,42
	Питома вага обсягу відповідальності із страхування кредитів	Питома вага обсягу відповідальності із страхування фінансових ризиків	$Y = 43,37 - 18,88 \cdot x_1 + 131,4 \cdot x_2$	0,000066	0,99

Рентабельність капіталу	Питома вага премій із страхування кредитів	Питома вага премій із страхування фінансових ризиків	$Y = 1,045 - 0,0105 \cdot x_1 + 0,422 \cdot x_2$	0,000096	0,99
	Питома вага виплат із страхування кредитів	Питома вага виплат із страхування фінансових ризиків	$Y = 0,081 + 0,0187 \cdot x_1 + 0,099 \cdot x_2$	0,000005	0,99
	Питома вага обсягу відповідальності із страхування кредитів	Питома вага обсягу відповідальності із страхування фінансових ризиків	$Y = 2,55 - 0,76 \cdot x_1 - 6,15 \cdot x_2$	0,4	0,61

Зокрема, щодо впливу страхування кредитів та страхування фінансових ризиків на рентабельність (ефективність) обороту компанії, слід зазначити, що незначний вплив структури портфелю за показником страхових виплат є ознакою відповідності тарифів рівню страхового ризику. З іншого боку, однаковий напрям впливу для одного і того ж виду страхування із сторони структури портфелю за показниками страхових премій і страхових виплат, свідчить про акумуляцію впливу незначної невідповідності тарифу і рівня ризику, що пов'язано із значним обсягом відповідальності компанії за даними видами страхування. Цікавим фактом є те, що для підвищення рентабельності обігу для всіх трьох компаній існує потреба у зменшенні обсягу відповідальності за страхуванням кредитів і збільшення обсягу відповідальності із страхування фінансових ризиків. У цьому зв'язку особливо актуальним є питання удосконалення актуарної забезпеченості розвитку страхування фінансових ризиків. Вплив структури страхового портфелю на рентабельність капіталу ВАТ „Українська пожежно-страхова компанія” не дає підстави зробити однозначний висновок. Однак, збільшення питомої ваги страхування кредитів за преміями та обсягом страхової відповідальності спричинить негативний вплив на фінансову ефективність діяльності компанії, а зростання питомої ваги страхування фінансових ризиків за преміями та виплатами спричинить позитивний вплив на результати діяльності. Тому при посиленні обґрунтування страхового тарифу зростання страхування фінансових ризиків призведе до

зростання фінансової ефективності діяльності ВАТ „Українська пожежно-страхова компанія”.

Загалом, існує гостра потреба у формуванні диференційованої системи страхових тарифів і удосконаленні механізму страхування фінансових ризиків. У трьох розглянутих вище випадках розвинуте страхування фінансових ризиків (ВАТ „Оранта-Січ”) дає незначну позитивну фінансову ефективність внаслідок недостатньої обґрунтованості страхових тарифів. При середньому рівні розвитку (ВАТ „ВАТ „Українська пожежно-страхова компанія”) фінансова ефективність є позитивною, але подальший розвиток даного виду страхування, незважаючи на його високу перспективність, є утрудненим. Для компанії, що фактично не надає послуги страхування фінансових ризиків, нестала фінансова ефективність діяльності обумовлюється саме несталою фінансовою ефективністю страхування фінансових ризиків.

2.3.2 Актуарна оцінка рівня фінансового ризику

Актуарна оцінка рівня страхового ризику проводиться у напрямі дослідження його найбільш імовірної величини. Найбільш часто визначають імовірність виникнення ризикової події. Звичайно розраховують імовірність за нормальним законом розподілу, проте у випадку незначної кількості спостережень виникають інші форми законів розподілу. Оскільки страхова компанія має справу із великою кількістю страхових випадків, то її актуарії найчастіше послуговуються саме нормальним законом розподілу. Однак у ситуації із страхуванням фінансового ризику питання визначення реального страхового тарифу є досить складним. По-перше, саме поняття фінансового ризику є комплексним. Страховий ризик містить кілька видів фінансового ризику, різних за змістом, отже, оцінювати імовірність виникнення такого ризику необхідно за його видами. Однак статистичні дані накопичуються для фінансового ризику в цілому, отже таку оцінку можна провести тільки для всього страхового ризику. По-друге, як вид страхування, страхування фінансових ризиків тільки зароджується, отже статистичні дані накопичуються

незначний час і використання їх обмежене. Неминучими є досить значні помилки у математичній оцінці рівня ризику.

У зв'язку із зазначеними недоліками актуарна оцінка рівня фінансового ризику була проведена нами у наступному порядку:

- виокремлено способи оцінки рівня страхового ризику;
- створено динамічні ряди окремих показників рівня страхового ризику;
- побудовано гістограму частот рівня ризику;
- визначено фактичний і теоретичний закони розподілу імовірності страхового ризику, проведено перевірку теоретичного закону розподілу;
- визначено найбільш імовірний рівень страхового ризику за теоретичним і фактичним законом розподілу.

Оскільки страхування кредитів і страхування фінансових ризиків є спорідненими, то актуарна оцінка рівня страхового ризику проведена як для страхування фінансових ризиків, так і для страхування кредитних ризиків.

Щодо виокремлення способів оцінки рівня фінансового ризику, то за даними, наданими страховими компаніями є можливим сформулювати два відносних показника: відношення обсягу виплат до обсягу страхової відповідальності та відношення кількості страхових випадків до кількості страхових угод. Перший показник характеризує фінансове значення рівня страхового ризику, другий – безпосередньо імовірність виникнення страхової події. Проміжні результати проведеного дослідження щодо страхової компанії ВАТ СК „Оронта-Січ” розміщено в Додатку З, щодо страхової компанії – в Додатку К, щодо страхової компанії – в додатку Л. Кінцеві результати дослідження наведено в таблицях 2.15-2.17. При перевірці гіпотез щодо законів розподілу використано критерій Колмогорова.

Результати актуарної оцінки рівня фінансового ризику та рівня кредитного ризику для ВАТ СК „Оронта-Січ” є результати оцінки рівня кредитного ризику за двома показниками мають суттєві відмінності. Найбільш імовірне відношення обсягу виплат до обсягу відповідальності складає 0,0024, що означає достатність нетто-тарифу із даного виду страхування у 0,3%. Найбільш імовірне відношення кількості страхових випадків до кількості укладених угод складає 0,1349, що означає

достатність нетто-тарифу у 13,5%. Із страхування фінансових ризиків ситуація подібна, проте результати обчислень є більш алогічними.

Зокрема, значні обсяги виплат із страхування фінансових ризиків, що перевищують у рази обсяги страхової відповідальності пояснюються тим, що у порівнянні із минулими періодами страхова компанія суттєво скоротила перелік страхових випадків та обмежила частку страхового портфелю щодо страхування фінансових ризиків. На протязі 2003-2005рр. відповідно кількість угод значно зменшилась, проте необхідність виконувати зобов'язання за попередніми страховими угодами призвела до підтримання кількості страхових випадків на стабільно високому рівні.

Таблиця 2.15

Результати актуарної оцінки рівня кредитного та фінансового ризиків для
ВАТ СК „Оранта-Січ”

Показник	Характеристики	За видами ризику	
		Фінансовий ризик	Кредитний ризик
Відношення обсягу виплат до страхової відповідальності	Фактичний рівень:		
	- значення, %	3,18	0,24
	- імовірність	0,41	0,5
	Теоретичний рівень:		
	- формула	$P(x) = -524,78 \cdot x^2 + 42,026 \cdot x - 0,377$	$P(x) = 50000000 \cdot x^3 + 575115 \cdot x^2 + 1738,1 \cdot x - 1,1136$
	- значення, %	4,00	0,2079
	- імовірність	0,47	0,46
	Критерій Колмогорова	Значення Р	0,01
Відношення кількості страхових випадків до кількості страхових угод	Фактичний рівень:		
	- значення, %	637	13,49
	- імовірність	0,33	0,75
	Теоретичний рівень:		
	- формула	$P(x) = -524,78 \cdot x^2 + 42,026 \cdot x - 0,377$	$P(x) 692,61 \cdot x^3 - 392,03 \cdot x^2 + 63,828 \cdot x - 2,426$
	- значення, %	950	11,88
	- імовірність	0,31	0,7851
	Критерій Колмогорова	Значення Р	0,01
		0,85	0,99

Високою є відповідність мінімального нетто-тарифу, розрахованого за теоретичною формою розподілу та модального нетто-тарифу за гістограмою, що підтверджує високу достовірність теоретичного наближення. Однак у жодному випадку не спостерігаємо нормального розподілу імовірності показників ризику, що ставить під сумнів адекватність відповідних актуарних оцінок рівня страхового ризику.

Високим є рівень невідповідності результатів актуарних розрахунків за різними показниками і для страхової компанії ЗАТ СК „Металург”. При незначному рівні тарифу як для страхування фінансових ризиків, так і для страхування кредитних ризиків за показником обсягу виплат до обсягу страхової відповідальності, величина такого тарифу з а показником відношення кількості страхових випадків до кількості страхових угод є досить великою.

Таблиця 2.16

Результати актуарної оцінки рівня кредитного та фінансового ризиків для ЗАТ СК „Металург”

Показник	Характеристики	За видами ризику	
		Фінансовий ризик	Кредитний ризик
Відношення обсягу виплат до обсягу страхової відповідальності	Фактичний рівень:		
	- значення, %	0,51	0,12
	- імовірність	0,50	0,42
	Теоретичний рівень:		
	- формула	$P(x) = -73,896 \cdot x^2 + 82,656 \cdot x + 0,1413$	$P(x) = 1000000000 \cdot x^3 + 5000000 \cdot x^2 + 7282,5 \cdot x - 2,9184$
	- значення, %	0,559	0,07
	- імовірність	0,37	0,235
	Критерій Колмогорова	Значення Р	0,04 0,85
Відношення кількості страхових випадків до	Фактичний рівень:		
	- значення, %	62,5	39,63
	- імовірність	0,27	0,57
	Теоретичний рівень:		

- формула		$P(x) = -6,857 \cdot x^3 + 10,571 \cdot x^2 - 4,75 \cdot x + 0,7277$	$P(x) = 18,31 \cdot x^3 - 30,928 \cdot x^2 + 14,748 \cdot x - 1,5561$
- значення, %		69,73	34,12
- імовірність		0,69	0,60
Критерій Колмогорова	Значення	0,07	0,00063
	P	0,67	0,99

При незначній величині тарифу (0,5% для страхування фінансових ризиків і 0,12% для страхування кредитних ризиків) провадити даний вид страхування є не вигідним для страховика. Особливо це стосується ситуації акумуляції страхового ризику, в якій перебуває дана страхова компанія. При завищеній величині тарифу (62,5% для страхування фінансових ризиків і 39,6% для страхування кредитних ризиків) даний вид страхування є неактуальним для страхувальників. Крім того, оскільки розраховано найбільш імовірні значення показників, то це означає, що при високо імовірному настанні страхового випадку страхова компанія заключає страхову угоду, за якою тариф становить від 4 до 8%. Це може бути непрямим свідченням, що даний вид страхування має не функцію захисту від ризику, а, швидше, функцію оптимізації фінансових потоків підприємства, що є страхувальником.

В іншому випадку, для ВАТ „Українська пожежно-страхова компанія”, результати актуарних розрахунків із страхування кредитних ризиків відповідають таким результатам для інших розглянутих страхових компаній. Так, страховий тариф, розрахований за відношенням обсягу виплат до обсягу відповідальності, становить 0,63% (0,12% для ЗАТ СК „Металург” і 0,24% для ВАТ СК „Оранта-Січ”). Страховий тариф, розрахований за відношенням кількості страхових випадків до кількості страхових угод становить 9% (34% для ЗАТ СК „Металург” і 13% для ВАТ СК „Оранта-Січ”). Тобто у даних випадках існує суттєва невідповідність між тарифами, що є ознакою недостовірності актуарних розрахунків, які проводяться в страхових компаніях.

Така ж сама невідповідність, але в більш гострій формі спостерігається для страхування фінансових ризиків. Загальна величина страхового тарифу, вища для

страхування фінансових ризиків, ніж для страхування кредитних ризиків. За ступенем актуарної невідповідності ВАТ „Українська пожежно-страхова компанія” займає проміжне місце між двома вище розглянутими компаніями.

Основними чинниками актуарної невідповідності, що виникає при страхуванні фінансового ризику, вважаємо:

– відсутність достатньої статистичної бази, внаслідок нерозвинутості даного виду страхування, що не дає змоги досягти високого рівня достовірності при виконанні розрахунків;

– слабкий рівень диференціації статистичної бази у часі за страхувальниками, за обсягом відповідальності, що не дає змоги диференціювати страховий тариф.

Крім того, страхові компанії не зацікавлені у розширенні страхування фінансового ризику, обсяг відповідальності за даним видом страхування на протязі розглянутого періоду суттєво не змінюється, а актуарну невідповідність долають за допомогою механізму реалізації страхової угоди.

Таблиця 2.17

Результати актуарної оцінки рівня кредитного та фінансового ризиків для
ВАТ „Українська пожежно-страхова компанія”

Показник	Характеристики	За видами ризику	
		Фінансовий ризик	Кредитний ризик
Відношення обсягу виплат до обсягу страхової відповідальності	Фактичний рівень:		
	- значення, %	2,053	0,63
	- імовірність	0,42	0,423
	Теоретичний рівень:		
	- формула	$P(x) = -592,67 \cdot x^2 + 26,019 \cdot x - 0,0268$	$P(x) = -8141,8 \cdot x^2 + 130,55 \cdot x - 0,187$
	- значення, %	2,19	0,8
	- імовірність	0,55	0,336
Критерій Колмогорова	Значення	0,057	0,02
	P	0,55	0,84
Відношення кількості страхових випадків до кількості страхових угод	Фактичний рівень:		
	- значення, %	71,42	10,3
	- імовірність	0,426	0,78
	Теоретичний рівень:		
	- формула	$P(x) = -1,3241 \cdot x^2 + 1,687 \cdot x - 0,175$	$P(x) = 997,74 \cdot x^3 - 916,76 \cdot x^2 + 458,38 \cdot x - 1,514$
	- значення, %	63,43	9

	- імовірність		0,36	0,78
	Критерій	Значення	0,029	0,028
	Колмогорова	P	0,80	0,98

Висновки за 2 розділом

1. Розвиток страхування, зокрема зростання валових (чистих) страхових премій спричинює прямий позитивний вплив на зростання валового внутрішнього продукту, що виробляється в Україні. Позитивні наслідки реалізації страхування як елемента фінансово-економічного механізму надання гарантій розвитку підприємницької діяльності реалізуються повністю на протязі періоду у 3 роки. Динаміка валових страхових премій є періодичною, довжина періоду складає 3,5 роки і щільно пов'язана із динамікою валових премій із добровільного майнового страхування, а та, у свою чергу, визначена динамікою валових премій із страхування фінансових ризиків. Таким чином, страхування фінансових ризиків є домінуючим фактором у стимулюючому впливі страхування на виробництво ВВП в Україні.

2. Страхування фінансових ризиків є домінуючим фактором і у розвитку страхового ринку України. Зокрема, існує повна відповідність між динамікою страхових премій за всіма видами страхування, динамікою страхових премій за добровільним майновим страхуванням та динамікою страхових премій за страхуванням фінансових ризиків. Така відповідність поширюється навіть на відхилення від лінії теоретичної динаміки. Імовірнісний характер валових виплат для страхування загалом, добровільного майнового страхування і страхування фінансових ризиків також є узгодженим, що підтверджується однаковою формою закону розподілу імовірності та високим рівнем кореляції між обсягами виплат.

3. Проведене дослідження рівня одного із видів фінансового ризику, а саме ризику неотримання прибутку, дає змогу констатувати високий рівень його диференціації та варіативності для окремих видів економічної діяльності. Найвищий рівень зазначеної форми фінансового ризику відповідає діяльності у сільськогосподарському виробництві. Враховуючи обтяженість сільськогосподарського виробництва великою кількістю інших форм

підприємницького ризику, страховий захист сільськогосподарського виробника є одним із найбільш гострих питань розвитку страхування фінансових ризиків.

Значні відмінності у рівні фінансового ризику для різних видів економічної діяльності дають підстави стверджувати про необхідність диференціації страхових тарифів із страхування фінансових ризиків за видами економічної діяльності. Подальша диференціація страхових тарифів повинна ґрунтуватись на формуванні власної статистичної бази страхових компаній за індивідуальними фінансовими характеристиками страхувальника.

4. Страхування фінансових ризиків спричинює суттєвий вплив на фінансові результати діяльності страхової компанії. За результатами аналізу необхідним є розширення обсягу відповідальності за даним видом страхування і незначне скорочення обсягу відповідальності за страхуванням кредитних ризиків. Однак рівень актуарної забезпеченості для страхування фінансових ризиків значно нижчий, ніж рівень такої забезпеченості для страхування кредитних ризиків. Основним напрямом посилення актуарної збалансованості є побудова високо диференційованої системи страхових тарифів при підвищенні рівня середнього тарифу.

Державний вищий навчальний заклад
"УКРАЇНЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВЬСЬКОЇ СТРАХОВОЇ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ"
State Higher Educational Institution
"UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE"

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ СТРАХУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ

3.1 Обґрунтування теоретичного забезпечення
нормативно-правового регулювання здійснення страхування фінансових ризиків

Вище було зазначено невідповідність теоретичного та нормативно-правового розуміння фінансового ризику. Проте при аналізі теоретичних засад страхування фінансового ризику спостерігається суттєва різниця точок зору окремих дослідників. Саме обґрунтованість теоретичного розуміння фінансового ризику як об'єкту страхового захисту і створює відповідні засади до удосконалення нормативно-правового регулювання здійснення даного виду страхування. Перш за все, слід відзначити, що незважаючи на значну кількість визначень фінансового ризику, система його розуміння, як економічної категорії, не є вибудованою. Отже, необхідним є саме доповнення існуючого розуміння фінансового ризику до формування категорії. Категоризоване визначення фінансового ризику має включати необхідні структурні елементи:

- емпіричний об'єкт (чи групу емпіричних об'єктів), що включають до сфери дії категорії;
- систему взаємозв'язків, що поєднує емпіричний об'єкт категорії з такими ж об'єктами інших категорій;
- відносини чи властивості, які характеризують емпіричний об'єкт категорії.

Остання умова перетворює групу емпіричних об'єктів у теоретичний клас об'єктів. Оскільки всі об'єкти теоретичного класу мають спільні властивості (властивість, відносини), то подальший аналіз кожного такого об'єкту (якісний чи кількісний) має відбуватись узгоджено із цими властивостями (властивістю, відносинами). Оскільки такий аналіз характеризуватиметься високим рівнем теоретичної обґрунтованості, то якість його виконання також повинна бути достатньо високою [52, С.68].

Другим необхідним елементом є розглядання отриманого визначення фінансового ризику не як окремого явища, а в системі економічних категорій, визначення взаємозв'язків між ними та доведення необхідності впровадження нової категорії. Наступним кроком стає класифікація та типологія отриманого категоризованого визначення, що дасть підстави як для якісного, так і для кількісного їх аналізу. Після розробки зазначених елементів категорії емпіричний об'єкт, що входить до сфери її дії, може розглядатись як теоретичний і бути підставою для дедуктивного аналізу інших подібних об'єктів.

Проте отримана економічна категорія не може бути безумовною підставою для побудови нормативно-правового забезпечення. Тобто доповнене категоріальне розуміння фінансового ризику потребує адаптації до існуючої практики здійснення страхового захисту. А саме, є необхідним:

– перевірка кожного типу фінансових ризиків та їх типології з позиції страхувальності;

– групування тих типів фінансового ризику, що є страхувальними і формування на основі такого групування нормативного визначення фінансового ризику;

– інтеграція отриманого нормативного розуміння фінансового ризику до відповідної законодавчої бази.

Першим етапом удосконалення категоріального розуміння фінансового ризику як об'єкту страхового захисту є семантичний аналіз існуючих визначень та формулювання узгодженого визначення, що містило б всі необхідні елементи категорії. Схематично такий аналіз представлено в таблиці 3.1.

Таким чином, жодне визначення не містить всі елементи категорії. Невиправданим є включення до складу визначень підходу до оцінки, а саме, наголошення на імовірнісному характері фінансового ризику. У великій кількості випадків рівень фінансового ризику суб'єкта економічної діяльності частково визначається економічними закономірностями. Наприклад, рівень втрат прибутку експортера чи імпортера через коливання валютного курсу визначається коливаннями валютних курсів на світовому ринку валют та політикою управління

курсом національної валюти. У певних межах величина таких коливань є передбачуваною.

Таблиця 3.1

Результати семантичного аналізу визначення фінансового ризику

Джерело визначення	Обов'язкові елементи категорії			Додаткові елементи категорії	
	Емпіричний об'єкт (чи група емпіричних об'єктів), що включено до сфери дії категорії	Основні зв'язки, що поєднують емпіричний об'єкт категорії з такими ж об'єктами інших категорій	Відносини чи властивості, які характеризують емпіричний об'єкт категорії	Суб'єктивність чи об'єктивність основних властивостей (відносин) емпіричного об'єкту	Основні методичні підходи до оцінки емпіричних об'єктів
Клапків М.С., [71, С.62]	фінансова користь (втрати)				імовірність
Клапків М.С. [71, С.83]	фінансові ресурси (грошові кошти)	недоотримання	підприємницька діяльність		імовірність
Грабчук О.М. [50, С.416]	фінансові потоки		функціонування суб'єкта економічної діяльності		імовірність
Грабчук О.М. [52, С.47]	фінанси		невизначеність, економічне середовище		
Хорин Л.П. [138, С.22]	фінансові втрати				імовірність

На противагу існуючим визначенням фінансового ризику сформульоване визначення економічного ризику, дане Вітлінським В.В. [40, С.7] містить всі необхідні елементи категорії:

- економічні відносини складають перший необхідний елемент;
- процеси цілепокладання, управління, прийняття рішень, оцінювання представляють собою другий необхідний елемент;
- невизначеність і конфліктність є третім необхідним елементом.

Крім того, зазначається об'єктивний характер, основних зв'язків, що поєднують емпіричний об'єкт категорії з такими ж об'єктами інших категорій. Тобто визначення економічного ризику, дане Вітлінським В.В. є повним з точки зору подальшого формування відповідної категорії.

Враховуючи результати семантичного аналізу існуючих визначень фінансового ризику, вважаємо за потрібне виокремити наступні структурні елементи категорії фінансового ризику:

- перший елемент – фінансові відносини;
- другий елемент – процеси формування, розподілу, перерозподілу та споживання доданої вартості та частини національного багатства;
- третій елемент – невизначеність і конфліктність.

Додатково слід зазначити об'єктивний характер першого і другого елемента категорії.

Таким чином, сформульоване категоризоване визначення фінансового ризику може виглядати наступним чином. Фінансовий ризик – це економічна категорія, що відображає об'єктивно існуючі невизначеність та конфліктність, що виникають у відносинах щодо створення, розподілу, перерозподілу та споживання доданої вартості та частини національного багатства між суб'єктами економічної діяльності.

Фінансовий ризик як категорія може бути включена до системи економічних категорій. Найбільш тісно ця категорія пов'язана із категоріями фінанси та економічний ризик. Із категорією фінансів дана категорія пов'язана оскільки має спільний емпіричний об'єкт та основні зв'язки, які поєднують даний емпіричний об'єкт із такими самими об'єктами інших категорій. За допомогою категорії фінанси категорія фінансовий ризик пов'язана із категоріями фінансові потоки, додана вартість, фінансовий результат та ін. Слід зазначити, що саме фінансовий результат більшість дослідників і визначають як емпіричний об'єкт категорії фінансовий ризик, що, на нашу думку, є помилковим. Саме невизначеність фінансів є джерелом формування невизначеності фінансового результату. З категорією економічний ризик категорія фінансовий ризик пов'язана, оскільки містить спільні властивості,

які характеризують емпіричний об'єкт категорії, а саме, – невизначеність і конфліктність. Зазначений вище комплекс елементів категоризованого визначення не зустрічався раніше і не дублюється іншою категорією. Однак категорія фінансового ризику ієрархічно підпорядкована категорії економічного ризику, оскільки її емпіричний об'єкт підпорядкований відповідному об'єкту категорії економічний ризик (фінансові відносини є частиною економічних відносин)

Класифікація фінансових ризиків, як класифікація кожної утвореної категорії, що проводиться методом індукції повинна виходити із елементів, що є вихідними в утворенні категорії.

Другим елементом категорії, а саме, основними зв'язками, що поєднують емпіричний об'єкт категорії з такими ж об'єктами інших категорій, є процеси формування, розподілу, перерозподілу та споживання доданої вартості та частини національного багатства. Таким чином, вважаємо доцільним класифікувати фінансові ризики за процесом, під час якого виникає невизначеність чи конфліктність у формуванні фінансових потоків чи фондів фінансових ресурсів:

- ризики, що виникають у процесі створення доданої вартості та частини національного багатства;
- ризики, що виникають у процесі розподілу чи перерозподілу доданої вартості чи частини національного багатства;
- ризики, що виникають у процесах споживання доданої вартості чи частини національного багатства.

До першої групи ризиків належать ризики, що за джерелом виникнення звичайно класифікують як майнові, виробничі, комерційні та ризик недоотримання прибутку тощо. До другої групи ризиків звичайно належать ризики, що визначають як ризики випадкових витрат, кредитні, податкові, інфляційні, валютні та ін. До третьої групи ризиків належать ризики, що визначають як ризики втрати доходу (для фізичних осіб), бюджетні, ін. Інвестиційні ризики в залежності від того, на якій стадії інвестиційного процесу вони виникають, можуть стосуватись як першої, так другої чи третьої групи ризиків.

Також можна запропонувати другу систему класифікації фінансових ризиків, що пов'язана із третім елементом категоризованого визначення, а саме із відносинами чи властивостями, які характеризують емпіричний об'єкт категорії. До таких властивостей належать невизначеність і конфліктність. Невизначеність досить широко розглядається в існуючій економічній літературі з різних напрямків – економіки, менеджменту, маркетингу, організації виробництва, страхування, тощо [7, 31, 37, 71, 72]. Загалом під невизначеністю розуміють властивість економічного середовища до формування нестабільних грошових потоків у просторі та часі [50, С.416], тобто невизначеність має об'єктивний характер. Конфліктність виникає у процесах розподілу і перерозподілу доданої вартості і є суб'єктивною складовою ризику. Класифікаційною ознакою має стати характер фінансових відносин, під час яких виникає ризик:

– об'єктивно-суб'єктивний ризик невизначеності, оскільки об'єктивно існуюча невизначеність фінансових відносин супроводжується суб'єктивними організацією та накопиченням інформації, помилками в її опрацюванні, трактуванням;

– суб'єктивно-об'єктивний ризик конфліктності, оскільки суб'єктивна конфліктність щодо розподілу доданої вартості існує в об'єктивних умовах певного економічного середовища і межі такої конфліктності обмежено економічними законами та закономірностями даного середовища.

Типологія фінансових ризиків може бути сформована на основі запропонованих систем їх класифікації (рис.3.1). На рисунку 3.1 зображено окремі форми фінансового ризику відповідно до його типології. Зазначимо, що наведено далеко не всі форми фінансового ризику. Зокрема, інвестиційні ризики не зазначено, оскільки вони входять до кожного типу фінансового ризику.

Типологія фінансових ризиків підлягає аналізу з точки зору страхувальності кожного типу ризиків. До елементів страхувальності належать: можливість конкретизувати носія ризику, можливість вартісно виміряти обсяг ризику, можливість кількісно обчислити імовірність виникнення ризику.

Під час створення доданої вартості носієм ризику є той суб'єкт економічної діяльності, в межах якого і проводиться створення даної вартості. Однак процес

створення доданої вартості обумовлений загальними закономірностями суспільного виробництва у даній економічній формації, а не є імовірнісним. Тому визначення обсягу ризику, що виникає під час створення доданої вартості, на нашу думку, є практично неможливим.

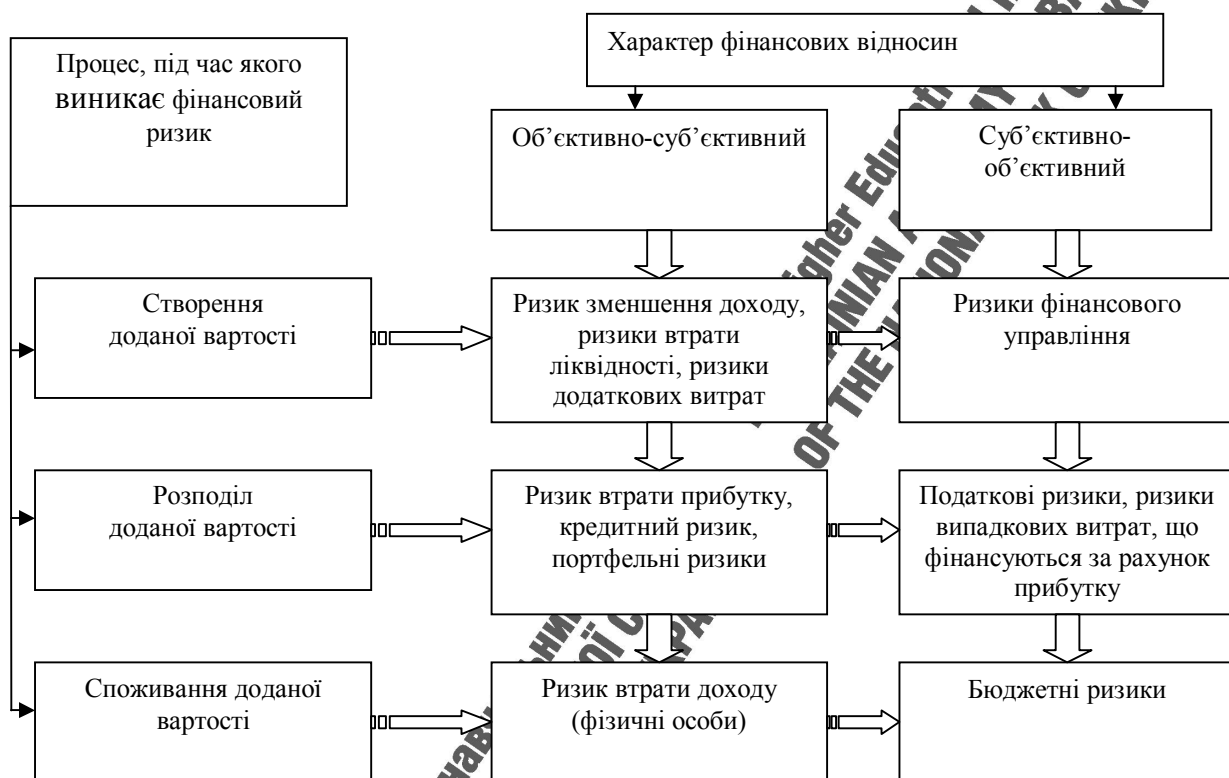

Рис.3.1. Типологія фінансових ризиків

Тому форми фінансового ризику, що виникають під час створення доданої вартості, не є страхувальними. Під час розподілу доданої вартості носіями ризику є всі суб'єкти економічної діяльності, що беруть участь у процесах розподілу. Фінансовий ризик при цьому виникає під час реалізації невизначеності економічних процесів чи (та) конфліктності економічних інтересів. На процеси розподілу при цьому впливають як закономірності економічних процесів, так і велика кількість зовнішніх і внутрішніх випадкових чинників. Оскільки фінансовий ризик здебільшого має грошову форму, тому його обсяг можна виміряти та кількісно обчислити імовірність виникнення. При споживанні доданої вартості неможливо визначити, як обсяг можливих втрат. Носієм ризику є суб'єкт, що має у розпорядженні фонд фінансових ресурсів та використовує його на споживання,

оскільки існує можливість, що в результаті споживання він не отримає необхідний йому комплекс матеріальних та соціальних благ. При цьому неможливо об'єктивно оцінити величину таких втрат.

Отже, страхувальними є тільки такі форми фінансового ризику, які виникають під час розподілу доданої вартості: кредитний ризик; ризик втрати прибутку; портфельні ризики; податкові ризики; ризики випадкових витрат, що фінансуються за рахунок прибутку; ризик збитків, що компенсуються за рахунок прибутку; відповідні форми інвестиційного ризику. За видами діяльності форми фінансового ризику, що підлягають страхуванню, можуть бути поділені на операційні фінансові ризики, інвестиційні фінансові ризики та фінансово-кредитні ризики.

Виходячи із позицій страхувальності та аналізу наявних форм фінансового ризику стаття 4 Закону України „Про страхування”[118] може бути сформульована наступним чином:

„Об'єктами страхування можуть бути майнові та фінансові інтереси, що не суперечать законодавству України, пов'язані

– з життям, здоров'ям працездатністю та додатковою пенсією страхувальника або застрахованої особи (особисте страхування);

– з володінням, користуванням і розпорядженням майном (майнове страхування);

– з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі (страхування відповідальності);

– з забезпеченням сталості доходу чи прибутку застрахованої особи (страхування економічних ризиків).”

Перелік видів добровільного страхування фінансових ризиків, що є частиною добровільного страхування економічних ризиків, пов'язаних із забезпеченням сталості доходу чи прибутку застрахованої особи може бути сформульовано наступним чином:

–страхування фінансових результатів інвестиційної діяльності (страхування додаткових витрат на реалізацію інвестиційного проекту, страхування відповідальності підрядника перед інвестором);

–страхування кредитних ризиків (страхування ризику неповернення кредиту; страхування ризику втрати відсотків за кредитом, страхування відповідальності позичальника);

–страхування фінансових втрат (страхування прибутку, що звичайно отримує страхувальник в результаті операційної діяльності; страхування прибутку від виробництва та реалізації окремих видів продукції; страхування відповідальності страхувальника перед споживачами його продукції; страхування судових витрат; страхування випадкових фінансових втрат, що виникають в результаті недбалості чи злочинної діяльності працівників страхувальника; страхування доходу фізичної особи, втрата якого відбувається внаслідок причин, незалежних від волі застрахованої особи та не пов'язана із нещасним випадком).

Таким чином, за змістом страхування економічних ризиків не є страхуванням майнових ризиків, хоча за механізмом здійснення страхового захисту може бути пов'язаним із майновим страхуванням, оскільки об'єкт страхового захисту суттєво відрізняється. Страхування фінансових ризиків при цьому має ще більш суттєво відрізнитися від майнового страхування. Якщо у страхуванні економічних ризиків об'єкт страхового захисту може мати майнову форму, а може не мати такої форми, то у страхуванні фінансових ризиків об'єкт страхового захисту завжди матиме грошову форму. Таким чином, виокремлення страхування фінансових ризиків в окрему підгалузь страхування, є теоретично обґрунтованим.

3.2 Інтеграція страхування фінансових ризиків

в страховий захист сільськогосподарської діяльності

Як було зазначено в розділі 2 даної роботи, найбільший рівень фінансового ризику відповідає підприємницькій діяльності у сфері сільськогосподарського

виробництва. Чинники виникнення такого високого рівня ризику також зазначені вище. В економічно розвинутих країнах досягнення сталості фінансових результатів сільськогосподарського виробництва відбувається за рахунок його субсидування. Однак в Україні можливості такого субсидування є обмеженими, у зв'язку із обмеженістю фінансових ресурсів, що має у своєму розпорядженні держава. Дієвим інструментом стимулювання підприємницької діяльності у сфері сільськогосподарського виробництва може стати страхування фінансових ризиків. Однак таке страхування не є розповсюдженим внаслідок наступних недоліків механізму здійснення сільськогосподарського страхування:

– укладення угод за принципом full cover неможливе, оскільки всі існуючі форми страхового захисту сільськогосподарського виробника тим чи іншим чином мають дубльовані об'єкти страхування;

– вартість обслуговування договорів сільськогосподарського страхування є досить значною, оскільки вартість оцінки збитків господарства внаслідок реалізації страхового випадку є високою. При цьому процедура оцінки суми збитків громіздка, потребує значного документарного забезпечення і залучення сторонніх фахівців для оцінки фактичного обсягу збитків як у матеріальному, так і у фінансовому вигляді;

– організація укладення угод сільськогосподарського страхування також є громіздкою, потребує значних додаткових фінансових витрат.

Так, у Типових правилах добровільного страхування ризиків аграрного товаровиробника зазначені наступні об'єкти страхування:

– фактичні витрати страхувальника на посів (висаджування) та вирощування сільськогосподарської культури в захищеному (відкритому) ґрунті на підставі даних відповідних бухгалтерських документів;

– майбутній (очікуваний) урожай сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень плодового віку (за винятком майбутнього урожаю природних сінокосів і пасовищ, культур);

– плодово-ягідні насадження (дерева і кущі, що ростуть в садах) та виноградники, за винятком культур, що ростуть в зрошувальних зонах.

У відповідності із порядком визначення страхових сум вартість майбутнього врожаю визначають, виходячи із урожайності культури, що застрахована, та цін на реалізацію. Тобто, страхова сума є еквівалентною доходу від реалізації продукції. За подібним принципом визначають і страхову суму для страхування тварин. Відомо, що до складу доходу від реалізації продукції входять і витрати виробника на виробництво продукції. Таким чином, якщо страхова компанія страхує витрати страхувальника і майбутній урожай одночасно, то вона бере на себе відповідальність за одну і ту ж частину вартості подвійно (фактичні витрати страхувальника). Якщо у договорі як об'єкт страхування зазначено тільки витрати страхувальника, то значна частина ризику залишається непокритою. Якщо страховик страхує майбутній урожай, то визначення страхової суми ускладнюється за документообігом і супроводженням договору.

Тому, на нашу думку доцільним є доповнення існуючих форм сільськогосподарського страхування страхуванням від втрати прибутку. Страхування від втрати прибутку може бути пов'язано із страхуванням фактичних витрат та доповнювати його. Основні параметри страхування від втрати прибутку для сільськогосподарського виробника наведено в таблиці 3.2.

Очікуваний операційний прибуток від реалізації сільськогосподарських культур та багаторічних насаджень плодоносного віку як об'єкт страхування має суттєві переваги перед іншими об'єктами страхування. Страхування витрат страхувальника не покриває всього можливого обсягу збитків. Страхування урожаю супроводжується складною процедурою обчислень збитків.

Для страхування втрат прибутку від виробництва та реалізації продукції тваринництва формулювання „очікуваний прибуток” вважаємо за потрібне замінити на формулювання „очікуваний фінансовий результат”, оскільки рентабельність тваринництва є значно нижчою від рентабельності рослинництва, і для багатьох видів продукції виробництво і реалізація є збитковими. Таким чином, страхування від втрат прибутку при звичайній збитковій діяльності перетворюється у страхування збитків, вищих за звичайний рівень. Страхове відшкодування у такому разі обчислюється після визначення фінансового результату від виробництва і

реалізації тваринницької продукції із врахуванням отриманого страхового відшкодування із страхування тварин на випадок загибелі, знищення, вимушеного забою, від хвороб, стихійних лих та нещасних випадків.

Порядок обчислення страхової суми для страхування від втрат прибутку може бути наступним:

Таблиця 3.2

Основні параметри страхування від втрати прибутку
для сільськогосподарського виробника

Параметри страхування		Опис параметра
Страховання рослин	Об'єкт страхування	Очікуваний операційний прибуток від виробництва і реалізації сільськогосподарських культур і урожаю багаторічних насаджень плодоносного віку
	Страховий ризик	Отримання прибутку від виробництва і реалізації сільськогосподарських культур нижче запланованого рівня
	Порядок визначення страхових сум	Визначається відповідно до рентабельності виробництва продукції даного виду за попередні періоди та планованого обсягу витрат на її виробництво
	Термін і місце дії договору страхування	Термін дії договору встановлюється за згодою страховальника і страховика, але не більше ніж на один рік. Договір страхування набирає чинності з моменту внесення першого страхового платежу. Страховий захист припиняється за настання першої події: – момент відгруження сільськогосподарської продукції для її реалізації; – момент отримання оплати за сільськогосподарську продукцію на рахунок (в касу) виробника.
	Перелік документів, що підтверджують настання страхового випадку та розмір збитків	Витяги із фінансової та бухгалтерської документації підприємства, що посвідчують суму фактично отриманого прибутку відповідно до асортиментних груп товарів, за рахунок яких цей дохід отримано із зазначенням фізичного обсягу реалізації таких товарів.
Страховання тварин	Об'єкт страхування	Очікуваний фінансовий результат від виробництва і реалізації сільськогосподарської тваринницької продукції
	Страховий ризик	Отримання очікуваного фінансового результату від виробництва і реалізації сільськогосподарської тваринницької продукції нижче запланованого рівня
	Порядок визначення страхових сум	Визначається відповідно до рентабельності виробництва продукції даного виду за попередні періоди та планованого обсягу витрат на її виробництво

	Термін і місце дії договору страхування	Термін дії договору встановлюється за згодою страхувальника і страховика, але не більше ніж на один рік. Договір страхування набирає чинності з моменту внесення першого страхового платежу. Страховий захист припиняється за настання першої події: – момент відгуження сільськогосподарської продукції для її реалізації; – момент отримання оплати за сільськогосподарську продукцію на рахунок (в касу) виробника.
	Перелік документів, що підтверджують настання страхового випадку та розмір збитків	Витяги із фінансової та бухгалтерської документації підприємства, що посвідчують суму фактично отриманого прибутку відповідно до асортиментних груп товарів, за рахунок яких цей дохід отримано із зазначенням фізичного обсягу реалізації таких товарів. Акти про загибель чи вимушений забій тварин із відповідними посвідченнями державних установ.

– визначають середньорічну рентабельність виробництва продукції (загалом по господарству чи за окремими її видами) відповідно до фінансової та бухгалтерської звітності за попередні роки. Для видів продукції, що мають чіткий сезонний характер продуктивності, таку рентабельність розраховують за період у три роки. Рентабельність розраховують як відношення операційного прибутку до витрат на виробництво продукції;

– відповідно до фінансової документації господарства фіксують планований обсяг витрат на виробництво продукції;

– планований операційний прибуток розраховують як добуток середньорічної рентабельності виробництва продукції на планований обсяг витрат.

Термін дії страхового договору може бути довільним, але не більше ніж на один рік. Рекомендовані часові межі терміну дії договору відповідають межах календарного року, оскільки саме в межах одного календарного року формується блок фінансової документації підприємства та визначають фінансові результати його діяльності. За згодою обох сторін договір може бути подовжено на такий самий період, що вже зазначено в угоді. Подібна практика є прийнятною у страхуванні від втрати прибутку для страхування промислових підприємств, проте для страхування сільськогосподарських підприємств раніше не використовувалась, оскільки сільськогосподарське страхування раніше було майновим і страховим випадком була втрата майна чи його пошкодження. Якщо мова йде про страхування прибутку від реалізації окремих видів сільськогосподарської продукції, то вважаємо за

потрібне як момент припинення договору фіксувати або момент відвантаження продукції або момент отримання оплати за продукцію, в залежності від того, яка подія станеться першою. Саме в цей момент вникають податкові зобов'язання щодо доходу підприємства, який збільшується на суму надходжень від продажу продукції (Закон України „Про податок на додану вартість”, стаття 7.3 [Ошибки! Источник ссылки не найден.]) і тому можна вважати, що процес формування прибутку підприємства є завершеним. Витрати на виробництво та реалізацію сільськогосподарської продукції звичайно також є завершеними.

Перелік документації, що підтверджує настання страхового випадку є значно скороченим у порівнянні із таким переліком у інших видах страхування. Необхідним є надання лише фінансової документації підприємства, яка підтверджує отримання доходу від реалізації продукції і обсяг витрат на її виробництво та реалізацію за асортиментними групами відповідно до фізичного обсягу виробництва такої продукції. Однак для страхування прибутку від виробництва та реалізації тваринницької продукції, на нашу думку, необхідним є підтвердження фактів додаткових збитків, що впливають на фінансову ефективність діяльності та пов'язані із вимушеним забоєм, чи загибеллю тварин, оскільки відповідні втрати мають дискретний характер і можуть бути конкретизовані у часі. Для страхування прибутку від реалізації продукції рослинництва такі акти не є обов'язковими, оскільки втрати продукції при цьому часто є перманентними і можуть бути не конкретизовані у часі.

Величина втрат прибутку визначається за планованими обсягами виробництва продукції та їх співвідношенням із фактичним виробництвом продукції. При цьому необхідним є зазначити, на якій площі відбувалось виробництво певних видів продукції. Алгоритм визначення обсягу втрат прибутку наведено на рисунку 3.2.

Першим етапом реалізації даного алгоритму є визначення так званих страхових витрат на виробництво та реалізацію окремої культури j (CI_j – charges insurance). При цьому розраховують плановані витрати на виробництво і реалізацію продукції за окремою культурою j (C_{1j} – charges) у приведенні на 1 га планованої

площі (S_{1j}) її посіву (висадження) – (Cr_{1j} – charges resulted). Потім розраховують фактичні витрати на виробництво і реалізацію продукції за окремою культурою j (C_{2j}) у приведенні на 1 га фактичної площі (S_{2j}) її посіву (висадження) – (Cr_{2j}). З двох величин Cr_{1j} та Cr_{2j} як страхові витрати CI_j обирають меншу.

На другому етапі розраховують страховий дохід від виробництва та реалізації висадження окремої культури j (PI_j – profit insurance). Визначають планований дохід від виробництва і реалізації продукції за окремою культурою j (P_{1j} – profit) у приведенні на 1 га планованої площі (S_{1j}) її посіву (висадження) – (Pr_{1j} – profit resulted). Потім розраховують фактичний дохід від виробництва і реалізації продукції за окремою культурою j (P_{2j}) у приведенні на 1 га фактичної площі (S_{2j}) її посіву (висадження) – (Pr_{2j}). З двох величин Pr_{1j} та Pr_{2j} як страховий дохід PI_j обирають більшу.

На третьому етапі розраховують страховий прибуток від виробництва та реалізації висадження окремої культури j (II_j – income insurance), як добуток різниці між страховим доходом PI_j і страховими витратами CI_j на фактичну площу S_{1j} посіву (висадження культури j).

Загальний обсяг втрати прибутку визначають сумарно за всіма видами культур. Даний алгоритм може бути адаптований і для визначення втрати прибутку при виробництві продукції тваринництва. Інтегрування страхування від втрат прибутку в систему сільськогосподарського страхування приводить до позитивного розвитку цієї системи та спрощення оформлення та супроводження угод із даного виду страхування (таблиця 3.3).

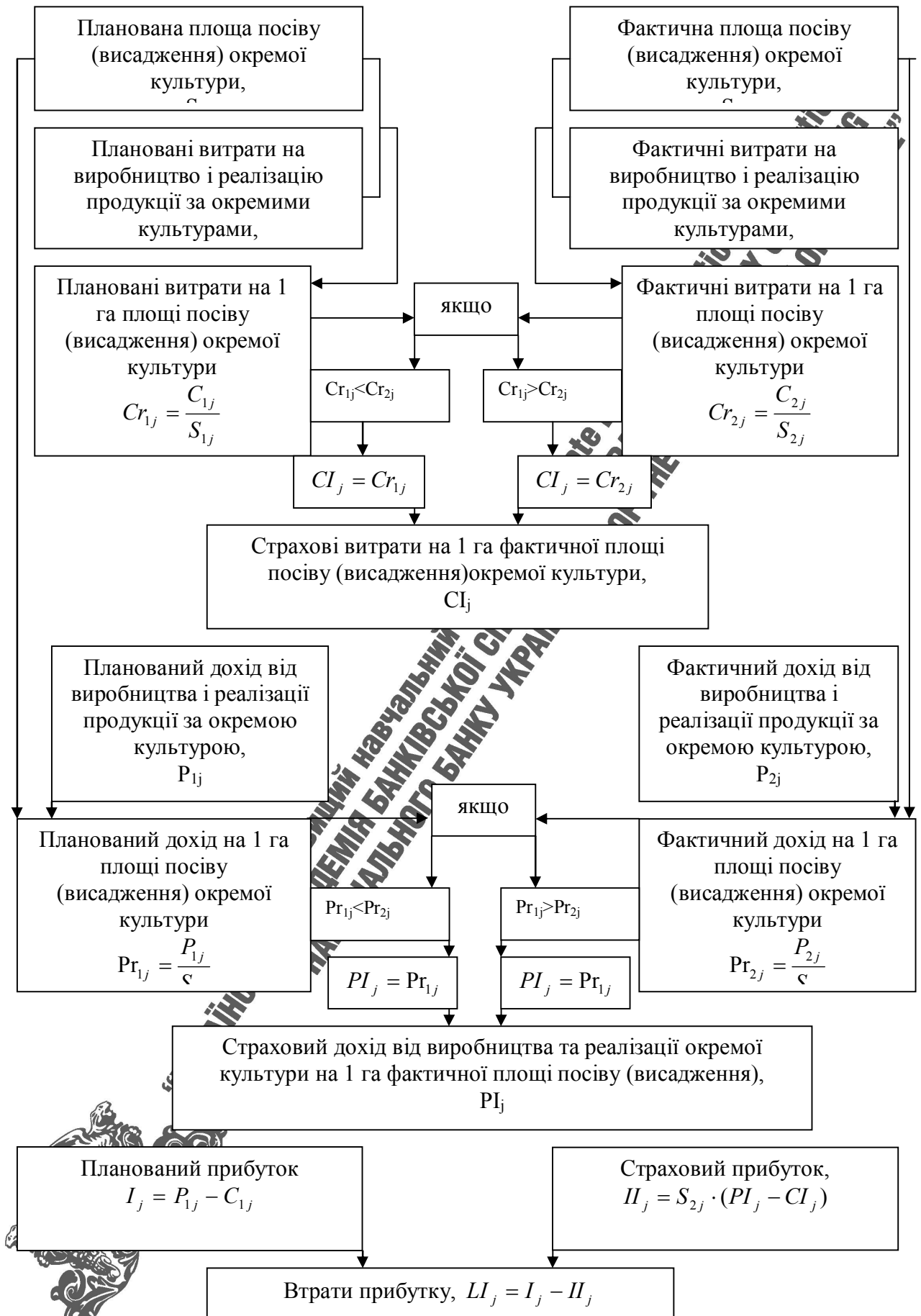

Рис.3.2. Алгоритм обчислення втрат прибутку

Переваги та недоліки існуючих і пропонованої схем
страхового захисту сільськогосподарського виробника

Об'єкт страхування	Переваги	Недоліки
Фактичні витрати страхувальника	Просте документарне супроводження угоди страхування	Не покривається ризик втрати прибутку
Майбутній урожай	Майновий характер об'єкту страхування, що спрощує визначення вартості і обсягу збитку, конкретний характер страхових випадків	Складність визначення фізичного обсягу збитку, складне документарне супроводження угоди страхування, необхідність додаткового залучення фахівців для проведення експертизи збитку
Плодово-ягідні насадження		
Прибуток	Не потребує додаткової експертної оцінки фізичних втрат урожаю чи адекватності оцінки ціни на вироблену продукцію. Значно зменшено документарне обслуговування угоди	Не покривається можливе перевищення витрат страхувальника на посів (висадження) сільськогосподарських культур
Фактичні витрати страхувальника і прибуток	Просте документарне супроводження угоди страхування, повне покриття витрат на виробництво продукції та ризику втрати прибутку	Можливим є формування високого тарифу

Наведений вище алгоритм розрахунку обсягу втрати прибутку стосується швидше страхування рівня прибутку від виробництва та реалізації окремої сільськогосподарської культури із врахуванням фактичної площі її посіву (висадження), тоді як для промислового виробництва страхування прибутку стосується рентабельності виробництва окремих видів продукції і розраховують втрату прибутку відповідно до середньої одnodенної рентабельності періоду дії договору страхування та середньої одnodенної рентабельності попередніх періодів. Однак диференціація страхових тарифів по виробництву окремих видів сільськогосподарських культур може бути проведена, на нашу думку, і за рентабельністю їх виробництва, оскільки при розрахунку рентабельності виробництва використовують ті ж самі показники, що й при розрахунку втрати прибутку у пропонованому алгоритмі.

Однак при впровадженні нового виду страхування постає важке питання розрахунку тарифів з цього виду страхування. Його складність обумовлюється

відсутністю статистики щодо реалізації даного виду страхування у даній страховій компанії. Базову величину тарифу можна визначити похідним чином за статистикою, що характеризує такий же процес на макроекономічному чи мезоекономічному рівні. Проте такий тариф можна прийняти із певними застереженнями, оскільки до страхової компанії звертаються переважно такі страхувальники, для яких страховий ризик є дещо (чи значно) вищим, ніж для інших суб'єктів економічної діяльності.

Існують кілька способів оцінки рівня страхового ризику. Наприклад, дієвим способом є оцінка за допомогою семиквадратичного відхилення [43, С.100-101]. Таке семиквадратичне відхилення розраховують відносно середнього до вибірки (якщо вибірка представляє відповідно умовам нормального розподілу) чи модального значення (якщо закон імовірності буде іншим, ніж нормальний). При цьому пропонують розраховувати кілька значень семиквадратичного відхилення відповідно до законів розподілу: нормального, рівномірного, експоненціального, Парето, гама [132, С.144]. Оскільки кількість даних є незначною, а саме, складає 16 значень для кожної вибірки, то розрахунок семиквадратичного відхилення проводиться за гістограмою відносно модального значення.

Розраховують семиквадратичне відхилення за формулою:

$$SSV = \left(\sum_{j=1}^n p_j \cdot d_j \right), \quad (3.1)$$

де SSV – семиквадратичне відхилення;

j – лічильник вибірки, що змінюється від 1 до n ;

p – відповідні значення ймовірності;

d – несприятливе відхилення випадкової величини X від її сподіваного значення.

Використовують для оцінки страхового ризику також відношення семиквадратичних відхилень щодо несприятливих ситуацій до семиквадратичного відхилення для сприятливих ситуацій

$$k = \frac{SSV_H}{SSV_C}, \quad (3.2)$$

де SSV_H – семиквадратичне відхилення для несприятливих ситуацій,
 SSV_C – семиквадратичне відхилення для сприятливих ситуацій.

Цей спосіб оцінки є більш адекватним у разі, якщо статистична вибірка є незначною, оскільки модальне значення показника, що є вихідним при розрахунку страхового тарифу, можна достатньо легко визначити за гістограмою. Статистика рентабельності сільського господарства, яка є вихідною при формуванні системи базових тарифів, характеризується саме незначним обсягом вибірки. По-перше, статистичні дані щодо рентабельності сільського господарства за період до 1990 року формувались іншим чином, ніж після 1991 року. По-друге, директивний характер цін як на сільськогосподарську продукцію, так і на сировину, матеріали, обладнання тощо, визначав фінансову ефективність виробництва. По-третє, більш докладна статистика (щомісячна, щоквартальна) дасть значно вищий рівень тарифу у зв'язку із сезонним характером виробництва та реалізації продукції.

Для врахування асиметрії розподілу звичайно використовують приведений коефіцієнт варіації, що розраховується за формулою [8, С.25] і є коректує значення тарифу:

$$k = \frac{\delta}{\bar{X}} + \frac{\bar{X} - X_{MO}}{\bar{X}} \quad (3.3)$$

де δ – стандартне відхилення величини x ,

$\bar{X}$ – математичне сподівання величини x ,

X_{MO} – модальне значення величини x .

Використання приведенного коефіцієнта варіації у вигляді (3.3) не є прийнятним при проведенні розрахунків базової величини страхового тарифу для сільського господарства. Асиметрія розподілу рентабельності виробництва окремих видів продукції сформувалась за рахунок різкого зниження такої рентабельності у період 1994-1999 рр. і не відповідає сучасній рентабельності виробництва. За рахунок значної асиметрії розподілу величина базового тарифу значно завищується і тариф втрачає економічний зміст.

Вихідні дані для визначення системи страхових тарифів по страхуванню від втрати прибутку та проміжні розрахунки щодо такого визначення розміщено в

Додатку Н. Визначення проводилось за даними Держкомстату України щодо рентабельності основних видів сільськогосподарської продукції за укрупненими видами такої продукції[64]. Статистика є щорічною, період накопичення статистичних даних – 1990-2005рр. Результати розрахунків базової величини тарифу при використанні приведенного коефіцієнта варіації, розрахованого за формулою (3.3), розміщені в таблиці 3.4.

Як видно з таблиці 3.4 базова величина тарифу при страхуванні ризику втрати прибутку за виробництвом і реалізацією окремих видів сільськогосподарської продукції у семи випадках із одинадцяти перевищує 100%, що приводить до висновку про неможливість впровадження описаного виду страхування у звичайну практику страхової діяльності. У інших чотирьох випадках базова величина тарифу приймає такі значення, що страхування від втрати прибутку втрачає сенс для страхувальника саме із міркувань покращання фінансового результату його діяльності.

Для врахування асиметрії розподілу ми пропонуємо дисперсію та середнє значення розраховувати не за весь аналізований період, а за останні три роки. Відповідні розрахунки зменшують точність визначення базового тарифу, але мають більший економічний зміст, оскільки сучасна тенденція рентабельності виробництва та реалізації окремих видів сільськогосподарської продукції сформувалась на протязі останніх трьох років. Менший проміжок часу використовувати недоцільно з огляду на те, що продуктивність деяких видів сільськогосподарської продукції має чітку закономірність коливання у часі. Результати відповідних розрахунків розміщені в таблиці 3.5.

Таблиця 3.4

Результати актуарної оцінки ризику втрати прибутку при виробництві окремих видів сільськогосподарської продукції при використанні в розрахунках модальної рентабельності

Види сільськогосподарської продукції	Модальне значення рентабельності, %	Відношення семиквадратичних відхилень	Приведений коефіцієнт варіації	Значення тарифу страхування ризику втрати прибутку, %
Зерно	91,7	0,24	1,28	31,50
Насіння соняшнику	149	0,58	1,11	65,54

Цукрові буряки (фабричні)	24,77	0,37	1,93	72,89
Картопля	40,37	0,81	1,67	135,80
Овочі відкритого ґрунту	34,7	4,59	3,41	1570
М'ясо великої рогатої худоби	-13,32	1,48	6,07	905,85
М'ясо свиней	0	0,6091	1,09	103,56
М'ясо овець, кіз	-14,8	0,598	3,95	236,69
М'ясо птиці	12,62	1,10	0,93	478,11
Молоко	18,07	1,67	1,47	192
Яйця	24,72	0,53	1,009	54,38

За групованими результатами розрахунків (рис.3.3) не мають фінансового змісту страхування від втрати прибутку при виробництві та реалізації овочів відкритого ґрунту, м'яса птиці, м'яса свиней та молока. До дорогих видів страхування будуть належати страхування від втрати прибутку при виробництві м'яса великої рогатої худоби, яєць, картоплі, м'яса овець та кіз. Причому страхування від втрати прибутку для виробництва м'ясної продукції трансформується у страхування від збитків, більших ніж очікувані.

Таблиця 3.5

Результати актуарної оцінки ризику втрати прибутку при виробництві окремих видів сільськогосподарської продукції при використанні в розрахунках середньої рентабельності за останніх три періоди

Види сільськогосподарської продукції	Значення рентабельності, %	Відношення семиквадратичних відхилень	Приведений коефіцієнт варіації	Значення тарифу страхування ризику втрати прибутку
Зерно	22,96	0,014	0,98	1,38
Насіння соняшнику	44,60	0,0061	0,77	0,4
Цукрові буряки (фабричні)	3,4	0,046	1,01	4,69
Картопля	16,86	0,17	1,009	17,46
Овочі відкритого ґрунту	14	0,61	2,53	156
М'ясо великої рогатої худоби	-34,36	0,088	2,69	23,91

М'ясо свиней	-10,83	0,28	2,32	65,91
М'ясо овець, кіз	-38,06	0,054	2,75	15,07
М'ясо птиці	13,23	1,11	0,39	44,5
Молоко	7,23	1,5	0,68	102,63
Яйця	19,06	0,27	0,65	18,2

Така трансформація може мати вигляд страхування від втрати прибутку із обов'язковою франшизою, що відповідає очікуваній фінансовій ефективності від виробництва та реалізації даних видів продукції.

Має фінансовий сенс страхування від втрати прибутку від виробництва та реалізації зерна, насіння соняшнику та цукрових буряків. Страхіві тарифи при цьому будуть незначними та суттєво не вплинуть на фінансові результати діяльності господарств. Зазначимо, що при страхуванні урожаю сільськогосподарських культур відкритого ґрунту тарифи складають 1,7-6,8%.

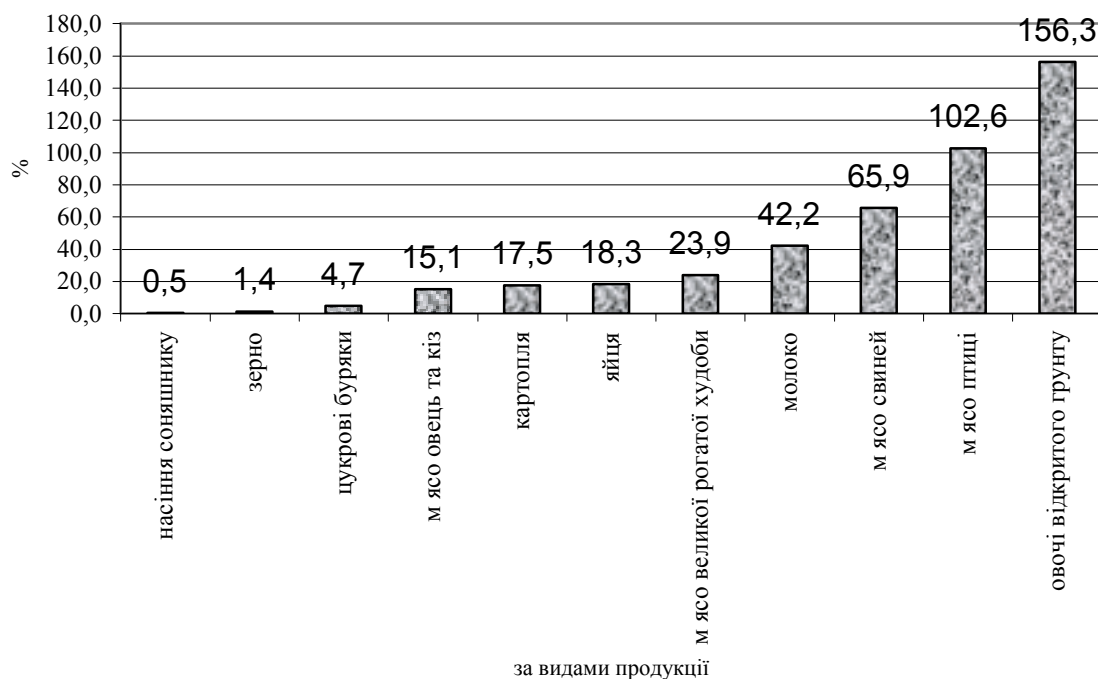

Рис.3.3. Базові страхові тарифи із страхування від втрати прибутку

Було проведено дослідження фінансової доцільності впровадження страхування від втрат прибутку в систему сільськогосподарського страхування. Гіпотетичні економічні характеристики виробництва одного із видів сільськогосподарської продукції змінюються у майбутньому від 0,9 значення

відповідної характеристики попереднього періоду до 1,1 значення цієї ж характеристики. Тобто $Cr_{сцен} = 0,9 \cdot Cr_1$, $Cr_{сцен} = 1 \cdot Cr_1$ чи $Cr_{сцен} = 1,1 \cdot Cr_1$. Таким же чином можуть змінюватись показники $Q_{сцен}$ та $Pr_{сцен}$. Таким чином сформовано 27 сценаріїв з різними характеристиками виробництва одного із видів сільськогосподарської продукції.

Потім було обчислено обсяг страхового відшкодування при використанні різних схем страхового захисту у відсотковому співвідношенні до обсягу витрат на виробництво і реалізацію продукції з 1 га площі у періоді, що передував сценарному.

При страхуванні витрат обсяг страхового відшкодування на 1 гектар площі під посівами обчислено за формулою:

$$B = \left(\frac{Cr_{сцен}}{Q_{сцен}} - \frac{Cr_1}{Q_1} \right) \cdot Q_{сцен} = Cr_{сцен} - Cr_1 \cdot \frac{Q_{сцен}}{Q_1}, \quad (3.4)$$

де $Cr_{сцен}$ – обсяг витрат на виробництво і реалізацію продукції з 1 га площі за сценарієм;

Cr_1 – обсяг витрат на виробництво і реалізацію продукції з 1 га площі у періоді, що передував сценарному;

$Q_{сцен}$ – обсяг виробництва продукції у натуральному вимірі із 1 га площі за сценарієм;

Q_1 – обсяг виробництва продукції у натуральному вимірі із 1 га площі у періоді, що передував сценарному;

B – обсяг страхового відшкодування.

Причому $\frac{Cr_{сцен}}{Cr_1} = a$, а $\frac{Q_{сцен}}{Q_1} = b$. Тоді

$$B = Cr_1 \cdot (a - b). \quad (3.5)$$

При страхуванні урожаю обсяг страхового відшкодування обчислено за формулою:

$$B = (Q_{\text{сцен}} - Q_1) \cdot \frac{Pr_1}{Q_1} = \frac{Q_{\text{сцен}}}{Q_1} \cdot Pr_1 - Pr_1, \quad (3.6)$$

де Pr_1 – обсяг доходу від виробництва і реалізації продукції з 1 га площі у періоді, що передував сценарному.

Нехай мова йде про страхування урожаю зерна. Найбільш імовірна рентабельність при страхуванні урожаю зерна складає 22%, тобто $Pr_1 = 1,22 \cdot Cr_1$. Отже,

$$B = 1,22 \cdot Cr_1 (b - 1) \quad (3.7)$$

Обсяг страхового відшкодування для страхування від втрат прибутку обчислено за алгоритмом для пропонованого виду страхування (рис.3.1). Результати обчислень відтворено у таблиці 3.6 та на рис.3.4.

Таблиця 3.6

Порівняльна характеристика обсягів страхового відшкодування
за різними схемами сільськогосподарського страхування

Сценарії	Можливі характеристики сценаріїв			Обсяг страхового відшкодування, % до Cr_1			
	$Cr_{\text{сцен}}/Cr_1$	$Pr_{\text{сцен}}/Pr_1$	$Q_{\text{сцен}}/Q_1$	Страхування витрат	Страхування урожаю	Страхування прибутку	Страхування витрат і прибутку
1	0,9	0,9	0,9	0	-	-	-
2	0,9	0,9	1	-	0	-	-
3	0,9	0,9	1,1	-	12,2	-	-
4	0,9	1	0,9	0	-	0,068	0,068
5	0,9	1	1	-	0	0,1	-
6	0,9	1	1,1	-	12,2	0,132	-
7	0,9	1,1	0,9	0	-	0,1778	0,1778
8	0,9	1,1	1	-	0	0,222	-
9	0,9	1,1	1,1	-	12,2	0,2662	-
10	1	0,9	0,9	10	-	-	9,8682
11	1	0,9	1	0	0	-	-
12	1	0,9	1,1	-	12,2	-	-
13	1	1	0,9	10	-	-	9,978
14	1	1	1	0	0	0	0
15	1	1	1,1	-	12,2	0,022	-
16	1	1,1	0,9	10	-	0,0878	10,0878
17	1	1,1	1	0	0	0,122	0,122

18	1	1,1	1,1	-	12,2	0,1562	-
19	1,1	0,9	0,9	20	-	-	19,9582
20	1,1	0,9	1	10	0	-	9,978
21	1,1	0,9	1,1	0	12,2	-	-
22	1,1	1	0,9	20	-	0,068	20,068
23	1,1	1	1	10	0	0,1	10,1
24	1,1	1	1,1	0	12,2	0,132	0,132
25	1,1	1,1	0,9	20	-	0,1778	20,1778
26	1,1	1,1	1	10	0	0,222	10,222
27	1,1	1,1	1,1	0	12,2	0,2662	0,2662

Таким чином, поступова інтеграція страхування від втрат прибутку дасть змогу посилити страховий захист сільськогосподарських товаровиробників та покращити фінансові результати їх діяльності. Однак страхування від втрат прибутку за окремими видами сільськогосподарської діяльності на теперішньому етапі їх розвитку неможливо впровадити. Доцільно розглянути можливість страхування від втрат прибутку в цілому за видами економічної діяльності (в тому числі і для сільського господарства) та сформувати тарифні класи з даного виду страхування.

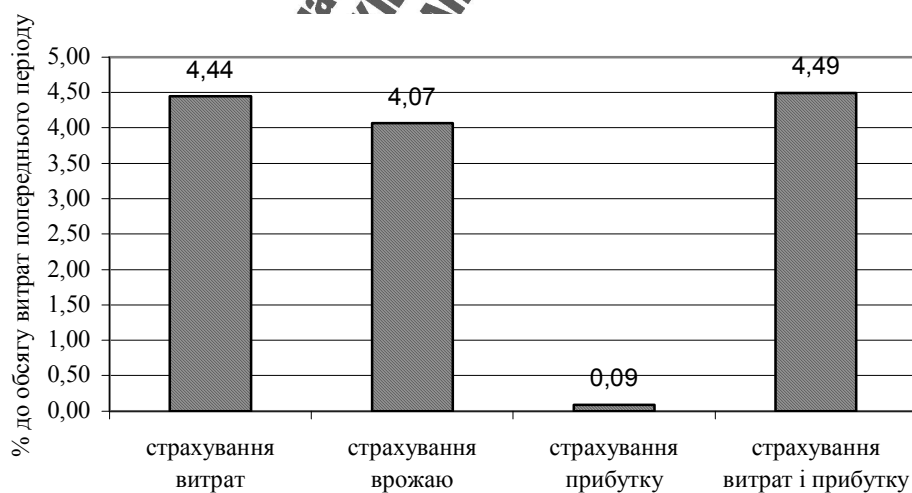

Рис. 3-4. Середньосценарний обсяг страхового відшкодування при застосуванні різних схем страхового захисту виробництва зерна

3.3 Актуарна диференціація страхових тарифів

Диференціація страхових тарифів, у першу чергу, повинна провадитись за видами економічної діяльності, оскільки основні відмінності в рентабельності основної діяльності спостерігаємо саме у відповідності із даним фактором. Обумовлено це тим, що саме за видами економічної діяльності формуються товарні ринки, а, отже, і вартість ресурсів виробництва і ціни на продукцію. Крім того, для кожного виду чи підвиду економічної діяльності тривалість циклу виробництва та реалізації продукції є відносно сталою і обумовлена рівнем розвитку технології. Другим за рівнем значущості фактором, на нашу думку, є територіальні особливості окремих страхових ринків. Тобто, базова величина страхового тарифу, сформована на основі статистики рентабельності (збитковості) за видами економічної діяльності повинна бути коректована із врахуванням територіальних особливостей існуючого страхового ринку. Третім фактором є власне фінансовий стан та фінансова ефективність діяльності страхувальника, що може суттєво змінити базовий тариф. Таким чином, першочергово, актуарна диференціація страхового тарифу провадиться за видами економічної діяльності.

Як вихідний для розрахунків базового страхового тарифу обрано показник питомої ваги збиткових підприємств для кожного виду економічної діяльності. Статистична вибірка сформована на основі даних для України [Ошибка! Источник ссылки не найден.; Ошибка! Источник ссылки не найден.]. Статистика є щомісячною, взята за період 2004-2006рр. Даний показник взято з огляду на те, що він є аналогом показника відношення кількості страхових випадків до кількості укладених договорів страхування для окремої страхової компанії, якщо договори страхування було укладено для страхування прибутку підприємства, а страховим випадком є від'ємний фінансовий результат діяльності страхувальника. Вихідні дані та проміжні розрахунки щодо реалізації методики актуарної диференціації страхових тарифів наведено в Додатку О.

Методика проведення актуарної диференціації базових страхових тарифів за видами економічної діяльності складається з 4 етапів.

1 етап. Проводиться дослідження статистичних характеристик питомої ваги збиткових підприємств за видами економічної діяльності. Пропонуємо як статистичні характеристики, вихідні для проведення наступних розрахунків, обрати модальне значення показника збитковості та приведений коефіцієнт варіації. Модальне значення характеризує найбільш імовірну величину показника, що розглядаємо. Визначати модальне значення пропонуємо за гістограмою. Даний спосіб не є достатньо точним на відміну від дослідження кількісних характеристик теоретичного розподілу щільності імовірності та дозволяє досягти поставленого завдання диференціації тарифів. При цьому працемісткість визначення моди показника за гістограмою є набагато меншою, ніж при дослідженні теоретичної форми розподілу щільності імовірності. Приведений коефіцієнт варіації, що розраховують за формулою (3.3), дасть змогу врахувати асиметрію розподілу.

Результати реалізації даного етапу методики актуарної диференціації страхового тарифу за видами економічної діяльності наведено в таблиці 3.7.

Таблиця 3.7

Статистичні характеристики

питомої ваги збиткових підприємств за видами економічної діяльності.

За видами економічної діяльності	Модальне значення	Приведений коефіцієнт варіації
Всього	34,5000	0,1053
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	26,9667	0,1346
Промисловість	40,7667	0,0630
Добувна промисловість	44,8167	0,1800
видобування енергетичних матеріалів	63,0000	1,1468
видобування неенергетичних матеріалів	38,9000	0,2610
Обробна промисловість	38,2333	0,0791
харчова промисловість та перероблення сільськогосподарських продуктів	39,4083	0,0715
легка промисловість	39,2333	0,1358
виробництво деревини та виробів з деревини	37,0000	0,1133
целюлозно-паперова промисловість; видавнича справа	33,4667	0,0387
виробництво коксу та продуктів	40,1500	0,0717

нафтопереробки		
хімічна та нафтохімічна промисловість	38,6000	0,0347
виробництво інших неметалевих мінеральних виробів	36,3333	0,2249
металургія та оброблення металу	39,9333	0,0270
машинобудування	42,1000	0,0666
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	71,7333	0,2169
Будівництво	40,7333	0,1565
Оптова й роздрібна торгівля; торгівля транспортними засобами; послуги з ремонту	29,9000	0,0571
торгівля транспортними засобами та послуги з ремонту	29,8333	0,1960
оптова торгівля та посередництво в торгівлі	31,3000	0,0854
роздрібна торгівля побутовими товарами та їх ремонт	23,1667	0,1262
Готелі та ресторани	32,1333	0,1721
Транспорт та зв'язок	49,0250	0,0346
Фінансова діяльність	27,5333	0,1338
Операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам	40,0000	1,0981
Державне управління	31,0000	0,0391
Освіта	28,6167	1,1867
Охорона здоров'я та соціальна допомога	30,2667	0,2485
Колективні, громадські та особисті послуги	38,5750	0,0602

Графічно групування видів економічної діяльності за модальним значенням та приведеним коефіцієнтом варіації наведено на рис.3.5.

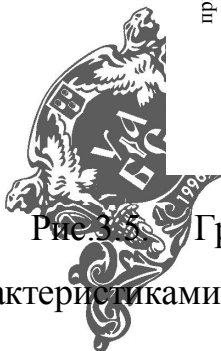
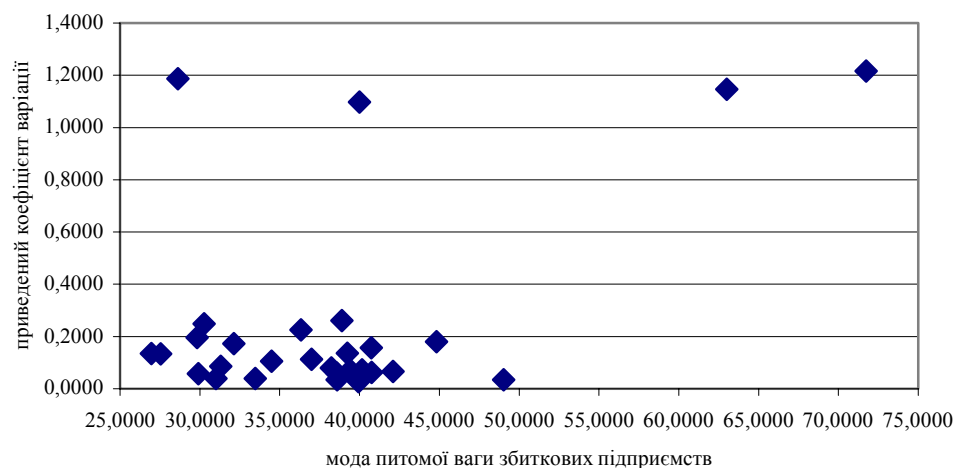

Рис. 3.5 Групування видів економічної діяльності за статистичними характеристиками питомої ваги збиткових підприємств

На основі отриманого групування не є можливим сформулювати тарифні класи за видами економічної діяльності для страхування від втрати прибутку. Для формування тарифних класів можливо використати результати кластеризації видів економічної діяльності.

2 етап. Основним змістом даного етапу є проведення кластеризації видів економічної діяльності за характеристиками модального значення питомої ваги збиткових підприємств та приведенного коефіцієнта варіації.

Методом кластерного аналізу розв'язують задачі проведення класифікації об'єктів з урахуванням ознак, які відображають їх стан та природу. Стосовно страхування фінансових ризиків це дає змогу їх класифікувати на групи, що мають суттєві відмінності у величині рівня ризику. Таким чином створюються більш об'єктивні передумови для диференціації тарифних ставок відповідно до вихідних параметрів кожної класифікаційної групи [Ошибка! Источник ссылки не найден.]. Кластерний аналіз, на відміну від інших комбінаційних групувань передбачає одночасне розбивання на групи з урахуванням всіх ознак групування. В результаті цього елементи всередині груп подібні за заданими параметрами, а елементи з різних груп відрізняються один від одного. Отже, кластерний аналіз більш точно розбиває задану сукупність на групи. [Ошибка! Источник ссылки не найден.; 60; Ошибка! Источник ссылки не найден.; Ошибка! Источник ссылки не найден.].

До початку проведення кластерного аналізу виконують центрування та нормування показників. Серед способів центрування та нормування найбільш поширеним є заміна x_{ij} новими значеннями y_{ij} за формулою:

$$y_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}_j}{\sigma_j}, \quad (3.8)$$

де y_{ij} - стандартизоване значення;

x_{ij} - вихідне значення;

$\bar{x}_j$ - середнє значення кожного параметра;

σ_j - дисперсія параметра x_j . Серед методів кластерного аналізу можна

використати ієрархічні агломеративні та ітеративні [Ошибка! Источник ссылки не

найден., С.470]. До групи ітеративних методів еталонного типу належить метод k -середніх. Алгоритм цього методу, як уже зазначалось, вимагає задати кількість кластерів, на які розбивається сукупність, тобто на першому кроці задається початкова розбивка об'єктів і визначаються центри ваги кластерів, так звані еталони. Потім за мірою подібності один із об'єктів входить у кластер, і центр ваги перераховується з урахуванням координат нового об'єкта. Подібність або відмінність об'єктів визначається залежно від метричної відстані між ними, тобто розраховуються міри відстані між об'єктами. У кожному із кластерів повинні потрапити об'єкти, які мають подібні характеристики. Найбільш вживаними є евклідова відстань та зважена евклідова відстань, тому при розрахунках використовуються саме вони:

Евклідова відстань розраховується за формулою:

$$d_{ij} = \sqrt{\sum_{k=1}^n (y_{ik} - y_{jk})^2}, \quad (3.9)$$

де d_{ij} – відстань між i -м та j -м об'єктами;

Зважена евклідова відстань:

$$d_{ij} = \sqrt{\sum_{k=1}^t w_k (z_{ik} - z_{jk})^2}, \quad (3.10)$$

де z_{ik} , z_{jk} – стандартизовані значення k -ої змінної відповідно у i -го та j -го об'єктів;

w_k – вага k -ї змінної

k – змінна.

Процедура повторюється до повного групування об'єктів у кластерах. Кінцеве групування має центр тяжіння, який не збігається з еталонним. Внутрішня дисперсія в кластерах, що утворились за допомогою цього методу, є мінімальною.

Використання як характеристики кластеризації зваженої евклідової відстані недоцільно. По-перше, обрані статистичні характеристики показника питомої ваги збиткових підприємств по-різному описують розподіл імовірності. По-друге, не є відомою вага кожної характеристики. Визначення такої ваги можливо тільки тоді,

коли буде накопичено достатню статистичну інформацію щодо результатів проведення страхування від втрати прибутку.

Для визначення критерію якості класифікації використовують функціонали. Найкращим за вибраним функціоналом вважається групування, за умов якого досягається екстремальне (мінімальне чи максимальне) значення цільової функції – функціонала якості [Ошибка! Источник ссылки не найден. С 498]. Найбільш поширеним функціоналом є сума квадратів відстаней до центрів класів, який розраховується за формулою

$$F_1 = \sum_{l=1}^k \sum_{i \in S_l} d^2(Y_i, \bar{Y}_l), \quad (3.11)$$

де l – номер кластера ($l = 1, 2, \dots, k$),

$\bar{Y}_l$ – центр l -го кластера,

Y_i – вектор значень змінних для i -го об'єкта, який входить у l -й кластер,

$d(Y_i, \bar{Y}_l)$ – відстань між i -м об'єктом і центром l -го кластера.

Застосовуючи даний критерій, намагаються отримати таке групування сукупності об'єктів на k кластерів, за якого значення F_1 було б мінімальним.

- На другому етапі кластеризацію видів економічної діяльності проводимо двічі:
- за модальним значенням питомої ваги збиткових підприємств (таблиця 3.8);
  - за величиною приведенного коефіцієнта варіації (таблиця 3.9).

Таблиця 3.8

Результати кластеризації видів економічної діяльності
за модальним значенням питомої ваги збиткових підприємств

Номер кластеру	Склад кластеру	Центр кластеру		Функціонал якості
		Нормалізоване значення	Фактичне значення	
1	Роздрібна торгівля побутовими товарами та їх ремонт; оптова і роздрібна торгівля, торгівля транспортними засобами, послуги з ремонту; торгівля транспортними засобами та послуги з ремонту; оптова торгівля та посередництво в торгівлі; готелі та ресторани; державне управління; охорона здоров'я та соціальна допомога	6,68	30,81	0,67

2	Роздрібна торгівля побутовими товарами та їх ремонт; транспорт та зв'язок; фінансова діяльність; освіта	7,76	33,25	2,09
3	Всього за видами економічної діяльності; всього за промисловістю; добування неенергетичних матеріалів; обробна промисловість; харчова промисловість та перероблення сільськогосподарських продуктів; легка промисловість; виробництво деревини та виробів з деревини; целюлозно-паперова промисловість, видавнича справа; виробництво коксу та продуктів нафтопереробки; хімічна та нафтохімічна промисловість; виробництво інших неметалевих мінеральних виробів; металургія та оброблення металу; машинобудування; будівництво; операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам; колективні, громадські та особисті послуги	5,48	39,42	0,79
4	Сільське господарство, мисливство, лісове господарство; добування енергетичних матеріалів; виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	17,67	59,40	0,63
Разом				3,59

Таблиця 3.9

Результати кластеризації видів економічної діяльності
за приведеним коефіцієнтом варіації питомої ваги збиткових підприємств

Номер кластеру	Склад кластеру	Центр кластеру		Функціонал якості
		Нормалізоване значення	Фактичне значення	
1	Всього за видами економічної діяльності; добувна промисловість; добування неенергетичних матеріалів; легка промисловість; виробництво деревини та виробів з деревини; виробництво інших неметалевих мінеральних виробів; будівництво; торгівля транспортними засобами та послуги з ремонту; роздрібна торгівля побутовими товарами та їх ремонт; готелі та ресторани; фінансова діяльність; охорона здоров'я та соціальна допомога	6,14	0,05	0,26
2	Всього за видами економічної діяльності; добувна промисловість; добування неенергетичних матеріалів; легка промисловість; виробництво деревини та виробів з деревини; виробництво інших неметалевих мінеральних виробів; будівництво; торгівля транспортними засобами та послуги з ремонту; роздрібна	5,49	0,19	0,81

	торгівля побутовими товарами та їх ремонт; готелі та ресторани; фінансова діяльність; охорона здоров'я та соціальна допомога			
3	Сільське господарство, мисливство, лісове господарство; добування енергетичних матеріалів; виробництво та розподілення електроенергії, газу та води; операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам; освіта	14,63	1,13	0,25
Разом				1,32

За результатами кластеризації за модальним значенням питомої ваги збиткових підприємств отримано чотири кластери. Перший з них містить ті види економічної діяльності, для яких найбільш імовірним є найнижчий ризик втрати прибутку. Для інших кластерів ризик втрати прибутку послідовно зростає. Окремо зазначимо, що до четвертого кластеру потрапили ті види економічної діяльності, для яких ризик втрати прибутку якісно відрізняється у сторону збільшення. Результати кластеризації видів економічної діяльності за показником модального значення питомої ваги збиткових підприємств цілком узгоджуються із результатами оцінки ризику втрати прибутку за показником рентабельності виробництва, що наведено в розділі другому даної роботи.

За результатами кластеризації видів економічної діяльності за приведеним коефіцієнтом варіації отримано три кластери. Перший і другий із них характеризує значна ліва асиметрія, що означає переважання математичного сподівання над модою. Таке переважання означає, що сприятливі відхилення (у сторону зменшення) питомої ваги збиткових підприємств є більш частими за сподівані. Для третього кластеру характерна протилежна ситуація. Центр кластеру відповідає приведеному коефіцієнту варіації, що дорівнює 1,14. Асиметрія розподілу показника питомої ваги збиткових підприємств є правою, що означає, що переважають відхилення в сторону збільшення від сподіваного значення питомої ваги збиткових підприємств.

3 етап. На даному етапі формують комплексні кластери, кожен з яких матиме подвійний центр. Сукупність комплексних кластерів за результатами реалізованого другого етапу пропонованої методики диференціації страхових тарифів показано в таблиці 3.10.

Таблиця 3.10

Кластери за результатами подвійної кластеризації
питомої ваги збиткових підприємств

Кластери за питомою вагою збиткових підприємств	Кластери за приведеним коефіцієнтом варіації		
	Кластер 1	Кластер 2	Кластер 1
Кластер 1	кластер ₁₁	кластер ₁₂	кластер ₁₃
Кластер 2	кластер ₂₁	кластер ₂₂	кластер ₂₃
Кластер 3	кластер ₃₁	кластер ₃₂	кластер ₃₃
Кластер 4	кластер ₄₁	кластер ₄₂	кластер ₄₃

Розміщення центру кожного кластеру відповідатиме його координатам на площині, що описують прямі X (модальні значення питомої ваги збиткових підприємств) і Y (приведений коефіцієнт варіації). Наприклад, кластер, що утворюється як результат перетину кластеру 1 за кластеризацією видів економічної діяльності за модальними значеннями питомої ваги збиткових підприємств і кластеру 3 за кластеризацією видів економічної діяльності за приведеними коефіцієнтами варіації питомої ваги збиткових підприємств, матиме назву кластеру₁₃ і центр з координатами (3,81; 1,13). Групування отриманих кластерів відтворено на рис.3.6

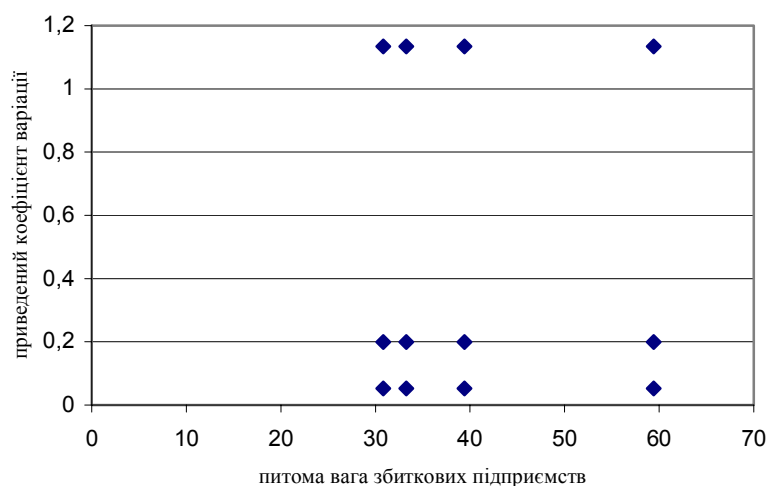

Рис.3.6. Групування центрів кластерів

4 етап. Відповідно до того, в які кластери потрапив вид економічної діяльності проводять формування тарифних класів та визначають величину базових тарифів. (таблиця 3.11). Послідовність визначення тарифу із використання модального значення показника та приведеного коефіцієнта варіації описано в п.3.2 даної роботи.

Окремий тарифний клас відповідає окремому кластеру за подвійною кластеризацією. Теоретично таких тарифних класів повинно бути 12, однак, оскільки не всі з них задіяні, то в результаті проведеного дослідження отримано дев'ять тарифних класів (таблиця 3.12)

Для перших трьох класів, якщо судити за величиною базового тарифу, ризик втрати прибутку є найвищим. Величина тарифу при цьому є привабливою для страхувальника. Проте при такій величині базового тарифу страховик не буде зацікавлений у страхуванні даного страхового ризику. Для класів 4-6 рівень ризику втрати прибутку відповідає середньому за всіма видами економічної діяльності, величина страхового тарифу є прийнятною для страхувальника і привабливою для страховика.

Таблиця 3.11

Базові тарифи страхування ризику втрати прибутку
за видами економічної діяльності

За видами економічної діяльності	Кластери	Тарифи
Всього	кластер 32	7,87
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	кластер 43	67,36
Промисловість	кластер 31	2,09
Добувна промисловість	кластер 32	7,87
видобування енергетичних матеріалів	кластер 43	67,36
видобування неенергетичних матеріалів	кластер 32	7,87
Обробна промисловість	кластер 31	2,09
харчова промисловість та перероблення сільськогосподарських продуктів	кластер 31	2,09
легка промисловість	кластер 32	7,87
виробництво деревини та виробів з деревини	кластер 31	7,87
целюлозно-паперова промисловість; видавнича справа	кластер 31	7,87
виробництво коксу та продуктів нафтопереробки	кластер 43	2,09
хімічна та нафтохімічна промисловість	кластер 31	2,09
виробництво інших неметалевих мінеральних виробів	кластер 32	7,87
металургія та оброблення металу	кластер 31	2,09
машинобудування	кластер 31	2,09
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	кластер 43	67,36
Будівництво	кластер 32	7,87
Оптова й роздрібна торгівля; торгівля транспортними засобами; послуги з ремонту	кластер 11	1,63
торгівля транспортними засобами та послуги з ремонту	кластер 12	6,15
оптова торгівля та посередництво в торгівлі	кластер 11	1,63
роздрібна торгівля побутовими товарами та їх ремонт	кластер 22	6,63
Готелі та ресторани	кластер 12	6,15
Транспорт та зв'язок	кластер 21	1,76
Фінансова діяльність	кластер 22	6,63
Операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам	кластер 33	44,70
Державне управління	кластер 11	1,63
Освіта	кластер 23	37,70
Охорона здоров'я та соціальна допомога	кластер 12	6,15
Коллективні, громадські та особисті послуги	кластер 31	2,09

Таблиця 3.12

Тарифні класи із страхування ризику втрати прибутку

Тарифний клас	Склад тарифного класу	Базовий тариф
1	Оптова й роздрібна торгівля; торгівля транспортними засобами; послуги з ремонту; оптова торгівля та посередництво в торгівлі; державне управління	1,63
2	Транспорт та зв'язок	1,76

3	Промисловість; обробна промисловість; харчова промисловість та перероблення сільськогосподарських продуктів; виробництво коксу та продуктів нафтопереробки; хімічна та нафтохімічна промисловість; металургія та оброблення металу; машинобудування; колективні, громадські та особисті послуги	6,09
4	Торгівля транспортними засобами та послуги з ремонту; готелі та ресторани; охорона здоров'я та соціальна допомога	6,75
5	Роздрібна торгівля побутовими товарами та їх ремонт; фінансова діяльність	6,63
6	Всього за видами економічної діяльності; добувна промисловість, видобування неенергетичних матеріалів; легка промисловість, виробництво деревини та виробів з деревини; целюлозно-паперова промисловість; видавнича справа; виробництво інших неметалевих мінеральних виробів; будівництво	7,87
7	Освіта	37,70
8	Операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам	44,70
9	Сільське господарство, мисливство та лісове господарство; виробництво та розподілення електроенергії, газу та води;	67,36

Для класів 7-9 величина ризику втрати прибутку є високою, величина базового тарифу є такою, що розвиток страхування прибутку для зазначених видів економічної діяльності, є практично неможливим.

Таким чином, в результаті реалізації пропонованої методики диференціації страхових тарифів отримуємо індивідуалізовані тарифи. Однак, необхідною умовою подальшого підвищення адекватності системи пропонованих тарифів є їх корекція у відповідності до територіальних особливостей функціонування національного господарства. Така корекція може бути досягнута за рахунок впровадження у пропоновану методику додаткового етапу, що буде полягати у кластеризації територій України за показником питомої ваги збиткових підприємств. Система коректуючих коефіцієнтів може бути сформована на основі відношення центрів отриманих кластерів до рівня, середнього по Україні. Також пропонована методика може бути удосконалена на етапі 1 та 2, коли статистична вибірка формується не просто за показником питомої ваги збиткових підприємств за видами економічної діяльності, а за цим же показником у розрізі територій. Таке удосконалення призведе до більшої точності розрахунків, але на етапах 3 та 4 виникне потреба у формуванні системи тарифних класів для кожної окремої території. Оскільки різні види економічної діяльності при цьому можуть потрапити в різні тарифні класи на

різних територіях, це означає територіальну нерівність умов розвитку різних видів економічної діяльності. Така нерівність матиме характер впровадження більш жорстких умов функціонування для менш фінансово ефективних видів економічної діяльності. З огляду на те, що при низькій фінансовій ефективності виробництво у окремих видах економічної діяльності може бути стратегічним чи соціально значущим, подібна нерівність умов економічного розвитку є недоцільною. Тому, на нашу думку, подальший розвиток пропонованої методики диференціації страхових тарифів має полягати у територіальній їх диференціації шляхом впровадження коректуючих коефіцієнтів.

Впровадження страхування втрати прибутку із пропонованою системою тарифних класів матиме позитивні фінансові наслідки. У даній роботі не виконано прогноз розвитку окремих видів економічної діяльності, оскільки це не було сформульовано у завданнях роботи. Тому дослідження фінансової ефективності впровадження страхування фінансових ризиків виконано на основі статистичних даних за 2006р. Результати оцінки фінансової ефективності показано в таблиці 3.13.

Таблиця 3.13

Фінансові наслідки впровадження страхування від втрати прибутку
із пропонованою системою страхових тарифів

Показники	Питома вага збиткових підприємств буде дорівнювати модальній застраховано підприємств, % від загальної кількості			Питома вага збиткових підприємств буде дорівнювати модальній застраховано підприємств, % від загальної кількості		
	0,01	0,10	1	0,01	0,10	1
Зібрані премії, млн.грн.	2,245	22,450	224,504	2,245	22,450	224,504
Сплачені відшкодування, млн.грн.	2,123	21,232	212,325	2,044	20,445	204,450
Відшкодування премії	0,94			0,91		
Накопичені премії, млн.грн.	0,12	1,21	12,17	0,20	2,00	20,05

Оцінка фінансових наслідків виконана для двох ситуацій:

–питома вага збиткових підприємств для кожного виду економічної діяльності відповідатиме її модальному значенню;

–питома вага збиткових підприємств для кожного виду економічної діяльності відповідатиме рівню 2006 року.

Гіпотетично розглянуто наслідки для випадків:

–кількість страхувальників відповідатиме 0,01% від загальної кількості суб'єктів господарювання за даним видом економічної діяльності;

–кількість страхувальників відповідатиме 0,1%;

–кількість страхувальників відповідатиме 1%.

Як свідчать дані таблиці 3.12 позитивні фінансові наслідки спостерігаємо для всіх зазначених випадків. Перевищення обсягу зібраних премій над сумою сплачених відшкодувань є незначним, але постійним. Зазначимо, що таке перевищення існує навіть у тому випадку, коли для страхування буде застосовано базові тарифи. При їх зростанні у межах страхової компанії до нето-тарифу фінансова ефективність розвитку страхування фінансових ризиків значно зросте. Таким чином, розвиток страхування прибутку із використанням пропонованої системи тарифних класів є фінансово доцільним.

Висновки за 3 розділом

1. Теоретичне забезпечення страхування фінансових ризиків є недостатньо розробленим. Доповнення теоретичного розуміння фінансового ризику, перш за все, має полягати у формулюванні його категоризованого визначення: фінансовий ризик – це економічна категорія, що відображає об'єктивно існуючі невизначеність та конфліктність, що виникають у відносинах щодо створення, розподілу, перерозподілу та споживання доданої вартості та частини національного багатства між суб'єктами економічної діяльності. Доцільно класифікувати фінансові ризики за процесом, під час якого виникає невизначеність чи конфліктність у формуванні фінансових потоків чи фондів фінансових ресурсів, що є елементом сформульованого визначення та розглянути форми фінансового ризику, що

виникають при застосуванні даної класифікаційної ознаки з точки зору їх страхувальності.

На основі вирізнення тих форм фінансового ризику, що є страхувальними, запропоновано доповнення до нормативного забезпечення страхування фінансових ризиків. Доцільним також є виділення страхування фінансових ризиків в окрему підгалузь страхування, що дозволить адаптувати механізм здійснення страхового захисту суб'єктів підприємницької діяльності до специфіки даного об'єкту страхування.

2. Одним із найбільш перспективних напрямків розвитку страхування фінансових ризиків є розвиток страхування від втрати прибутку. Інтеграція страхування від втрати прибутку в систему сільськогосподарського страхування обумовлюється формуванням механізму проведення пропонованого виду страхування та актуарним забезпеченням його здійснення. Розроблені основні елементи Правил страхування із страхування прибутку сільськогосподарського виробництва, що включають в себе описи об'єкта страхування, страхового ризику, порядку визначення страхових сум, терміну і місця дії договору страхування, переліку документів, що підтверджують настання страхового випадку та розмірів збитку. Сформовані базові тарифи страхування від втрат прибутку для основних видів сільськогосподарської продукції (з адаптацією актуарних розрахунків до специфіки сільськогосподарського виробництва) підтверджують фінансову доцільність здійснення даного виду страхування стосовно більшості видів продукції. Фінансова доцільність страхування від втрат прибутку існує і для сільськогосподарських виробників, що доводить аналіз потенційних сценаріїв формування страхового відшкодування.

3. Оскільки існують суттєві відмінності у фінансових результатах суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності, то диференціація страхових тарифів страхування від втрат прибутку також повинна проводитись за видами економічної діяльності. Тому розроблена і реалізована методика диференціації страхових тарифів для страхування від втрат прибутку, що ґрунтується на паралельному використанні результатів кластерного аналізу двох непов'язаних

статистичних характеристик показників ефективності діяльності суб'єктів господарювання за окремими видами економічної діяльності. Сформовано дев'ять тарифних класів страхування від втрат прибутку та обчислено величину базових страхових тарифів. Впровадження страхування від втрат прибутку одночасно із диференціацією страхових тарифів в цілому є фінансово доцільним.

ВИСНОВКИ

У результаті дисертаційного дослідження здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової задачі, що виявляється в удосконаленні страхового захисту суб'єктів підприємницької діяльності від фінансових ризиків.

Проведене автором дослідження дає можливість зробити наступні висновки:

1. Страхування є одним із ключових елементів фінансово-економічного механізму розвитку підприємництва та пов'язане із більшістю інших елементів даного механізму функціональними парними зв'язками прямо чи опосередковано. Основними зв'язками, що забезпечують цілісність фінансово-економічного механізму розвитку підприємництва є зв'язки страхування із податковою та фінансово-кредитною системами, що обумовлено їх спільним значенням у розподілі і перерозподілі ВВП та значенням страхування для досягнення сталості функціонування даних елементів зазначеного механізму.

Страхове забезпечення сталості результатів діяльності має особливе значення для розвитку сільського господарства внаслідок підвищеного впливу ризиків на

результати діяльності даної галузі та обмеженості обсягу вільних фінансових ресурсів, що перебувають у сфері сільськогосподарського виробництва. Як і інші елементи фінансово-економічного механізму розвитку підприємництва, страхування потребує прямого державного регулювання на стадії становлення ринкових відносин і розвинутого нормативно-правового забезпечення на стадії усталених ринкових відносин.

2. Здійснення страхування фінансових ризиків не має достатнього теоретичного та правового обґрунтування. Категоріальне осмислення фінансового ризику є неузгодженим і дає можливість виникнення протиріч у його класифікації. Правове розуміння фінансового ризику недостатньо сформоване, правові структурні градації підприємницького ризику як об'єкта страхового захисту не відповідають таким градаціям у їх теоретичному розумінні, що є підґрунтям методичних труднощів у страхуванні ризику.

3. Перелік страхових послуг щодо страхування фінансових ризиків є широким і принципово може бути зведений до страхування від втрат прибутку, страхування кредитів, страхування інвестицій, страхування від інших фінансових втрат. Для кожної форми страхового захисту джерела формування страхового ризику є однорідними, тому вони можуть бути визначені як види страхування. Високий рівень спорідненості джерел формування страхового ризику існує і між формами страхового захисту від фінансового ризику, що дає підстави для виокремлення підгалузі страхування фінансового ризику в межах галузі страхування підприємницького ризику. На сучасному етапі страхування фінансових ризиків нормативно провадиться в межах галузі майнового страхування і включає в себе страхування від ризику втрати прибутку та ризику інших фінансових втрат, що перешкоджає адекватності актуарних розрахунків. Облік параметрів страхових операцій зі страхування кредитів та страхування інвестицій також проводиться відокремлено, що не перешкоджає актуарним розрахункам, але суперечить економічному змісту даних ризиків. Необхідною є побудова науково обґрунтованої субординаційної підпорядкованості видів страхування фінансових ризиків.

4. Основним методом кількісної оцінки фінансового ризику з метою його страхування є статистична оцінка на основі теорії імовірності. Вибір саме статистичної оцінки пояснюється тим, що до основних позицій добору ризиків за їхньою страхувальністю належить імовірнісний характер ризику та можливість оцінки його рівня. Досягнення збалансованості страхового портфеля при цьому можливе за умови повної індивідуалізації страхових тарифів чи їх диференціювання. Однак статистика страхових випадків, що міститься у розпорядженні страхової компанії, є умовно придатною для розрахунку узагальнених тарифів і непридатною для побудови системи тарифів чи індивідуальних тарифів, що особливо актуально при страхуванні фінансових ризиків у зв'язку із зазвичай підвищеним рівнем їхньої імовірності.

5. Між динамікою валових страхових премій та динамікою ВВП існує прямий позитивний зв'язок, що повністю реалізує себе за 3-річний період, причому підтверджується причинно-наслідковий характер такого зв'язку. Динаміка валових страхових премій за всіма видами страхування обумовлюється динамікою таких премій з добровільного майнового страхування, а динаміка валових страхових премій з добровільного майнового страхування обумовлюється динамікою премій із страхування фінансових ризиків. Динаміка валових страхових премій є періодичною, при чому довжина періоду складає 3,5 роки. Достовірність дослідження за результатами однофакторного дисперсійного аналізу складає 86%. Отже, страхування фінансових ризиків є домінантним фактором у стимулюючому впливі страхування на виробництво ВВП в Україні.

6. Страхування фінансових ризиків є домінантним фактором і в розвитку страхового ринку України. Існує повна відповідність між динамікою страхових премій за всіма видами страхування, динамікою страхових премій за добровільним майновим страхуванням та динамікою страхових премій за страхуванням фінансових ризиків. Така відповідність поширюється навіть на відхилення від лінії теоретичної динаміки. Імовірнісний характер валових виплат для страхування загалом, добровільного майнового страхування і страхування фінансових ризиків також є узгодженим, що підтверджується однаковою формою закону розподілу

імовірності та високим рівнем кореляції між обсягами виплат. При імовірнісному характері формування виплат кореляція між обсягом виплат за всіма видами страхування і обсягом виплат із добровільного майнового страхування складає 0,88, між обсягом виплат за всіма видами страхування і обсягом виплат із страхування фінансових ризиків – 0,83, між обсягом виплат із добровільного майнового страхування і обсягом виплат із страхування фінансових ризиків – 0,87.

7. Існують значні відмінності в рівні фінансового ризику для суб'єктів, діючих у різних видах економічної діяльності, що дає підстави наголошувати на необхідності диференціації страхових тарифів відповідно до виду діяльності, який провадить страхувальник. Наступним етапом повинна стати диференціація страхових тарифів відповідно до індивідуальних характеристик фінансового стану та фінансової ефективності діяльності страхувальника.

8. Особливо високим є фінансовий ризик для страхувальника, що діє у сільському господарстві. Сільськогосподарське виробництво обтяжене великою кількістю форм підприємницького ризику, причому варіативність результатів діяльності у сільському господарстві також є однією із найвищих. Зокрема коефіцієнти варіації характеристик ризику втрати прибутку у сільському господарстві мають значення: для рентабельності обороту – 6,02; для відношення збиток/прибуток – 4,67; для питомої ваги збиткових підприємств – 0,47. Зважаючи на високий ступінь ризику, страховий захист сільськогосподарського підприємства матиме високу ціну, що в умовах дефіциту вільних фінансових ресурсів робить його практично неможливим. Доцільною є розробка та обґрунтування системи страхового захисту сільськогосподарських підприємств, що має включати і захист від фінансових ризиків.

9. На мікроскопомічному рівні страхування фінансових ризиків має нестабільну фінансову ефективність, що суттєво впливає на результати діяльності страхових компаній. Основним чинником, що негативно впливає на результати страхування фінансових ризиків, є низький рівень обґрунтованості страхових тарифів, що обумовлюється як недостатньою статистичною достовірністю актуарного обґрунтування тарифів, так і відсутністю розрахункового підтвердження

їх диференціації. Однак, розширення страхової відповідальності за страхуванням фінансових ризиків, за результатами економетричного моделювання переважно має спричинити позитивний вплив на рентабельність діяльності страхових компаній.

10. Удосконалення теоретичного забезпечення страхування фінансових ризиків має полягати у формуванні категоріального розуміння фінансового ризику, а саме: у формулюванні категоризованого визначення фінансового ризику, розгляді системи взаємозв'язків пропонованої категорії з іншими економічними категоріями, формуванні систем класифікації категорії, узгоджених із категоризованим визначенням, розгляді основних властивостей утворених класів за запропонованими системами класифікації. Доповнення теоретичного розуміння фінансового ризику до формування відповідної економічної категорії дає підстави необхідності виокремлення окремої підгалузі страхування – страхування фінансових ризиків, що буде включати в себе страхування фінансових результатів інвестиційної діяльності, страхування кредитних ризиків, страхування ризику фінансових втрат.

11. Перспективним напрямом розвитку страхування фінансових ризиків є страхування від втрат прибутку. Оскільки сільськогосподарське виробництво має найбільший ризик втрати прибутку, то доцільною є інтеграція страхування від втрат прибутку в систему сільськогосподарського страхування. Така інтеграція обумовлює необхідність формування механізму реалізації пропонованого виду страхування та первинну актуарну оцінку рівня страхового ризику, що здійснені в дослідженні. Фінансова доцільність впровадження страхування від втрат прибутку існує як для страховиків так і для потенційних страхувальників. Однак страхування від втрат прибутку при виробництві і реалізації окремих видів сільськогосподарської продукції є неможливим, що обумовлюється значними страховими тарифами.

12. Страхування від втрат прибутку є фінансово доцільним необхідно впровадження не тільки при посиленні захисту сільськогосподарських товаровиробників, а й при розширенні фінансово-економічного механізму надання гарантій підприємницькій діяльності в цілому. При цьому існує потреба провести диференціацію страхових тарифів за видами економічної діяльності. Така

диференціація здійснена за допомогою запропонованої методики, що ґрунтується на паралельному використанні результатів кластерного аналізу двох непов'язаних статистичних характеристик розподілу показника питомої ваги збиткових підприємств за видами економічної діяльності. Підтверджено фінансову доцільність впровадження страхування від втрат прибутку одночасно із диференціацією страхових тарифів за видами економічної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абалкин И.Л. Коммуникативные методы управления риском //США. –М., 1997. – № 5. – С. 117-124.
2. Аверкин А.Н. Нечеткие множества в моделях управления и искусственного интеллекта /А.Н. Аверкин, Н.З. Батыршин, А.Ф.Блишун. – М.: Наука, 1986. – 312 с.
3. Азаров М. Розвинуте страхування – каталізатор економічного зростання „Національна безпека і оборона”. – К., 2003. – №6. – С.47-48.
4. Азарова А.О. Сучасні методики оцінювання інвестиційних ризиків в Україні/ А.О. Азарова, Д.М. Бершов// Економіка: проблеми теорії і практики. – Д.: Наука і освіта, 2004. – Вип.190. т.3.- С.619-626.
5. Айвазян С.А. Прикладная статистика: классификация и снижение соразмерности. Справ. изд./ С.А. Айвазян, В.М. Бухштабер, И.С. Енюков, Л.Д. Мешалкин, под ред. С.А. Айвазяна. – Москва: Финансы и статистика, 1989. – С. 438.
6. Алексеевко М. Страхування вкладів фізичних осіб: практика та шляхи удосконалення// Економіка України. – К., 2002. – № 3. – С.17-24.

7. Альгин А.П. Риск и его роль в общественной жизни. – М.: Мысль, 1989. – 187 с.
8. Альгин В. Анализ и оценка риска и неопределённости при принятии инвестиционных решений// Управление риском. – М., 2001. – №2. – С. 38-43.
9. Андрійчук Ю.А. Менеджмент фінансових потоків підприємства енергетичних систем: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.02/ Європейський ун-т фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу. – К., 2001. – 20с.
10. Архипов А.П. Страхування бюджетних ризиків. – К.: Просвіта, 2003. – С.298.
11. Бабенко В.Г. Категоріальні засади страхування фінансового ризику //Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції „Сучасні проблеми інноваційного розвитку держави”. – т.1. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2006. – С.60-61.
12. Бабенко В.Г. Страхування фінансових ризиків: пошук оптимального тарифу// Прометей: регіональний збірник наукових праць з економіки / Донецький економіко-гуманітарний інститут МОН України; Інститут економіко-правових досліджень НАН України. – Вип. 3(21). – Донецьк: ТОВ “Юго-Восток, Лтд”, 2005. – С. 231-334.
13. Бабенко В.Г. Теоретичне та методологічне забезпечення страхування фінансових ризиків як механізм надання гарантії підприємницькій діяльності // Вісник Харківського технічного університету сільського господарства: Економічні науки. – Харків: ХНТУСГ, 2007. – С. 30-37.
14. Бабенко В.Г. Страхування фінансових ризиків: правові аспекти, проблеми та перспективи розвитку// Фінансування та кредитування аграрного сектора: проблеми та перспективи. Тези доповідей Першої Міжнародної науково-практичної конференції 4-6 вересня 2006 р., м. Мелітополь / Таврійська державна агротехнічна академія. – Запоріжжя: ГУ “ЗІДМУ”, 2006. – С. 16-18.
15. Бабенко В.Г. Вплив страхування фінансових ризиків на результати економічної діяльності// Економіка: проблеми теорії і практики. Зб. наук. праць. – Випуск 223: В. 3 т. – Т. II. - Дніпропетровськ: ДНУ, 2007. – С. 629-638.

16. Бабенко В.Г. Страхування як елемент фінансово-економічного механізму регулювання розвитку підприємницької діяльності// Финансы, денежное обращение и кредит в повышении благосостояния населения АР Крым. Материалы научно-практической конференции (10 ноября 2006 г.). – Симферополь: Таврия, 2007. – С. 35-36.

17. Бабенко В.Г. Актварна диференціація тарифів із страхування ризику втрати прибутку// Економіка: проблеми теорії і практики. Зб. наук. праць. – Випуск 222: В. 5 т. – Т. II. - Дніпропетровськ: ДНУ, 2007. – С. 362-370.

18. Бабенко В.Г. Інтеграція страхування від втрат прибутку в систему страхового захисту сільськогосподарських виробників // Вісник Харківського технічного університету сільського господарства. Економічні науки. Вип. 55. – Харків:ХНТУСГ, 2007. – С. 199-206.

19. Баканов М.И. Анализ коммерческого риска / М.И. Баканов, В.А. Чернов// Бух. учет, 1993. - № 10. – С. 9-15.

20. Барішнікова Л.П. Управління фінансовим ризиком на основі економіко-математичного моделювання // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. пр. – Д.: ДНУ, 2002. – Вип. 128. – С. 9-13.

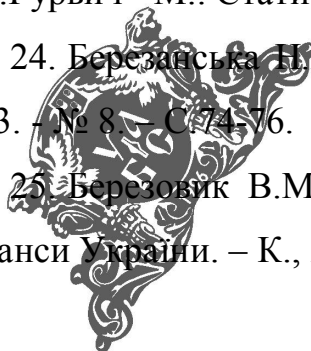
21. Барковський В.В. Теорія ймовірностей та математична статистика/ В.В. Барковський, Н.В. Барковська, О.К. Лопатін. – К.: ЦУЛ, 2002. – 448с.

22. Бартон Т. Комплексний похід к риск-менеджменту: стоить ли этим заниматься/ Т.Бартон, У.Шенкер, П.Уокер. Пер с англ. – М.: Издательский дом „Вильямс”, 2003. – 208с.

23. Беклешев С.А. Математические методы экспертных оценок/ С.А. Беклешев, Г.Ф.Гурвич - М.: Статистика, 1998. – 260 с.

24. Березанська Н.І. Економічний ризик у суспільстві// Фінанси України. – К., 2003. – № 8. – С.74-76.

25. Березовик В.М. Управління кредитним ризиком аграрних позичальників// Фінанси України. – К., 2006. – № 1. – С.86–93.

26. Бернес В. Руководство по оценке эффективности инвестиций / В.Бернес, П.М. Хавранек. Пер. с англ., перераб. и дополн. издание. – М.: АОЗТ «Интерэкспорт», ИНФРА-М, 1995. – 528с.

27. Біла О.Г. Валютний ризик торгівельного підприємства / О.Г. Біла, О.Л. Осипович // Фінанси України. – К.: Преса України, 2003. - №10. – С.88-90.

28. Бондаренко Л.А. Побудова системи ризик–менеджменту в комерційному банку// Фінанси України. – К., 2003. – С.85–93.

29. Бочарников В.П. и др. Прогнозные коммерческие расчеты и анализ рисков на Fuzzy for Excel. – К.: ИНЭКС, 2000. – 159 с.

30. Брітченко І.Г. Планування інвестиційних ризиків та механізми їх мінімізації // Вісник технологіч. ун-ту Поділля: Економічні науки, 2002 – № 5. – С. 171-174.

31. Бузько І.Р. Методология анализа и оценки экономического риска в инновационных процессах: Дис. доктора экон. наук: 08.01.02. – Луганск, 1996. – 308 с.

32. Буряк П.Ю. Фінансове забезпечення розвитку підприємництва. – Львів, ІРД НАН України, 2000. – С. 157.

33. Буряковський В.В. Кількісна характеристика невизначеності макроекономічних фінансових потоків/ В.В. Буряковський, О.М.Грабчук// Фінанси України, 2006. - №4. – С.149-157.

34. Вдовиченко І. А. Проблеми розвитку підприємництва в Україні //Формування ринкових відносин в Україні. – К., 2004. - №7 (38). – С.20-22.

35. Вітлінський В.В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком: Навч.-метод. посібник для самоств. вивч. дисц./ В.В. Вітлінський, П.І. Верченко. – К.: КНЕУ, 2000. – 292 с.

36. Вітлінський В.В. Ризик у менеджменті / В.В. Вітлінський, С.І. Наконечний. – К.: ТОВ «Борисфен-М», 1996. - 336 с.

37. Вітлінський В.В. Ризикологія в економіці та підприємстві: Монографія / В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко – К.: КНЕУ, 2004. – 480с.

38. Вітлінський В.В. Аналіз, оцінка і моделювання економічного ризику. – К.: ДЕМІУР, 1996. – 212с.

39. Вітлінський В.В. Кількісне оцінювання ризику у фінансово-економічній сфері/ В.В.Вітлінський, Г.І.Великоіваненко// Фінанси України. - К.: Преса України, 2003. - №11. – С. 16-25.

40. Вітлінський В.В. Концептуальні засади ризикології у фінансовій діяльності // Фінанси України. – К.: Преса України, 2003. - №3. – С. 3-9.

41. Вітлінський В.В. Моделі оцінки ризику неплатежу операцій фінансового лізингу/ В.В. Вітлінський, Є.Б. Долинська// Фінанси України. – К.: Літопис-XX, 2005. - №6. – С. 62-68.

42. Вітлінський В.В. Оцінка, моделювання та оптимізація управління економічним ризиком: Дис. д-ра екон. наук: 08.03.02 /КНЕУ – К., 1996. – 308с.

43. Вітлінський В.В. Система кількісних оцінок страхового ризику/ В.В. Вітлінський, П.І.Верченко, С.І. Наконечний, О.С. Компаниченко // Фінанси України. – К.: Преса України, 1998. - №2. – С. 98-103.

44. Вітлінський В.В. Системне використання об'єктивних і суб'єктивних показників ризику у фінансово-економічній сфері/ В.В.Вітлінський, Г.І. Великоіваненко, П.І. Верченко // Фінанси України. – К.: Преса України, 2000. - №12. - С. 16-24.

45. Вітлінський В.В. Урахування ризику при моделюванні процедури прийняття інвестиційного рішення / В.В.Вітлінський, В.О. Макаренко// Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. пр. – Д.: ДНУ, 2002. – Вип. 128. – С. 136-149.

46. Волошин І.В. Оцінка банківських ризиків: нові підходи. – К.: Ольга, Ника-Центр, 2004. – 216с.

47. Галузинський Г.П. Інтерактивний алгоритм кластерного аналізу // Проблеми впровадження інформаційних технологій в економіці та бізнесі: Тези доп. 2-ї Міжнар. наук.-практ. конф./ Акад. держ. податкової служби України, Київ. нац. екон. ун-т та ін. – Ірпінь, 2001. – С. 375-379.

48. Гарднер Б. Природа ризика // Страховое дело, 1995. - №6. – С.41 – 44.

49. Глензер Р. Оптимізація інвестиційного портфеля страховщика// Страховое ревью. – М., 2002. –№ 10. – С.8-10.

50. Грабчук О.М. Категорія фінансового ризику// Економіка: проблеми теорії і практики. Зб.наук. праць.– Д.: Наука і освіта, 2003. – Вип.174.- С. 415-420.

51. Грабчук О.М. Типологізація фінансових ризиків// Економіка: проблеми теорії і практики. Зб.наук.праць – Д.: Наука і освіта, 2003. – Вип.171.- С. 116-126.

52. Грабчук О.М. Фінансово-економічний механізм ризик-менеджменту підприємства. Дисс. канд.економ.наук. 08.04.01. – Дніпропетровськ, 2006 – 195с.

53. Гранатуров В. М. Ризики підприємницької діяльності: проблеми аналізу/ В.М. Гранатуров, О.Б.Шевчук. – К. : Зв'язок, 2000. - 152 с.

54. Гребенко О.В. Страхування ризиків інвестиційної діяльності// Фінанси України. – К., 2003. – №9.– С.124–128.

55. Гребенщиков Э.С. Мировая индустрия страхования: рыночная самонастройка// Финансы. – М., 2003. – №3. – С 50-54.

56. Губені Ю., Войцехівська-Ліпка Е. Сільськогосподарське страхування в Польщі // Фінанси України. – К., 2002. – №6. – С 4-11.

57. Гутко Л.М. Проблеми розвитку національного страхового ринку України // Фінанси України. – К., 2003. – №11 – С 146-147.

58. Давыдов С.Б. Об оценке инвестиционного риска // Бухгалтерский учет, 1993. - №4. – С. 15.

59. Дорофєєва О.В. Методика страхування портфельних ризиків лізингових компаній// Актуальні проблеми економіки, 2003. - №12. – С. 34-43.

60. Дюран Б. Кластерный анализ : Пер. с англ./ Б. Дюран, П. Оделл – М.: Статистика, 1977. – 127 с.

61. Евсевлеева М.Н. Место страхования предпринимательских рисков в системе страховых отношений// Управление риском. – М., 2002. – № 2. – С.16-18.

62. Ермасова Е.Б. Виды страхования инвестиционной деятельности // Страховое дело. – М., 2005. – № 6. – С.9–17.

63. Жигалкин М.Ю. Разработка системы тарификации при наличии категориальных рейтинговых факторов//Страховое дело. – М., 2005. – №5. – С.39-49.

64. Загальні показники розвитку сільського господарства України// Доступний з [http:// www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua).

65. Замков О.О. Математические методы в экономике/ О.О. Замков, А.В. Толстопятенко, Ю.Н. Черемных. – М.: Дело и сервис, 2001. – 368 с.

66. Заречков О.О. Аналіз управління ліквідністю підприємства на основі мінімізації ризику // Економіка: проблеми теорії та практики. Зб. наук. пр. – Д.: Дніпропетровськ, 2001. – Вип. 110. – С. 62-66.

67. Заруцька О., Коваленко В. Тенденції ціноутворення банківського процентного продукту // Вісник НБУ, 2002. – №8. – С. 36-38.

68. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України за 2001-2006рр. // Доступний з <http://www.dfp.gov.ua>.

69. Кавкин А. Нетрадиционные способы управления кредитными рисками// Мировая экономика и международные отношения – М., 2004. – С.79-86.

70. Кіндрацька Л. Управлінський облік та контролінг у системі управління банку // Вісник НБУ, 2001.-№8.- С.20-25.

71. Клапків М.С. Страхування фінансових ризиків: Монографія. – Тернопіль: Економічна думка, Карт-бланш, 2002. – 570 с.

72. Клейнер Г.Б. Предприятие в нестабильной экономической среде: риски, стратегии, безопасность/ Г.Б. Клейнер, В.Л. Тамбовцев, Р.М. Качалов – М.: Экономика, 1997. – 290 с.

73. Ковалёв А.П. Кредитные деривативы: купля продажа кредитных рисков в Украине // Банковская практика за рубежом. – К., 2006. – №4 (86). – С. 58–64.

74. Коваленко Ю.А. Способы адаптации и противодействия риску в условиях неопределенности // Економіка: проблеми теорії та практики. Зб. наук. пр. – Д.: Наука і освіта, 2002. – Вип. 128. – С. 60-70.

75. Ковальчук Е.Ф. Методи інтелектуальної підтримки прийняття економічних рішень // Автореф. дис. д-ра екон. наук. – К.: НАН України ІК ім.В.М.Глушкова, 1996. – 32 с.

76. Ковалюк О.М. Методологічні основи фінансового механізму// Фінанси України, 2003. - №4. С.51-59.

77. Кожевникова И.М. Финансово–экономические взаимоотношения страховых организаций и банков// Финансовый менеджмент. – М., 2004. – №6. – С. 83–90.

78. Козьменко С.М., Шпиг Ф.І., Волошко І.В. Стратегічний менеджмент банку. – Суми: Університетська книга, 2003.-734с.

79. Коломина М.Е. Сущность и измерение инвестиционных рисков // Финансы. -М.,1996. - №4. – С. 19 – 26.

80. Корнієнко Т.Управління ризиками як складова управління активами і пасивами.// Вісник НБУ, 2003. -№6.- С. 22-24

81. Корнійчук М.Т. Ризик і надійність. Економіко-стохастичні методи і алгоритми побудови та оптимізації систем/ М.Т.Корнійчук, І.К.Совтус. – К.: КНЕУ, 2000. – 210с.

82. Коротких Н. Предпринимательский риск как объект страхования // Управление риском, 2001. - № 3. – С. 49-52.

83. Костюк А.Н., Соколинский В.М. Эволюция налоговой политики: опыт Германии // Финансы, 2001. – №5. – С. 60–62

84. Кочетков В.Н. Экономический риск и методы его измерения: Учебное пособие/ В.Н.Кочетков, Н.А. Шипова. – К.: Европ.ун-т финансов, информ.систем, менеджм. и бизнеса, 2000. – 68с.

85. Круглянюк А.В. Принципи побудови стратегії розвитку підприємництва в регіоні // Регіональна економіка. – К., 2003. - №1(27). – С. 224-226.

86. Крупник В., Бабенко В. Основи бюджетування. – К.: Лібра, 2000. – С. 155.

87. Кузнецов О.С. Світовий досвід страхування фінансових інвестицій// Формування ринкових відносин в Україні. – Х., 2002. – №11. – С. 171-173.

88. Лапуста М.Г. Риски в предпринимательской деятельности/ М.Г. Лапуста, Л.Г. Шаршукова – М.: ИНФРА-М, 1998 – 224 с.

89. Лебедя Г.Б. Податково-бюджетна політика та економічне зростання // Економіка і правозування, 2002. – №1. – С.93–101.

90. Логика и методология системных исследований. - Киев – Одесса: Вища школа, 1977.- 255с.

91. Ломакина Т. Страхование предпринимательского риска в аграрном производстве // Страховое ревю. – 2002. – № 10. – С.3–7.

92. Максимов Ю.И. О некоторых приложениях теории анализа риска. // Математико-статистические методы в экономическом анализе и планировании. – Новосибирск: Наука, 1983. – С. 92-101.

93. Малий бізнес та підприємництво в ринкових умовах господарювання / За ред. Л. І. Вороніної. – К.: Європейський університет, 2002. – 306 с.

94. Мамутов В. К. Сближение современных систем правового регулирования хозяйственной деятельности // Государство и право. – М., 1996. – № 8. – С. 41-51.

95. Мельник О.Л. Бюджетні ризики та методи управління ними / О.Л. Мельник, Я.В. Кудря // Фінанси України. – К., 2004. – С. 117–122.

96. Мізюк Б.М. Теоретико-методологічні основи та інструментальні засоби системного управління підприємствами: Автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.06.01 / НАН України; Інститут регіональних досліджень – Л., 2002. – 34с.

97. Мортіков В. До поняття про поняттєвий апарат і основні проблеми економіки невизначеності // Економіка України. – К.: Преса України, 2006. – №2. – С. 16-21.

98. Набок Р., Набок О. Управлінська модель обліку недохідних активів банку // Вісник НБУ, 2003. – №3. – С. 62-65.

99. Никитина Т.В. Страхование коммерческих и финансовых рисков. – СПб.: Питер, 2002. – С.93–94.

100. Огієнко В. Страхування вкладів як інструмент зміцнення банківської системи України // Регіональна економіка. – Харків, 2002. – №1. – С.241-247.

101. Олексів І.Б. Метод оптимізації планових значень економічних показників діяльності підприємства // Менеджмент та підприємництво в Україні: Зб. наук. праць. – Львів: НУ „Львівська політехніка”, 2003. – №478. – С.235-241.

102. Олексів І.Б. Методи багатовимірного аналізу в оцінюванні фінансових ризиків підприємства / І.Б.Олексів, Н.Ю.Подольчак // Фінанси України. – К., 2005. – №1. – С.96-103.

103. Осецький В. Підприємницькі ризики та їх страхування в економіці України// Вісник КНУ. Економіка: Зб.наук.праць. – К.: КНУ, 2006. – Вип. 81-82. – С.34-36.
104. Островерхова Р.Е. Реальність страхового захисту// Фінанси України. – К., 2003. – №6.– С.132-133.
105. Пернарівський О. Аналіз, оцінка та способи зниження банківських ризиків// Вісник Національного банку України. – К., 2004. - №4. – С.44-48.
106. Пернарівський О. Використання методології Value-at-Risk у фінансовому ризик-менеджменті// Економіка.Фінанси.Право. 2003. - С.12-17.
107. Піскус Р.В. Класифікація фінансових ризиків страхових компаній – основа ефективного ризик-менеджменту// Вісник КНУ. Економіка: Зб.наук.праць. – К.: КНУ, 2006. – Вип. 81-82.– С.108-113.
108. Піскус Р.В. Оцінка підприємницького ризику// Фінанси України, 2004. - №5. – С.88-94.
109. Плаксієнко В.Я. Проблеми категоріального обґрунтування страхування фінансових ризиків/ В.Я. Плаксієнко, В.Г. Бабенко //Вісник Сумського національного університету. Серія „Фінанси”. – Суми, 2006. – С. 17-19.
110. Поддубная Е. Страхование финансовых рисков в Украине//Економіка та держава. – К., 2003. – С.16–21.
111. Подольчак Н.Ю. Оцінка економічного ризику підприємства на основі кластерного аналізу // Регіональна економіка, 2002. - №4.- Львів: НАН України, ІРД – С.260-266.
112. Прикладная статистика: Классификация и снижение размерности: Справ. изд. / С.А. Айвазян, В.М. Бухштабер, И.С. Енюков, Л.Д. Мешалкин / Под ред. С.А. Айвазяна. – М.: Финансы и статистика, 1989. – 607 с.– С.300-310.
113. Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2003 році. Послання Президента України до Верховної Ради України// <http://www.mss.gov.ua/Evranated/Pres/roz1.htm>

114. Про зовнішнє і внутрішнє становище України у 2005 році. Послання Президента України до Верховної Ради України // Економіст. – К., 2006. – №2. – С.12–76.

115. Про податок на додану вартість. Закон України із змінами і доповненнями від 07.07.2005 №2772-IV // Відомості Верховної Ради. – К., 2005. – С.442.

116. Постюшков А.В. Об оценке финансового риска // Бухгалтер, 1993. – № 1. – С. 6-8.

117. Примостка Л. Управління активами і пасивами комерційного банку// Вісник НБУ, 2003.-№2.- С.39-41.

118. Про страхування. Закон України в редакції N 2745-III від 04.10.2001. Із змінами та доповненнями. – Відомості Верховної Ради. – К., 2002. - N 7. - С.50.

119. Розсоха В.В. Управління економічними ризиками в енергозбутовій діяльності. Дисс. канд.економ.наук. 08.02.03. – Харків, 2004. – 187с.

120. Ротова Т.А. Методичний інструментарій управління страховими ризиками// Фінанси України, 2002. - №3. – С.140-144.

121. Сапир Ж. Структурные аспекты реформы // Мировая экономика и международные отношения. – М., 1992. – №12.- С.60-65.

122. Сафін О.Р., Федорова С.В. Шляхи забезпечення фінансової стабільності сільськогосподарських підприємств в Україні // Економіка АПК. – 2003. – С.46–48.

123. Скоромний М.О. Невизначеність і ризики в інвестиційних процесах// Фінанси України. – К., 2003. – № 5. – С. 13-19.

124. Смирнова О.О., Городенко С.М. Теоретичні аспекти визначення вартості інвестиційного капіталу // Фінанси України. – К., 2003. – №7. – С.107.

125. Статистичний щорічник України за 2004 рік. – К.: Державний комітет статистики, 2005. – С.29, 60-63.

126. Статистичний щорічник України за 2005 рік. – К.: Державний комітет статистики, 2006. – С.30, 60-65.

127. Сошникова Л.А. Многомерный статистический анализ в экономике: Учебн. пособ./ Л.А.Сошникова, В.Н.Тамашевич, Г.Уебе, М.Шефер; под ред.В.Н. Тамашевича. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – С.401-402.
128. Сюдсетер К. Справочник по математике для экономистов/ К. Сюдсетер, А. Стрём, П. Берк. Пер. с норвежск. – СПб.: Экономическая школа, 2000. – 229с.
129. Таран О. Теоретико-концептуальні основи та математичні моделі ризик-менеджменту у фінансовій сфері// Банківська справа, 2003. - №6. - С.66-73.
130. Терещенко О.О. Дискримінантна модель інтегральної оцінки фінансового стану підприємства// Економіка України. – 2003. - №8. – С.38-44.
131. Ткачѳв Д.В. Лизинг и страхование //Welcome – 2004. – № 1. – С.38–44.
132. Фалин Г.И. Математический анализ рисков в страховании. – М: Российский юридический дом, 1994. – 168с.
133. Фінансові результати підприємств та організацій України// Доступний з <http://www.ukrstat.gov.ua>. – 11.01.2007.
134. Фінансові результати за видами економічної діяльності по промисловості// Доступний з <http://www.ukrstat.gov.ua>. – 11.01.2007.
135. Фурман В.М. Особливості формування страхових ринків країн з перехідною економікою// Економіст. – К., 2005. – №8. – С. 74-76.
136. Фурман В.М. Світовий досвід комплексного страхування банківських ризиків // Фінанси України. – К., 2004. – №1. – С. 118–122.
137. Хміль Л. Методологічні основи стратегічного управління діяльністю корпоративного банку// Вісник НБУ, 2002.-№8.- С.47-51
138. Хорин Л. Особливості та процедури страхування фінансових ризиків// Фінансовий ринок України. – 2005. – № 9 (23). – С.22-27.
139. Шихов А.К. О содержательной точности элементов понятийного аппарата страхования/ А.К.Шихов, А.А. Шихов // Страхование право. – М., 2006. – №1. – С.2-18
140. Щербак А.В. Інвестиційний аналіз в умовах невизначеності грошових потоків// Фінанси України. – К.: Літопис-XX, 2005. - № 11. – С.61-69.

141. Юргелевич С.В. Зарубіжний досвід податкових реформ та уроки для України // Фінансово-кредитні важелі державного регулювання економіки. Зб. наук. праць – К.: Інститут економіки НАНУ, 2002. – 284 с.

142. Юхимчук С.В. Багаторівнева система оцінки фінансового ризику / С.В.Юхимчук, А.О.Азарова// Фінанси України. – К.: Преса України, 1998. – №11. – С. 55-63.

143. Яворська Ж.Б. Економічна оцінка та способи зниження управлінського ризику в системі менеджмента підприємства: Дис... канд. екон. наук: 08.06.02. – Львів, 1996. – 182 с.

144. Яркіна Н.М. Економетричне моделювання в управлінні підприємницьким ризиком// Фінанси України. - К.: Преса України, 2003. - №11. – С.77-81.

145. Altman,Edward I., G.G.Haldeman, and P.Narayanan. ZETA Analysis: A New Model to Identy by the Bankruptcy Risk of Corporations. – Journal of Banking and Finance, 1977 - № 6. - P.29-54.

146. Charis K. Political risk management. New York, Westhort, Conneticut, London, 1987. – 190p.

147. Feshchur R. Method of optimization of corporate financial condition indicators/ R. Feshchur, I. Oléksiv// Zagadnienia Techniczno-economiczne, t.48(203), z.2. – Krakow, 2003. – P.457-463.

148. Guide to Risk Management – Morgan Guaranty Trust Company of New York. -N.Y–1999.

149. Olsson E. Combining Credibility and GLM for Rating of Multi-level Factors/ E.Olsson, B. Johansson// Casualty Actuarial Society Discussion Paper Program. – New York, 2004. – P.315-326.

150. Second Part of the Triennial Central Bank Survey of Foreign Exchange and Derivatives Market Activity. – Basel: Bank of International Settlements, Monetary and Economic Department, 2001. – P.1, 3-5.